

११३

११३

A GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER

Price 0-10-0

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૮૪૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગાંધી ૩ સંસ્કૃત પ્રાચીન

વિષય મરઘા: ૮૪૧: ને ૩૫૫

**A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER.**

With rules, translations, numerous extracts
from Siddhanta Kaumudi.,
&c, &c, &c.

**DESIGNED TO SERVE THE PURPOSE OF A
PRIVATE TEACHER;**

BY

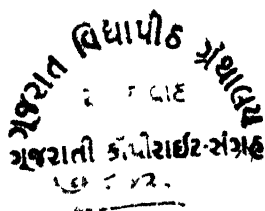
JEKISANDAS GANGADAS BHAKTA,

(Late) Sanskrit Teacher, Mission High School,

SURAT.

KARSONDAS NARANDAS, BOOK-SELLER;

8th (EDITION.—*All Rights Reserved.*)

Published by
Balubhai Karsandas Narandas Bookseller,
Nanavat-Surat.

Printed by
Thakordas Mansing. at the "Surat City"
Printing Press, Near Chowta Bridge, SURAT.

PREFACE.

The following pages have been published to supply a want long felt by students of Sanskrit Primer.

This book contains:—1 All rules translated into Gujarati with numerous important additions and alterations. 2 Extracts instead of rules from Kaumudi and new easy rules framed by its aid. 3 Special forms of nouns and verbs in whose declension and conjugation respectively majority of boys usually commit mistakes. 4 Numerous forms of Grammar not given in Primer. 5 Translation into Gujarati & English and into Gujarati and Sanskrit of Sanskrit and English sentences respectively.

A few words about each of the five points mentioned above:—

1 During the seven years that I have been working as Sanskrit Teacher I have been orally dictating the Gujarati translation of rules to my students and have been examining their exercise-books in the important time of school that would otherwise be better spent. By experience I have learnt and every Sanskrit teacher would admit that boys make a very good application of rules when they have grasped them in their vernacular. In many a school I have known, teachers have

been dictating translation of rules. For this purpose all the rules are translated in this book. In some places they are split up in order that young men can readily grasp and recollect. Vide rules of Lessans V, VI, VII, & others.

2 Boys remember extracts of poetry more easily than those of prose. In like manner they remember Sutras & Vartikas of our Sanskrit Grammar more easily than rules in prose form. For this purpose I have given in some lessons, extracts from Kaumudi, Vide Page I. New rules are also framed by its aid. See lesson 16, 17 on the forms न्यसूदयम् and न्यशीदम्.

Even students of higher classes of our High Schools commit the foolish mistake of saying वनौकसी and सुखभाजी as feminine bases of वनौकस and सुखभाजू respectively. So some light is thrown on the formation of these bases also by framing rules.

3 Forms of अच्युषिषस्, चकृवस्, जगन्वस्, अद् to eat, very often puzzle students, so they with many others are given ready-made.

4 Necessary important rules on the Passive Voice, the irregular forms of अम्बा, अक्ता, तरी, अवी etc. the forms of किम् with चित्, important additions in the lesson of verbal derivatives and much other useful matter have been given.

5 Owing to the stiffness of examiners the Sanskrit standard of the Matriculation is every

year increasing and consequently many Sanskrit teachers of our High Schools, have been trying to increase the Sanskrit standards. Some schools teach 27 to 30 lessons instead of 22 in Std. IV. In the class, teachers have not sufficient time for revision. For these reasons boys write exercise-books of translation and teachers manage to correct them. In such a case the translation in this book will not be small help. In some schools, teachers desire their students to write out translation from other reasons also. To them also this book will be of no little use.

One marked feature of the translation in this book is that each and every sentence is translated into Gujarati. Boys translate from Sanskrit into English and from English into Sanskrit, but many have not the idea of the exact purport of the sentences. This shortcoming will be removed by this book.

6 Lastly, in discharging my duty as teacher to my satisfaction, I have often to give tuition to those good students who remain absent for a couple of days, who join the school after some progress is done in the Vacation-time of school.

For such and many other private men fond of studying the old language of our Rishis, this book will serve the purpose of an able private teacher.

Haripura.
SURAT.
21-1-1898.

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE FIFTH EDITION.

The popularity of these Guides is established among students and teachers. The rapid sale of the fourth Edition has necessitated the publication of the 5th Edition very soon and nothing more needs be said here except thanks to the Sanskrit reading public for their appreciation.

Surat October 1911.

The Author.

संस्कृत भागोपदेशिका.

અકુહવિસ્મર્જનીયાનાં કણ્ઠઃ । અ=અ, આ, કુ=ક ઋ ં ણ ણ્ ઙ
અને વિસર્ગ એટલા કુંડસ્થાની અક્ષરો છે.

ઋદુરણામૂર્ધા । ઋ=ઋ, ઋ, દુ=દ ઠ ડ દ ણ ર અને ષ
એટલા મૂર્ધસ્થાની છે.

उपध्मानीयानामोष्ठौ । उ=उ, ऊ, पु=पू फ ब म् स अने
 ॐपूफ ओ उपध्मानीय ओटला ओष्ठस्थानी छे.

अमङ्गलानां नासिका । अ म ङ् ण न् अ अक्षरोनुं नासिका स्थान छे.
नासिकानस्वारस्य । अने अनुस्वारनुं पण नासिकास्थान छे.

ક, ખ, ચ્, છ, ટ, ઠ, ત્, થ, પ, ફ, ગ્, ષ અને સ્ આ તેર વ્યંજન.
અઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે અને બાકીના ઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે.

ક થી શરૂ થતા પાંચ વ્યંજન ક વર્ગના અથવા કુ કહેવાય છે.
એન પ્રમાણે જ વર્ગ અથવા કુ, દ વર્ગ અથવા દુ વગેરે માટે સમજવું.

દરેક વર્ગનો પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને ચ ર લ અને ષ એ અલ્પપ્રાણ કહેવાય છે. દરેક વર્ગનો બીજો, ચોથો અને શ ષ સ્ અને જ એ મહાપ્રાણ કહેવાય છે.

૧ બહુ ઉતાવળથી નહિ તેમજ બહુ ધીરેથી નહીં એવી રીતે ઘુંટ-ણુની આસપાસ ફરી વળી હાથથી ટુચકી વગાડવામાં જેટલો વખત જાય તેને માત્રા કહે છે.

૨ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં એક માત્રા જેટલો વખત જાય તે હ્રસ્વ સ્વર કહેવાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ.

૩ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં બે માત્રા જેટલો વખત જાય તે દીર્ઘસ્વર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા હ્રસ્વ સ્વરના દીર્ઘસ્વર નીચે પ્રમાણે છે:—

આ, ई, ऊ, ऋ, लृ દીર્ઘ નથી એ પૂર્વે કહ્યું છે.

૪ ઇ અને ઊ એ સ્વરોનું સ્થાન કણ્ઠતાલુ છે.

ઓ અને ઔ———કણ્ઠોષ્ઠ છે.

આ સ્વરો સંધિસ્વર કહેવાય છે તથા દીર્ઘ ગણાય છે.

૫ આઘેથી કોઈને બોલાવવામાં, તથા ગાવા રડવા વગેરે ક્રિયામાં સ્વર વધારે લાંબાય છે ત્યારે તેને પ્લુત કહે છે.

કૃષ્ણ રૂ અન્ન પશ્ય કૃષ્ણ અહીં જો,

આમાં કૃષ્ણ શબ્દનો છેલ્લો અ પ્લુત છે, અને તે ॥ નિશા-નીથી જણાવ્યો છે.

૬ એકજ સ્થાનના સ્વરો સ્વર્ણ કહેવાય છે અથવા જે સ્વરો એકજ હોય અથવા જેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘ માત્રાનોજ ફેર હોય તે સ્વર્ણ સ્વર કહેવાય છે. નીચેનાં જોડકાં સર્વજ છે. અઅ, અઆ, આઅ, આઆ, ઈઈ, ઈઈ, ઉઉ, ઉઊ, ઋઋ, લૃલૃ એ શિવાયનાં જે જોડકાં થાય તે અસ્વર્ણ કહેવાય છે. જેમકે અઈ, ઈઉ, ઋઅ, લૃઉ, ઋઓ વગેરે.

પાઠ ૧ લો.

अस् to be નાં રૂપો.

अस्मि હું છું. स्वः અમે બે છીએ. स्मः અમે છીએ.

अस्ति तुं છે. स्थः तमे એ છે. स्थ તમે છે.

अस्ति ते છે. स्तः તેઓ એ છે. સન્ति તેઓ છે.

अद् to eat નાં રૂપો.

अद्भि हुं ખાઉં છું. अद्भः अमे એ ખાઇએ છીએ. अद्भः अमे
ખાઇએ છીએ.

अस्ति तुं ખાયછે. अत्थः તમે એ ખાઓછો. अत्थ તમે ખાઓછો.

अस्ति ते ખાયછે. अत्तः તેઓ એ ખાયછે. अदन्ति તેઓ ખાયછે.

संस्कृतमां धातुभ्यानां १०) वर्ग पाठ्या છે. જે 'ગંણ' કહેવાય છે. તથા તે ધાતુઓ એ જાતના પ્રત્યયો લે છે. પરસ્મैપદના પ્રત્યયો અને આत्मनेपदના પ્રત્યયો. આ પરથી પરસ્મैપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ પરસ્મેપદી કહેવાય છે અને આत्मनेपदના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ આत्मनेपदी કહેવાય છે.

પાઠ ૧ થી ૪.

वर्तमानकालमां परस्मैपदी धातुनां रूपे। सधावनार नियमो.

૧ કોઈ પણ ધાતુનું રૂપ તૈયાર કરવું હોય તો પહેલાં ધાતુ આવે છે, પછી ગણની નિશાની અને પછી પ્રત્યય આવે છે.

ગણની નિશાનીને સંસ્કૃતમાં વિકરણપ્રત્યય કહે છે.

૨ પ્રાથમિકમાં કાટખૂણાકૃતિ કૌંસમાં આપેલાં રૂપને આદેશ કહે છે. જેમકે [ગચ્છ] [મુજ્ઞ] [તિષ્ઠ] [પશ્ય] [પિબ] [ચચ્છ] વગેરે.

જો ધાતુને આદેશ આપેલો હોય છે તો ધાતુને બદલે આદેશને નિશાની તથા પ્રત્યયો લાગે છે. જેમકે ગચ્છસિ, મુજ્ઞસિ, જાયમે, વિન્દતે.

આદેશો એ ગણની નિશાની લગાડતાં પૂર્વે ગુણ, વૃદ્ધિ કરવાના નિયમ પ્રમાણે ફેરવાઈને બનેલાં રૂપ નથી.

૩ પહેલા ગણની નિશાની અ છે.

બીજા " " નથી.

ત્રીયા " " ય છે.

છૂંઠા „ „ અ છે.

દશમા „ „ અય છે.

૪ પહેલા ગણની નિશાની અ ઉમેરતાં પહેલાં ને ધાતુને છેડે. સ્વર હોય તેના છેલ્લા સ્વરનો અને ને ધાતુને છેડે વ્યંજન હોય તેના છેલ્લા વ્યંજનની પહેલાના હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

इ કે ई नो गुण ए.

उ „ ऊ „ „ ओ.

ऋ „ ॠ „ „ अर्.

ल „ „ अल. ल परथी दीर्घ ल्ह संस्कृत भाषाમાં નથી.

જેમકે ની+અ=ને+અ

स्मि+अ=स्मे+अ

बुध्+अ=बोध्+अ=बोध.

मुद्+अ=मोद्+अ=मोद.

वृध्+अ=वर्ध्+अ=वर्ध.

वृत्+अ=वर्त्+अ=वर्त्.

स्मृ+अ=स्मर्+अ=स्मर्.

सृ+अ=सर्+अ=सर्.

तृ+अ=तर्+अ=तर्.

રજ ના છેલ્લા ષ્ ની પહેલાં ક્ છે તે હ્રસ્વ સ્વર નથી. છેલ્લા અક્ષરની પહેલાનો=ઉપાંત્ય. જીવનો ઉપાંત્ય દીર્ઘ ઈ છે માટે ગુણ થતો નથી.

૫ એની પછી કોઈ પણ સ્વર આવે તો એ નો અય થાય છે.

ऐ „ „ ऐ „ आय „

ओ „ „ ओ „ अक् „

औ „ „ औ „ आव „

જેમકે ને+અ=નય્+અ=નય, સ્મે+અ=સ્મય્+અ=સ્મય, હ્રે+અ=હ્રય્+અ=હ્રય, ગૈ+અ=ગાય્+અ=ગાય, ધ્યૈ+અ=ધ્યાય્+અ=ધ્યાય, મો+અ=મવ્+અ=મવ, અશ્વૌ+ઉપતતતઃ=અશ્વાણુત્પતતઃ, ક્રોશૌ+અસ્તિ=ક્રોશાવસ્તિ, બાલૌ+ઉચાને=બાલાણુચાને.

Join the following by Sandhi.

ग्रामे+आसनम्. दास्यै+आधारः, हे गुरो+ईश्वर, जगौ+ईक्षे+इह.

૬ વર્તમાનકાલને શ્રીપાણિનિમુનિના સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં છદ્ કહ્યો છે. એ કાલનાં ત્રણે પુરુષોનાં ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો.

પુ. Per. એ. વ. Sing. દ્વિ. વ. Dual બ. વ. Plural

૧	મિ	વસ્	મસ્
૨	સિ	યસ્	ય
૩	તિ	તસ્	અન્તિ

યુગ્મરાત્રીમાં તથા અંગ્રેજીમાં એકવચન અને બહુવચન એવાં બે વચનો છે અને સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચનો છે. એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન.

૭ અની પછી પહેલા પુરુષનો મ્ કે વ્ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો અ નો આ થાય છે. જેમકે નય+મિ=નયામિ.

૮ શબ્દને છેડે સ્ આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે વદામસ્=વદામઃ, ગચ્છામસ્=ગચ્છામઃ, નૃપસ્=નૃપઃ

શબ્દને છેડે ર્ આવે અને તેની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે અથવા કંઈ ન આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે ચતુર+પચ્ચાશત્=ચતુઃપચ્ચાશત્, પુનર+કરોતિ=પુનઃકરોતિ, પુનર+પતતિ=પુનઃપતતિ, પુનર+પુનર=પુનઃ પુનઃ, અજાગર=અજાગઃ, અવેર=અવેઃ, હે માતર=હે માતઃ, હે પિતર=હે પિતઃ.

૯ અ ની પછી અ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો પહેલો અ ઉડી જાય છે. જેમકે વદ+અન્તિ=વદન્તિ.

૧૦ જ્ ગ્ કે ઘ્ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો જ્ ગ્ કે ઘ્ ને બદલે ક મૂકાય છે.

જ્ જ્ કે ઙ્ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો જ્ જ્ કે ઙ્ ને બદલે ચ મૂકાય છે.

ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ને બદલે ઢ મૂકાય છે.

થ્ ઢ્ કે ઘ્ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો થ્ ઢ્ કે ઘ્ ને બદલે ત્ મૂકાય છે.

ફ્ વ્ કે મ્ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો ફ્ વ્ કે મ્ ને બદલે વ્ મૂકાય છે.

જેમકે જઘ્+સિવ=જઘ્+સિવ, અદ્+તિ=અતિ, ઉદ્+તિષ્ઠન્તિ
=ઉત્તિષ્ઠન્તિ, ઉપાનઘ્+સુ=ઉપાનત્સુ, શ્વષ્+પિપાસા=શ્વસિપાસા,
તદ્+ત્વમ્=તત્ત્વમ્, શરદ્+સુ=શરત્સુ, કકુભ્+પ્રાન્ત્=કકુપ્રાન્ત્:

૧૧ ચોથા અને છઠા ગણના ધાતુઓમાં પહેલા ગણની માફક
ગુણ થતો નથી.

જેમકે ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ નહીં થાય, તેમજ તુદ્ નું તોદ્, કુપ્ નું
કોપ્ અને ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ નહીં થાય.

૧૨ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના છેલ્લો
અક્ષર સ્વર હોય તો તે સ્વરની અથવા ઉપાંત્ય અ હોય તો તે અની
વૃદ્ધિ થાય છે, પણ કથ ગણ, રચ્, પ્રથ્, વસ્ to scent
ખુશખોદાર-સુગંધી કરવું, વગેરે ધાતુના અની વૃદ્ધિ થતી નથી.

અ ની વૃદ્ધિ આ, ઇ કે ઈ ની વૃદ્ધિ ઍ, ઉ કે ઊ ની ઐ, ઋ
કે ઋ ની આર્ અને ૠ ની આલ્.

ચિ+અય=ચૈ+અય=ચાય+અય=ચાયય,

ધૃ+અય=ધાર+અય=ધારય.

દૃ+અય=દાર+અય=દારય.

તડ્+અય=તાડ્+અય=તાડય.

પ્રી ધાતુને માટે પ્રીણ આદેશ આપ્યો છે માટે એની ઈ ની વૃદ્ધિ
ન થાય. સ્કન્દ્ તથા લઙ્ આ બે ધાતુમાં છેલ્લો અક્ષર તેમજ ઉપાં-
ત્યાક્ષર સ્વર નથી માટે કંઈ ફેરફાર થાય નહીં.

૧૩ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના અ
શિવાયના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે પણ સ્પૃહ્, મૃગ વગેરે
ધાતુમાં થતો નથી. કેમકે ચુર+અય=ચોરય, ઘુષ્+અય=ઘોષય.

ભૂષ્ અને પૂજ્ આ બે ધાતુઓમાં ઉપાંત્ય દીર્ઘ સ્વર ઊ હોવાથી
તેનો ગુણ થતો નથી.

૧૪ પ્રાથમિકમાં ચોથો પાઠ પૂરો થાય છે ત્યાર પછી પહેલા,
ચોથા, છઠા તથા દશમાં એમ દરેક ગણના અકેક ધાતુના વર્તમાનકાળનાં
૩૫ આખ્યાં છે. તે નમુના પ્રમાણે ચારે પાઠના ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

उच्च, भू, जि आ धातुઓ પહેલા ગણના છે. તેમનાં વર્તમાન કાળનાં ૩૫ ઉપરના નિયમોની મદદથી તૈયાર કરો. ઓચામિ..., મવામિ..., જયામિ...

યુજ, પૃચ્, સહ, વૃજ, વૃ, જૃ, રિચ્, તપ્, તૃપ્, દૃમ અને અર્હ આટલા ધાતુઓ પહેલા તથા દશમા અને ગણના છે. તેથી પહેલા તથા દશમા ગણના ધાતુઓ તરીકે એમનાં ૩૫ તૈયાર કરો.

યોજામિ-યોજયામિ.....જરામિ-જારયામિ...

પર્ચામિ-પર્ચયામિ.....રેચામિ-રેચયામિ...

સહામિ-સાહયામિ.....તપામિ-તાપયામિ...

વર્જામિ-વર્જયામિ.....તર્પામિ-તર્પયામિ...

વરામિ-વારયામિ.....દર્મામિ-દર્મયામિ...

અર્હામિ-અર્હયામિ...

વાક્યો.

પાઠ ૧ લો.

હું બોલું છું. I speak.

તું રક્ષણ કરે છે. Thou protectest.

તે પડે છે. He falls.

તું જાણે છે. Thou knowest.

તું હાલે છે. Thou movest.

હું દોરવું-લઈ જાઉં છું. I lead.

તું રહે છે. Thou livest.

હું હાલું છું. I move.

તે જાય છે. He goes.

હું ખાઉં છું. I eat.

તે દોરવે છે. He leads.

હું જાણું છું. I know.

તે છે, થાય છે. He is.

તે ખાય છે. He eats.

તે છે. He is.

તું બોલે છે. વદસિ ।

તે બોલે છે. વદતિ ।

તું જાય છે. ગચ્છસિ ।

હું જાઉં છું. ગચ્છામિ ।

તે રહે છે. વસતિ ।

હું રહું છું. વસામિ ।

તું પડે છે. પતસિ ।

તું ચાલે છે. ચરસિ ।

તે જાણે છે. बोधति ।

તું દોરવે છે. નયસિ ।

તે હાલે છે. સરતિ ।

હું થાઉં છું. મવામિ ।

તું ખાય છે. અસ્મિ ।

હું છું. અસ્મિ ।

તું છે. અસ્મિ ।

તે જીવે છે. જીવતિ ।

તે તળે છે. ત્યજતિ ।

તું નમે છે. નમસિ ।

હું રાધું છું. પચામિ ।

તું બાળે છે. દહસિ ।

હું રક્ષુ છું. રક્ષામિ ।

તે ચાલે છે. ચરતિ ।

હું જીવું છું. જીવામિ ।

તે રાંધે છે. પચતિ ।

હું તળું છું. ત્યજામિ ।

પાઠ બીજો.

આપણે બોલીએ છીએ.

We speak.

તેઓ જાય છે. They go.

તમે જાણો છો. You know.

અમે દોરવીએ છીએ. We lead.

તમે છો. You are.

તેઓ રહે છે. They dwell.

તમે છો. You are.

તેઓ ખાય છે. They eat.

આપણે બાળીએ છીએ. We

burn.

તેઓ છે. They are.

તમે જીવો છો. You live.

તેઓ નમે છે. They bow.

આપણે પોષીએ છીએ. We nourish.

તેઓ નાશ પામે છે. They perish

તમે નાચો છો. You dance.

આપણે મૂર્ચ્છા ખાઈએ છીએ. We faint.

તેઓ લોભ કરે છે. They covet.

આપણે અડકીએ છીએ. We touch.

તમે ત્યજો—સર્જો છો. You abandon—create.

તેઓ ઇચ્છે છે. They wish.

તમે પૂછો છો. You ask.

આપણે છોડીએ છીએ. We leave

તેઓ પેસે છે. They enter.

તમે બોલો છો. વદથ ।

અમે નહીએ છીએ. ગચ્છામઃ

તેઓ જાણે છે. વોચન્તિ ।

તમે લઈ જાઓ છો. નયથ ।

તેઓ થાય છે. મચન્તિ ।

અમે રહીએ છીએ. વસામઃ ।

તમે ખાઓ છો. અથ્થ ।

અમે છઠાએ. સ્મઃ ।

તેઓ બાળે છે. વહન્તિ ।

અમે જીવીએ છીએ. જીવામઃ ।

તેઓ દુઃખ દે છે. તુદન્તિ ।

તમે જીવો છો. જીવથ ।

તેઓ પોષે છે. પુષ્યન્તિ ।

અમે નાશ પામીએ છીએ.

નશ્યામઃ ।

તેઓ નાચે છે નૃત્યન્તિ ।

તમે મૂઢ છો-ભૂલો છો મુહ્યથ ।

અમે લોભ કરીએ છીએ.

લુભ્યામઃ ।

તેઓ અડકે છે. સ્પૃશન્તિ ।

અમે છૂતીએ છીએ; જયામઃ ।

તમે લઘ જાઓ છો. હરથ ।

તેઓ જીએ છે. પશ્યન્તિ ।

અમે નાંખીએ છીએ. અસ્યામઃ ।

આપણે પીએ છીએ. પિવામઃ ।

તમે યજ્ઞે-પૂજ્ઞે-ભજ્ઞે છો. યજથા

તેઓ લઈ-વહી જાય છે. વહન્તિ ।

અમે યાદ રાખીએ છીએ.

સ્મરામઃ ।

તમે નાંખો છો. અસ્યથ ।

તેઓ ભેટે છે. કુસ્યન્તિ ।

અમે સંતોષ પામ્યા છીએ.

તુષ્યામઃ ।

તેઓ શોષાય-સુકાય છે.

શુષ્યન્તિ ।

તમે ગળડો છો. લુલ્લથ ।

તમે સિંચો-છાંટો-છો. સિચ્યથ

પાઠ ૩ ને.

અમે બે ચોરીએ છીએ.

We two steal.

તમે બે દુઃખ દો છો. You

two give pain.

તે બે કહે છે. They two tell.

અમે બે ગણીએ છીએ. We

two count.

અમે બે પ્રગટ કરી છીએ. We

two publish.

તે બે રચે છે. They two

arrange.

અમે બે ખાઈએ છીએ. We

two eat.

તમે બે ઢંઢેરો પીટો છો.

You two proclaim.

અમે બે ઇચ્છીએ છીએ.

We two desire.

તે બે ચિંતન કરે છે. They

two think.

તમે બે રાજી કરો છો. You

two please.

તે બે જાય છે. They two go.

અમે બે લઈ જઈએ છીએ.

We two carry.

તે બે પ્રવેશે છે. They two enter.

તમે બે નમો છો. You two bow.

તે બે છે. They two are.

અમે બે સંભારીએ છીએ.

We two remember.

તમે બે જિતો છો. You two conquer.

તે બે નાશ પામે છે. They two perish.

અમે બે નાચીએ છીએ. We two dance.

તે બે ઇચ્છે છે. They two wish.

તમે બે ચોરો છો. ચોરયથ:

તે બે દુઃખ દે છે. પીડયત:

અમે બે કહીએ છીએ. કથયાવ:

તમે બે ગણો છો. ગણયથ:

તે બે જુએ છે. પડયત:

અમે બે રચીએ છીએ. રચયાવ:

તમે બે ઇચ્છો છો. સ્પૃહયથ:

તે બે પ્રસિદ્ધ કરે છે. ઘોષયત:

અમે બે વિચારીએ છીએ.

ચિન્તાયાવ:

તમે બે પ્રકટ કરો છો. પ્રથયથ:

તે બે પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયત:

અમે બે વખોડીએ છીએ. નિન્દાવ:

તમે બે કોપો છો. કુપ્યથ:

તે બે ખેડે છે. કૃષત:

અમે બે પૂજીએ છીએ. પૂજયાવ:

તમે બે રડવડો છો. અદ્યથ:

તે બે કિછળે-અકળાય છે. ક્ષુમ્બયત:

અમે બે વીણીએ છીએ. ઉચ્છાવ:

તે બે વર્ણવે છે. વર્ણયત:

અમે બે ભેટીએ છીએ. શ્લિષ્યાવ:

તમે બે બળડો છો. જલ્પથ:

તે બે શાંત કરે છે. સાન્ત્વયત:

અમે બે વખાણીએ છીએ. શંસાવ:

તમે બે ખોલો છો. વદ્યથ:

તે બે થાય છે. ભવત:

તમે બે રાંધો છો. પચથ:

અમે બે સમજીએ છીએ. बोधाव:

તે બે ખાય છે. અત્ત:

અમે બે સંતોષ પામીએ છીએ.

તુષ્યાવ:

તમે બે લોભ કરો છો. લુમ્બય:

તે બે ગમડે છે. લુટ્યત:

અમે બે અડકીએ છીએ. સ્પૃશાવ:

તમે બે પૂછો છો. પૂછ્યથ:

પાઠ ૪ થો.

તું બોલે છે. Thou speakest.
 તમે રહો છો. You dwell.
 અમે જાણીએ છીએ. We know.
 તે સાંભળે છે. He protects.
 હું પડું છું. I fall.
 તેઓ લઈ જાય છે. They lead.
 તમે બે ખાઓ છો. You two eat.
 તેઓ છે. They are.
 તું નાશ પામે છે. Thou perishest.
 તે નાચે છે. He dances.
 અમે પેસીએ છીએ. We enter.
 તમે બે પૂછો છો. You two ask.
 તે મોહ પામે છે. He is silly.
 હું ઇચ્છું છું. I wish.
 તમે છોડો છો. You leave.
 તે અડકે છે. He touches.
 તમને સ્મરણ છે. You remember.
 તે બે લઈ જાય છે-વહે છે. They two bear-flow.
 તે છાંટે છે. He sprinkles.
 તેઓ ગળાડે છે. They wallow.

હું સંતોષ પામું છું. I am satisfied.
 તમે બે નાંખો છો. You two throw.
 હું કહું છું. I tell.
 તમે વખાણો છો. You praise.
 તું મારે છે. Thou beatest.
 તેઓ ઉગે છે. They grow.
 તેઓ પૂજે છે. They worship.
 હું ઉભો રહું છું. I stand.
 તમે ઇચ્છો છો. You desire.
 તે ધુએ છે. He washes off.
 તે બે ક્ષીણ થાય છે-ક્ષય પામે છે-ધટ્ટે છે. They two waste away.
 હું ખાઉં છું. I eat.
 અમે જીવીએ છીએ. We live.
 તમે છોડો છો. You abandon.
 તેઓ રાંધે છે. They cook.
 હું પોષું છું. I nourish.
 તે બે લઈ જાય છે. They two take away.
 તું જીતે છે. Thou conquerest.
 તેઓ પીએ છે. They drink.
 અમે બે જોઈએ છીએ. We two see.

તે બોલાવે છે. He calls.

તેઓ દુઃખ દે છે. They give pain.

અમે ભજીએ છીએ. We worship
હું થાક્યો છું. I am weary.
તમે દોડી પીટા છો. You proclaim.

તે ગણે છે. He counts.
આપણે ખેડીએ છીએ. We plough.

તેઓ પીગાળે છે. They melt.
તે ચિંતવે છે. He thinks.

તે પોષે છે. પુષ્યતિ ।
હું નાચું છું. નૃત્યામિ ।
તમે લોભ કરો છો. લુભ્યથ ।
તે પેસે છે. વિશતિ ।
તું ધમ્મે છે. ઇચ્છસિ ।
હું પ્રભુ છું. યજામિ-પૂજયામિ ।
તું દુઃખ દે છે. પીડયસિ ।
તે હોય છે. રોહતિ ।
અમે બોલાવીએ છીએ. હ્વાયામઃ ।
તે મૂઠે છે. મુહ્યતિ ।
તેઓ સંતોષાયા છે. સુષ્યન્તિ ।
હું નિતું છું. જક્વામિ ।
તમે ભજો છો. ગચ્છથ ।

તું થાક્યો છે. શ્રામ્યસિ ।
હું ધમ્મું છું. સ્પૃહ્યામિ ।
અમે બે પીએ છીએ. પિબાવઃ ।
તમે બાળો છો. દહથ ।
તેઓ ધુએ છે. ક્ષાલયન્તિ ।
તે ઘટે છે. ક્ષયતિ ।
તું કહે છે. કથયસિ ।
તે તોળે છે. તોલયતિ ।
તેઓ ચોરે છે. ચોરયન્તિ ।
તમે ગોઠવો છો. રચયથ ।
તે ઢાંઢેરો પીટ છે. ઘોષયતિ ।
મને સાંભરે છે. સ્મરામિ ।
તે બે રહે છે. વસતઃ ।
અમે લઈએ છીએ. હરામઃ ।
તમે કહો છો. કથયથ ।
તું અડકે છે. સ્પૃશસિ ।
તેઓ ધમ્મે છે. વાચ્છન્તિ ।
તમે બે ભજો છો. ગચ્છથઃ ।
તે ચોરે છે. ચોરયતિ ।
અમે બે છઈએ. મ્વઃ ।
તું પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયસિ ।
હું પેસું છું. વિશામિ ।
તેઓ મારે છે. તાડયન્તિ ।
અમે બે સંધીએ છીએ. પચાવઃ ।
તમે ભજો છો. યજથ ।

ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ લગાડવાથી તેમના મૂળ અર્થમાં થયેલી
વચ્ચત ફેરફાર થાય છે, જેમ કે—

કરોતિ=કરે છે. does.

અનુકરોતિ=નકલ કરે છે.

imitates.

ક્રામ્યતિ=જાય છે, goes.

અતિક્રામ્યતિ=ને ઓળંગી જાય
છે. transgresses.

પ્રક્રામ્યતિ=નીકળે છે, proceeds.

ગચ્છતિ=જાય છે, goes.

અધિગચ્છતિ=મેળવે છે, obtains;
જાણે છે. knows.

અનુગચ્છતિ=ની પાછળ જાય છે,
follows.

અપગચ્છતિ=જાય છે, goes
away.

અપિગચ્છતિ { = ની સમીપ
અભિગચ્છતિ { જાય છે, ap-
proaches.

આગચ્છતિ=આવે છે, comes.

ઉદ્ગચ્છતિ=ચઢે છે, rises.

ઉપગચ્છતિ=ની પાસે જાય છે,
approaches.

સંગચ્છતે=મળે છે, unites.

નરતિ=ઓળંગે છે, crosses.

અવતરતિ=ઉતરે છે, descends.

દધાતિ=મૂકે છે, places.

અપિદધાતિ { =મૂકે છે, બંધ કરે
પિદધાતિ { છે. shuts.

નયતિ=લઈ જાય છે, leads.

પરિજયતિ=પરણે છે, marries.

રોહતિ=ફૂળે છે, grows.

અધિરોહતિ=ચઢે છે, ascends.

આરોહતિ=પર ચઢે છે, ascends.

વર્તતે=છે, is.

પરાવર્તતે=પાછો ફરે છે, turns
back.

પતતિ=પડે છે, falls.

ઉત્પતતિ=કૂદે છે, jumps.

સીદતિ= { બેસે છે, sits.
 { દબાઈ રહે છે,
 { sinks down.
 { રહે છે, lives.
 { ચીમળાય છે,
 { despairs.
 { નાશ પામે છે,
 { perishes.

નિષીદતિ=બેસે છે, sits down.

માવતે=બોલે છે, speaks.

પ્રતિમાવતે=જવાબ આપે છે,
replies.

શ્લિષ્યતિ=બેઠે છે, embraces.

વિશ્લિષ્યતિ=છૂટા પાડે છે,
separates.

કોઈ વખતે ઉપસર્ગ લાગવાથી ધાતુનો અર્થ બહુ ફરતો નથી.
પણ કાયમ જેવો રહે છે.

ईक्षते=જુએ છે. પ્રેક્ષते= જુએ છે.

नमति=નમે છે. प्रणमति=નમે છે.

ધાતુની પહેલાં એક કરતાં વધારે ઉપસર્ગ પણ આવી શકે છે.

अभि+उप+गच्छति=अभ्युपगच्छति ।

सम+उप+सरति=समुपसरति ।

वि+अव+हरति=व्यवहरति ।

सम+अधि+गच्छति=समधिगच्छति ।

શબ્દને છેડે મ આવી અને તેની પછી શ્ વ્ સ્ ર્ કે હ આવે
તો મ નો અનુસ્વાર જરૂર થાય છે. આ શિવાયના બીજાં વ્યંજન
આવે તો વિકલ્પે કરીને થાય છે. જે અનુસ્વાર ન કરીએ તો મ ની
પછીનો વ્યંજન જે વર્ગનો હોય તે વર્ગનો અનુનાસિક મ ને બદલે મુકાય
છે અને મની પછીનો વ્યંજન જે ય્, વ્, કે લ્ હોય તો મ ને બદલે
અનુનાસિક ય્ વ્ કે લ્ અનુક્રમે મુકાય છે. (ધણું બંદ મ નો અનુ-
સ્વાર જ કરાય છે.) જેમ કે:—

जनम+शंसति=जनं शंसति ।

अहम+शिवपुत्रम+षण्मुखम+स्तौमि=अहंशिवपुत्रं षण्मुखं स्तौमि॥

नित्यम+रमते=नित्यं रमते ।

अजाम+हरति=अजां हरति ।

त्वम+करोषि=त्वं or त्वङ्करोषि ।

सम+गच्छते=संगच्छते or सङ्गच्छते ।

धनम+चिनोति=धनंचिनोति or धनञ्चिनोति ।

वनम+टीकते=वनं टीकते or वनण्टીકતે ।

धनम+नश्यति=ધનં નશ્યતિ ।

सुखम+प्रीणयति=सुखं प्रीणयति or सुखम् प्रीणयति ।

सम+यच्छति=संयच्छति or सैय्यच्छति ।

વિકલ્પે કરીને થાય=થાય અથવા નહીં થાય.

સમ્+યન્તા=સંયન્તા or સૈયન્તા ।

સમ્+વત્સર=સંવત્સર or સૈવત્સરઃ ।

મારમ્+વહતિ=મારંવહતિ or મારૈવહતિ ।

દ્રવ્યમ્+લભતે=દ્રવ્યં લભતે or દ્રવ્યંલુભતે ।

યમ્+લોકમ્=યંલોકમ્ or યંલોકમ્ ।

પાઠ ૫ મો.

નિયમો.

જે અ કે આની પછી ઇ કે એ આવે તો અંતેને બદલે એ મુકાય છે. તેથી અ+ઇ=એ, અ+એ=એ, આ+ઇ=એ, આ+એ=એ દાખલા:-કૃષ્ણ+
 એકત્વમ્=કૃષ્ણેકત્વમ્, દેવ+એશ્વર્યમ્=દેવેશ્વર્યમ્, તવ+એવ=તવંવ.

જે અ કે આ ની પછી ઓ કે ઔ આવે તો અંતેને બદલે ઔ મુકાય છે. તેથી અ+ઓ+=ઔ, અ+ઔ=ઔ, આ+ઓ=ઔ, આ+ઔ=ઔ.

દાખલા:-વન+ઓવધિ:-વનોવધિઃ, નૃપ+ઔ=નૃપૌ.

જે અ કે આની પછી અ કે આ આવે તો અંતેને બદલે આ મુકાય છે. જેમકે ક્વ+અસ્તિ=ક્વાસ્તિ, ન+આશસે=નાશસે, શરણ+
 આગતઃ=શરણાગતઃ, વિશ્વ+આધારઃ=વિશ્વાધારઃ.

જે ઇ કે ઈ ની પછી ઇ કે ઈ આવે તો અંતેને બદલે ઈ મુકાય છે. જેમકે પરિ+ઈક્ષે=પરીક્ષે, ગિરિ+ઈશઃ=ગિરીશઃ.

જે ઉ કે ઉની પછી ઉ કે ઊ આવે તો અંતેને બદલે ઊ મુકાય છે. જેમકે આસનેષુ+ઉપવિશન્તિ=આસનેષુપવિશન્તિ, માનુ+ઉદયઃ=
 માનુદયઃ.

જે ઋ કે ઋની પછી ઋ કે ઋ આવે તો અંતેને બદલે ઋ મુકાય છે, જેમકે હોતૃ+ઋકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્તૃ+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જે લૃની પછી લૃ આવે તો અંતેને બદલે ઋ દીર્ઘ મુકાય છે. જેમકે હોત્લૃ+લૃકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્તૃ+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જે અ કે આની પછી ઇ કે ઈ આવે તો અંતેને બદલે ઇ મુકાય છે. જેમકે ફલ+ઇ=ફલે, દેવ+ઈશઃ=દેવેશઃ.

ને અ કે આની પછી ડ કે ડુ આવે તો બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે ગઙ્ગા+ઉદકમ્=ગઙ્ગોદકમ્.

સંસ્કૃતમાં પ્રત્યયો એ જાતના છે. સુપ અને તિહ, સુપ એ નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણને લાગે છે અને તિહ એ ધાતુને લાગે છે. પ્રત્યયો લાગવાથી થયલા રૂપને પદ કહે છે. જેમકે નૃપઃ, અશ્વૌ, સર્વઃ, અન્યઃ, ગચ્છતિ, ચરતઃ, યજામિ વગેરે.

જે પદની અંદર અ કે આની પછી ઋ કે ઋ આવે તો બંનેને બદલે અર્ મુકાય છે, જેમકે પ્ર+ઋષભઃ=પ્રર્ષભઃ.

જે અ કે આની પછી લૃ આવે તો બંનેને બદલે અલ્ મુકાય છે. જેમકે તવ+લૃકારઃ=તવલ્કારઃ.

Join by sandhi:—

પૂર્ણ+ઇન્દુ, પરમ+ઈશ્વર, જ્ઞાન+ઇન્દ્રિય, માગ્ય+ઉદય, હિત+ઉપદેશ, સૂર્ય+ઉદય.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને તેની પછી અ કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગ અને તેની પૂર્વેના અ બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે રામઃ+અશ્વમ્=રામો અશ્વમ્, યોધઃ+અસિમ્=યોધો અસિમ્, હસ્તઃ+અસ્યતિ=હસ્તો અસ્યતિ, નૃપઃ+જયતિ=નૃપો જયતિ, વક્ષઃ+ભિઃ=વક્ષોભિઃ.

Join by sandhi:—તરઃ અસ્તિ; જનઃ ગચ્છતિ, મનુષ્યઃ વદતિ, વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ and પુત્રઃ જનકમ્.

પદને અંતે ઇ કે ઓ આવે તો તેની પછી અ આવે તો તે અ પૂર્વેના ઇ કે ઓ ને રૂપે થઈ જાય છે, એટલે ઇ+અ=ઐ, અને ઓ+અ=઒. આ અ ને સ્થાને ઘણું બંધ અવગ્રહ મુકાય છે. જેમકે રામો+અશ્વમ્=રામોઽશ્વમ્ અથવા રામોશ્વમ્, કૌશિકો+અસિમ્=કૌશિકોઽસિમ્ અથવા કૌશિકોસિમ્, ને+અતિ=નયતિ, એમાં ઇ પદને અંતે નથી માટે અ ઇ માં મળી ગયો નહીં.

વિસર્ગની પૂર્વે આ હોય અને તેની પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે જનાઃ+વદન્તિ=જના વદન્તિ, અશ્વાઃ ઉત્પતન્તિ=અશ્વા ઉત્પતન્તિ, માઃ+ભિઃ=માભિઃ.

Join by sandhi:—

નરા: અટન્તિ, નૃપા: ઇચ્છન્તિ, મિથુકા: વદન્તિ, મુર્ખા: જલ્પન્તિ, વિહગા: હ્યન્તે, શિષ્યા: નમન્તિ.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને પછી અ શિવાયનો સ્વર આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે. જેમકે કવયઃ+ઋષીન્=કવય ઋષીન્, ધર્મઃ+ઉપદિશ્યતે=ધર્મ ઉપદિશ્યતે.

Join by sandhi:—

પુરુષ: આધારઃ, નર: ઇચ્છતિ, જન: ઉચ્છતિ, જીવ: ઋચ્છતિ, નૃપ: પદ્યતે, કુમાર: ઓદનમ્.

વિસર્ગનો લોપ થવાથી એ સ્વર સાથે આવે તો તેમની સંધિ થતી નથી. જેમકે અશ્વા ઉત્પતન્તિ, નૃપા ઉપહારૈઃ.

Join by sandhi:—

મનુષ્ય: આસ્તે, ધર્મ: રહ, દેવા: અત્ર, હર: ઋષિઃ, નૃપા: આદિશન્તિ, નરા: પદ્યન્તે,

એકજ પદમાં ઋ, ર કે ષ ની પછી તરતજ ન આવે તો તે ન નો જ થાય છે. જેમકે મૃન્+મય=મૃનમય, દીર્+ન=દીર્ણ, મિષ્+નેહ=મિષ્ણેહ.

એ ઋ ર કે ષ અને ન ની વચ્ચે સ્વર, લ્ શિવાયના અર્ધસ્વર, કંઠસ્થાની, ઓઠસ્થાની અને હ્ એમાંનો એક કે વધારે આવે તો પણ ન નો જ થાય છે. જેમકે ગૃહાનિ ગૃહાણિ, વારિના=વારિણા, ઇન્દ્રાની=ઇન્દ્રાણી, નૃપેન=નૃપેણ, ગુરુનામ=ગુરુણામ, બહુના, કાયેન આ શબ્દમાં ઋ, ર કે ષ હોઇ પણ નથી માટે ન નો જ થાય નહીં. ષર્ણેન એમાં ર છે પણ ર અને ન ની વચ્ચે આવેલા જ્ અને ણ એમાંનો જ્ વચ્ચે આવી શકે એવો નથી.

શબ્દની છેડેના ન નો અથવા પદમાં ન ની પછી ત્, થ્, દ્, કે ધ્ આવે તો તે ન નો જ થતો નથી. દાખલા:—

1 પૃ+ન્તા+મિ=પૃણામિ, વૃ+ન્તા+મિ, વૃણામિ, નૃ+નામ્=નૃણામ્,

ગન્તૃ+નૃ+ઈ=ગન્તૃણિ, આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ઋ અથવા ઋ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

2 તીર્+ન+તીર્ણ, પૂર્+ન=પૂર્ણ, જીર્+ન=જીર્ણ. આમાં એકજ શબ્દમાં ર પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

3 કૃષ+ન કૃષ્ણ, તૃષ+ના તૃષ્ણા આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ષ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

4 નૃપેન=નૃ+ઋ+પ્+પ્+નૃ+અ=નૃપેણ. આમાં ઋ અને નૂ ની વચ્ચે પ્+પ્, પ્ વર્ગનો અક્ષર અને સ્વર ઇ આવેલા છે તે આવી શકે એવા છે.

ગૃહાનિ=ગ્+ઋ+હ+આ+નૃ+ઈ=ગૃહાણિ. આમાં ઋ અને નૂ ની વચ્ચે હ અને આ એ આવી શકે એવા અક્ષરો છે. રામેણ=ર્+આ+મ્+પ્+નૃ+અ રામેણ આમાં ર અને મ્ ની વચ્ચે એ સ્વર અને એક પ વર્ગનો વ્યંજન આવેલા છે. સુરભિ+ના=સુર્ગમિણા, ઋષિ+ના=ઋષિણા, સર્વા+નિ=સર્વાણિ.

5 બહુના, કાયેન, ફલેન, લઘુના અને વન્ધુના આ શબ્દોમાં નૂ છે પણ તેની પહેલાં ઋ ર કે ષ નથી, તેથી નૂ નો જ થયો નથી.

6 પર્ણેન, રાક્ષસેન, કૃષીવલેન, અરણ્યાનિ, ગચ્છન્તિ, ચલન્તિ, વન્દન્તે, વિન્દન્તે, નૃપાન્, ગુરુન્ આ શબ્દોમાં નૂ નો જ થયો નથી. તેનાં કારણો ઉપરના નિયમોમાંથી શોધી કાઢો.

7 હે પિતર્ નમઃ ॥ પુનર્+નયતિ ॥ આમાં ર અને નૂ જુદા જુદા પદમાં છે તેથી નૂ નો જ થયો નથી. પણ પરિ+નયતિ=પરિ-નયતિ અને પ્ર+નમતિ=પ્રણમતિ આમાં નૂ નો જ થયો છે. કારણ કે પરિ અને પ્ર એ ઉપસર્ગો લાગવાથી પદ તો એકજ રહે છે.

Indeclinable. જેમનાં રૂપ ન લેવાય તે શબ્દો-અવ્યયો, જેમકે ન, વિના, સ્વસ્તિ, નમઃ, પ્ર, પરા વિગેરે.

સૂ અથવા વિસર્ગની પૂર્વે અ કે આ શિવાયનો સ્વર આવે અને તેની પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન આવે તો તેનો ર થાય છે.

જેમકે નૃપતિઃ યજતિ=નૃપતિર્યજતિ, નૃપતિઃ અરીન્=નૃપતિરરીન્,
વીરયોઃ યુદ્ધમ્=વીરયોર્યુદ્ધમ્.

Join by sandhi:—

કવિઃવર્ણયતિ, રત્નૈઃભૂષયતિ, યતિઃ અરણ્યમ્, શીર્ષૈઃ ભારાન્,
મુહુસ્+મુહુસ્, બહિસ્+ગચ્છતિ, નિસ્+આચાર, દુસ્+આચાર,
પત્તિભિઃ ગચ્છતિ.

ર ની પછી ર આવે તો આગલો ર ઊડી જાય છે, અને તેની
પૂર્વે હ્રસ્વ અ, ઇ કે ઉ હોય તો દીર્ઘ થાય છે. ધૂર્જટિર્ રક્ષતિ=
ધૂર્જટી રક્ષતિ, હરિર્ રાશીન્=હરીરાશીન્, બાલકૈર્, રમતે=
બાલકૈ રમતે, પુનર્+રમતે=પુના રમતે.

વિસર્ગની પછી શ, ષ, સ્ આવે અને તેની પછી અથોપ વ્યંજન
આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે અથવા તેને બદલે શ્ ષ્ કે સ્ અનુ-
ક્રમે મુકાય છે. જેમકે ઋષયઃ શામ્યન્તિ=ઋષયઃ શામ્યન્તિ અથવા
ઋષયશ્શામ્યન્તિ, ચન્દ્રમઃ+સુ=ચન્દ્રમઃસુ અથવા ચન્દ્રમસ્સુ.

વિસર્ગની પછી શ ષ્ કે સ્ આવે અને તેની પછી કોઈ અથોપ
વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ ઊડી જાય છે અથવા કાયમ રહે છે અથવા
તેની પછી જ હોય તો વિસર્ગને સ્થાને શ્ મુકાય છે, ષ્ હોય તો ષ
મુકાય છે અને સ્ હોય તો સ્ મુકાય છે. જેમકે જલબિન્દુઃ શચ્ચો-
તતિ=જલબિન્દુ શચ્ચોતતિ, જલબિન્દુઃચ્ચોતતિ, જલબિન્દુશ્ચ્ચો-
તતિ. બાલઃસ્પૃહયતિ=બાલસ્પૃહયતિ, બાલઃસ્પૃહયતિ, બાલસ્સ્પૃહયતિ.
દ્વઙ્ઠૈઃસ્તેનમ્=દ્વઙ્ઠૈસ્તેનમ્, દ્વઙ્ઠૈસ્તેનમ્, દ્વઙ્ઠૈસ્તેનમ્, શિરોભિઃ
સ્તૃણાતિ=શિરોભિ સ્તૃણાતિ, શિરોભિઃસ્તૃણાતિ, શિરોભિસ્સ્તૃ-
ણાતિ. રામઃસ્થાતા=રામસ્થાતા, રામઃ સ્થાતા. રામસ્સ્થાતા.

પદને અન્તે=પદાન્ત.

પ્રશાન્ શબ્દ શિવાયના પદાન્ત ન્ ની પછી ચ્, છ્, ટ્, ઢ્, ત્
કે થ્ આવે તો આગલા ન્ ને બદલે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ મુકાય છે.
જેમકે બિડાલાન્+તાડયતિ=બિડાલાંઃ તાડયતિ, પણ પ્રશાન્+
તનોતિ=પ્રશાન્તનોતિ.

વિસર્ગની પછી ચ્ કે છ આવે તો તે વિસર્ગને બદલે શ્ મુકાય છે. જેમકે પ્રકાશઃ+ચણ્ડ=પ્રકાશચ્ચણ્ડઃ

વિસર્ગની પછી દ્ કે ઢ આવે તો વિસર્ગને બદલે ષ્ મુકાય છે. જેમકે બાલઃ ટીકતે=બાલઘીકતે.

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ આવે અને તેની પછી શ્, ષ્ કે સ્ ન હોય તો વિસર્ગને બદલે સ્ મુકાય છે. જેમકે બિહલાં+તાડયતિ=બિહલાં+તાડયતિ, વ્યાધિઃ તુદતિ=વ્યાધિસ્તુદતિ.

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ આવે અને તે ત્ કે થ ની પછી શ્ ષ્ કે સ્ હોય તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે. જેમ કે કઃત્સહઃ

વિસર્ગની પછી ક્, ચ્, પ્, કે ફ આવે તો ધણું ખરું વિસર્ગ કાયમ રહે છે. નરઃ પતતિ, જનઃ સ્વનતિ, વ્યાધિઃ પીડયતિ, શિશુઃ ક્રામતિ, વૃક્ષઃ ફલતિ, વ્યાધિઃ શિષુઃ આ શબ્દોમાં વિસર્ગ પ્રત્યયના સ્ ને બદલે આવેલો છે. પણ પ્રત્યયને ન લગતા વિસર્ગની પૂર્વે હ્રસ્વ ઇ કે ઉ આવ્યો હોય અને તેની પછી ક્, ચ્, પ્, કે આવે તો તે વિસર્ગનો પ્ થાય છે. જેમકે નિસ્+કારણમ=નિષ્કારણમ, દુસ્+કાલઃ=દુષ્કાલઃ, નિસ્+ફલમ=નિષ્ફલમ, નિસ્+પીડનમ=નિષ્પીડનમ, દુસ્+પૂરઃ=દુષ્પૂરઃ

વાક્યો.

નૃપઃ જયતિ । રાજા જીતે છે. A king conquers.
 અશ્વૌ ઉત્પત્તઃ બે ધોડા કુદે છે. Two horses jump.
 જનાઃ વદન્તિ । માણસો બોલે છે. Men speak.
 બાલ સ્પૃહયતિઃ બાળક ઇચ્છે છે. A child desires.
 ગૃહાણિ રક્ષન્તિ । ઘરો રક્ષણ કરે છે. Houses protect.
 નેત્રે પશ્યતઃ બે આંખ જુએ છે. Two eyes see.
 મેઘઃ સિન્ધતિ । વાદળ છાંટે છે. Cloud sprinkles.
 બુધૌ મુક્ષતઃ । બે ડાહ્યા માણસ છોડે છે. Two wise men release.
 વનઃ હરતિ । વાયુ લઈ જાય છે. The wind carries away.
 સુખમ્ પ્રીણયતિ । સુખ પ્રસન્ન કરે છે. Happiness pleases.

જીવ મુહ્યતિ । પ્રાણી મુઝા ખાય છે. The animal faints.
 હસ્તૌ હરતઃ । બે હાથ લઈ જાય છે. Two hands take away.
 મુખાનિ દ્રવન્તિ । મોંહાં ગળે છે. Mouths water.
 દુઃખમ પીડયતિ । દુઃખ પીડે છે. Misery gives pain.
 રામઃ પૂજયતિ । રામ પૂજન કરે છે. Rama worships.
 પુત્રૌ તુષ્યતઃ । બે છોકરા સંતોષ પામે છે. Two sons are
 satisfied.

જલમ્ શુષ્યતિ । પાણી સુકાય છે. Water dries.
 મૂર્ખૌ કુપ્યતઃ । બે મૂર્ખ ક્રોધે લગાય છે. Two fools become
 angry.

કૂર્મઃ સરતિ । કાચબો હાલે છે. A tortoise moves.
 ફલે પતતઃ । બે ફળ પડે છે. Two fruits fall.
 ધનમ્ નશ્યતિ । પૈસા નાશ પામે છે. Wealth perishes.
 નરાઃ ગચ્છન્તિ । મનુષ્યો જાય છે. Men go.
 કમલે નૃત્યતઃ । બે કમળો ઝાંઝા ખાય છે. Two lotuses dance.
 મિત્રાણિ કથયન્તિ । મિત્રો કહે છે. Friends tell.
 સૂદઃ વિશતિ । રસોઈઓ પેસે છે. A cook enters.
 સમુદ્રઃ શામ્યતિ । દરિયો શાંત છે. The sea is calm.

રાજાઓ રક્ષણ કરે છે. નૃપાઃ રક્ષન્તિ । નૃપારક્ષન્તિ ।
 બે છોકરાં ગળાડે છે. બાલૌ લુપ્થતઃ ।
 છોકરો રાજ કરે છે. પુત્રઃ પ્રાણયતિ ।
 ઘોડો ખુડક ખુડક દોડે છે. અશ્વાઃ ઉત્પતન્તિ । અશ્વા ઉત્પતન્તિ.
 પવનો લઈ જાય છે. પવનાઃ વહન્તિ । પવના વહન્તિ ।
 ધર્મર સર્જે છે. ઈશ્વરઃ સૃજતિ ।
 ઝાડો લગે છે. વૃક્ષાઃ રોહન્તિ । વૃક્ષા રોહન્તિ ।
 બે કાચબા સરે છે. કૂર્માૌ સરતઃ ।
 પ્રાણીઓ નાશ પામે છે. જીવાઃ નશ્યન્તિ । જીવા નશ્યન્તિ ।

હાથ ફેંકે છે. હસ્તઃ અસ્યતિ । હસ્તોઽસ્યતિ
 દેવતા બાળે છે. અગ્નિઃ દહતિ । અગ્નિર્દહતિ ।
 આંખ ફરકે છે. નેત્રમ્ સ્ફુરતિ । નેત્રં સ્ફુરતિ ।
 બે સમુદ્ર ઉછળે છે. સમુદ્રૌ ક્ષુભ્યતઃ ।
 બાલો પુરૂષ શાંત છે. બુધઃ શામ્યતિ । બુધશ્શામ્યતિ ।
 મૂર્ખાઓ બળકે છે. મૂર્ખાઃ જલ્પન્તિ । મૂર્ખા જલ્પન્તિ ।
 મિત્ર પૂછે છે. મિત્રમ્ પૃચ્છતિ । મિત્રં પૃચ્છતિ ।
 પાંડલાં પડે છે. પર્ણાનિ પતન્તિ ।
 હૃદય ફરે છે. હૃદયમ્ તુપ્યતિ । હૃદયં તુપ્યતિ ।
 રસોઽપ્ચાઓ રાંધે છે. સૂદા પચન્તિ ।
 લોકો નિંદે છે. જનાઃ નિન્દન્તિ । જના નિન્દન્તિ ।
 માણસ કહે છે. જનઃ શંસતિ । જનશ્શંસતિ ।
 કમળ શોભાવે છે. કમલમ્ ભૂષયતિ । કમલં ભૂષયતિ ।
 મોહકું બોલે છે. મુખમ્ વદતિ । મુખં વદતિ ।

ઉદાધિઃ ક્ષુભ્યતિ । મહાસાગર ઉછળે છે. The ocean is agitated.
 કપયઃ ક્ષિપન્તિ । વાંદરાં ફેંકે છે. Monkeys throw.
 ઋષી ચિન્તયતઃ । બે ઋષિ ચિંતન કરે છે. Two sages think.
 અગ્નિ પીડયતિ । શત્રુ પીડે છે. An enemy gives pain.
 પાણી હરતઃ । બે હાથ લઈ જાય છે. Two hands take away
 નૃપતિઃ યજતિ । રાજા પૂજન કરે છે. The king worships.
 વારીણિ શુષ્યન્તિ । જળ સુકાય છે. Waters dry.
 અગ્નિઃ દહાંત । દેવતા બાળે છે. Fire burns.
 કવયઃ શંસન્તિ । કવિઓ વખાણે છે. Poets praise.
 વારિ ન અસ્તિ । પાણી નથી. There is no water.
 ગિરિઃ વહતિ । પર્વત ધારણ કરે છે. A mountain bears.
 વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ । રોગો નાશ પામે છે. Diseases perish.
 વલ્કિઃ પતતિ । ઇન્દ્રનું વજ્ર પડે છે. Indra's thunderbolt falls.

असयः पतन्ति । तरवारो पડે છે. Swords fall.
 यती चिन्तयतः । બે યોગી ચિંતવે છે. Two ascetics think.

શિવ રક્ષે છે. ધૂર્જટિઃ રક્ષતિ । ધૂર્જટી રક્ષતિ ।
 ઋષિઓ શાંત હોય છે. ઋષયઃ શામ્યન્તિ । ઋષયઃશામ્યન્તિ ।
 વાનરો દોડે છે. કપયઃધાવન્તિ । કપયો ધાવન્તિ ।
 કવિ વર્ણે છે. કવિઃ વર્ણયતિ । કવિર્વર્ણયતિ ।
 રાગ્નઓ દોરવે છે. નૃપતયઃ નયન્તિ । નૃપતયો નયન્તિ ।
 બે અગ્નિ શાંત થાય છે. અગ્ની શામ્યતઃ ।
 વ્યાધિ પીડે છે. વ્યાધિઃ તુદતિ । વ્યાધિસ્તુદતિ ।
 યોગિઓ ઇચ્છતા નથી. યતયઃ ન સ્પૃહયન્તિ । યતયો ન સ્પૃહયન્તિ ।
 તરવાર પડે છે. અસિઃ પતતિ ।
 બે શત્રુઓ જીતે છે. અરી જયતઃ ।
 હરિ ક્રોધે ભરાય છે. હરિઃ કુપ્યતિ ।
 હાથ છાંટે છે. પાણિઃ સિન્ધતિ ।
 પર્વત કિભે છે. પર્વતઃ તિષ્ઠતિ । પર્વતસ્તિષ્ઠતિ ।

પાઠ ૬ ઠો.

નિયમો.

ગતિવાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે સ્થાન તરફ ગતિ થાય છે તેના નામની બીજી અને કોઈક વખતે ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે ગામમાં જાય છે ગ્રામે નહીં પણ ગ્રામં ગच्छति, તેજ પ્રમાણે ગ્રામેષુ નહીં પણ ગ્રામન્ અટતિ, ગ્રામયોઃ નહીં પણ ગ્રામૌ વિશામઃ ।

જો હ કે ઈ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો હ કે ઈ ને બદલે ય મુકાય છે. જેમકે તૃણાનિ+અસ્તિ=તૃણાન્યસ્તિ, અસ્તિ+અશ્વઃ=અત્યશ્વઃ, इति+उच्यते=इत्युच्यते, प्रति+उत्तर=प्रत्युत्तर.

જો ઉ કે ઊ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઉ કે ઊ ને બદલે ષ મુકાય છે. જેમકે મધુ+अरिः=मध्वरिः, वसु+ईश्वर=वसुंशीश्वर.

જે ક્ર કે ક્ર ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ક્ર કે ક્ર ને બદલે ર મુકાય છે. જેમકે ધાતુ+અંશ=ધાત્રંશઃ, પિત્રુ+આજ્ઞા=પિત્રાજ્ઞા.

જે લ્હ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો લ્હ ને બદલે લ્ મુકાય છે. જેમકે લ્હ+આકૃતિ=લાકૃતિઃ, ગમ્લ્હ+અ=ગમ્લે.

હ+આ=યા	ઉ+ક્રુ=રુ	ક્રુ+હ=રિ
હ+અ=યૈ	ઉ+અ=વૈ	ક્રુ+ઉ=રુ
ઉ+હ=વિ	ક્રુ+આ=રા	લ્હ+અ=લે

Join by sandhi:—

ઈતિ+ઉચ્યતે. વારિ+ઉદધિઃ, જગતિ+અધર્મઃ, ગુરુ+ઓમ્, ધેનુ+આમ્, વધૂ+અ, માતૃ+ઓમ્, માતૃ+આ, ગમ્લ્હ+અ શ્વશ્વ+આમ્, શક્તુ+ઓમ્.

જે સ્ ની પછી શ, ચં, છ, જ, ઙ, કે ઞ આવે તો સ્ ને બદલે શ મુકાય છે. જે ત્ ની પછી એવો અક્ષર આવે તો ત્ ને બદલે ચ મુકાય છે. દ્ ની પછી આવે તો દ્ ને બદલે જ મુકાય છે. અને પદની અંદરના ન્ ની પછી આવે તો ન્ ને બદલે ઞ મુકાય છે. પદાન્ત ન્ ની પછી શ, જ, ઙ કે ઞ આવે તો તે ન્ ને બદલે ઞ મુકાય છે, પણ પદાન્ત ન્ ની પછી ચ કે છ આવે ત્યારે તો તેનો અતુસ્વાર અને વિસર્ગજ મુકાય છે. જેમકે હવિસ્+ચયઃ=હવિશ્ચયઃ, સમુદ્રાત્+ચન્દ્ર=સમુદ્રાચ્ચન્દ્રઃ, પ્રાસાદાદ્+જનમ્=પ્રાસાદાઙ્જનમ્, અરીન્+જયતિ=અરીઞ્જયતિ, નૃપાન્ શંસન્તિ=નૃપાઞ્ શંસન્તિ, તન્+ચ=તઞ્ચ, પણ રૂપકાન્+ચિનોતિ=રૂપકાંઞ્ચિનોતિ કારણ કે રૂપકાન્ તો ન્ પદાન્ત છે.

જે સ્ ની પછી ષ કે દ્ આવે તો સ્ ને બદલે ષ મુકાય છે, જે ત્ ની પછી દ્, ઢ, ઙ્, ઢ કે ણ્ એમાંનો કોઈ આવે તો ત્ ને બદલે દ્ મુકાય છે, એજ પ્રમાણે દ્, ધ્ કે ન્ ની પછી આવે તો દ્ ને માટે ઢ, ધ્ ને માટે ઢ અને પદની અંદરના ન્ ને માટે ણ્ મુકાય

છે. પદાન્ત ન્ ની પછી ડ્, ઢ્ કે જ આવે તો તે ન્ ને બદલે જ્ મુકાય છે. પણ જ્યારે ઢ્ કે ઢ આવે ત્યારે તો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ થાય છે.

જેમકે રામસ્+ષ્ઠઃ=રામષ્ઠઃ, તત્+ટીકા=તટીકા ચક્રિન્+ઢૌકસે=ચક્રિણઢૌકસે, રામસ્ + ટીકતે = રામટીકતે Rana moves, તત્+ટીકા=તટીકા, મરુત્+ડયતે=મરુડયતે આમાં તૂ નો ટ્ આ નિયમથી થયો છે, તેનો ડ્ કરવાનો નિયમ આગળ આવશે. ડદ્+ડયતે=ડડ+ડયતે, જનાન્++ટીકતે=જનાંટીકતે.

જે ષ ની પછી ત્ આવે તો તે ત્ ને બદલે ટ્ મુકાય છે અને થ આવે તો તે થ ને બદલે ઠ મુકાય છે. દ્વેષ્+તિ=દ્વેષ+ટિ=દ્વેષ્ટિ. દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્ઠઃ, સંતોષ્+તુમ્=સંતોષ્+ટુમ્=સંતોષ્ટુમ્.

શબ્દના પેટામાં ટ્ વર્ગના અક્ષરો પછી ત્ વર્ગના અક્ષરો આવે તો તે ત્ વર્ગના અક્ષરો બદલાઈને ટ્ વર્ગના અક્ષરો થાય છે. એટલે ત્ ને બદલે ટ્, થ ને બદલે ઠ, ઢ ને બદલે ડ્, ઘ ને બદલે ઢ્ અને ન્ ને બદલે જ્ મુકાય છે. જેમકે ઈટ્+તે=ઈટ્ લિઢ્+ધિ=લિઢ્+ઢિ.

પદાન્ત ટ્ વર્ગના અક્ષરો પછી નામ્ નવતિ અને નગરી આવે તો તેના અનુક્રમે જામ્, જવતિ અને જગરી થાય છે. ષળ્=નામ્=ષળ્નામ્, ષળ્+જવતિ=ષળ્જવતિ ષળ્+નગર્યઃ=ષળ્જગર્યઃ.

દ્વિચયનના નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે ઈ ઋ કે ણ આવે અને તેની પછી કોઈ બીજો સ્વર આવે તો તે સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમકે:—

ગિરી two mountains + આરોહન્તિ=ગિરી આરોહન્તિ.

યતી two ascetics+અરણ્યં ગચ્છન્તઃ=યતી અરણ્યં ગચ્છન્તઃ.

ઇષૂ two arrows+અસ્યતિ=ઇષૂ અસ્યતિ.

ફલે two fruits + અચેતે=ફલે અચેતે.

જનૌ વન્દેતે (two men salute) + અરીન્=જનૌ વન્દેતે અરીન્. પણ ગૃહે+અનલોડ્સિ=ગૃહેનલોડ્સિ. ગૃહે=ઘરમાં.

સ્પૃહ ની સાથે ઇચ્છેલા પદાર્થની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમ કે અપિભ્યઃ સ્પૃહયતિ.

વાક્યો.

ईश्वरम् जनः पूजयति । ईश्वરને મનુષ્ય પૂજે છે. The man worships God.

नृपः शठान् दण्डयति । રાજા લુચ્યાઓને શિક્ષા કરે છે. The king punishes rogues.

रामः अश्वम् आरोहति । રામ ઘોડે ચઢે છે. Rama mounts a horse.

व्याघ्रः मांसम् अस्ति । વાઘ માંસ ખાય છે. A tiger eats flesh.

हरिः हस्तौ क्षालयति । હરિ બે હાથ ધુએ છે. Hari washes off his two hands.

योधः शरान् क्षिपति । યોદ્ધો બાણો ફેંકે છે. A warrior throws arrows.

धनम् लुभ्यति । તે ધનને લોભ કરે છે. He covets wealth.

स्तेनः धान्यम् चोरयति । ચોર અનાજ ચોરે છે. A thief steals corn.

नगरम् गच्छामि । હું નગરમાં જઈ છું. I go to a town.

पापम् वदसि । તું પાપ વદે છે. Thou speakest sin.

स्मरसि मित्राणि । તું મિત્રોને યાદ કરે છે. Thou rememberest friends.

बुधः मोक्षम् इच्छति । ડાહ્યા માણસ મોક્ષને ઇચ્છે છે. A wise man wishes absolution.

व्याधयः नरान् पीडयन्ति । રોગો માણસોને પીડે છે. Diseases give pain to men.

जलम् पिबथ । તમે પાણી પીઓ છે. You drink water.

कविः बुधौ शंसति । કવિ બે ડાહ્યા માણસોને વખાણે છે. A poet praises two wise men.

पुत्रः जनकम् सान्त्वयति । છોકરો બાપને શાંત કરે છે. A son appeases father.

पुत्र. पुत्र नामना नरकभांशी तारे ते पुत्र.

પુસ્તકમ્ માર્ગયામિ । હું પુસ્તક શોધું છું. I seek a book.
 સુવર્ણમ્ તોલયામઃ । સોનું તોળીએ છીએ. We weigh gold.
 ગ્રામાન્ અટાવઃ । ગામેમાં અમે એ ભટકીએ છીએ. We two
 wander through villages.

ફલે ભક્ષયામિ । હું એ ફળો ખાઉં છું. I eat two fruits.
 કમલાનિ પશ્યતિ તે કમળો જુએ છે. He sees lotuses.
 ભારમ્ વહતિ કિંકરઃ । નોકર એને લઈ જાય છે. A servant
 bears a burden.

પ્રજ્ઞાન્ વર્ણયન્તિ જનાઃ માણસો ડાહ્યા પુરોષોન વર્ણવે છે. Men
 describe wise men.

વસ્ત્રે ત્યજતિ મૂર્ખઃ । મૂર્ખ એ વસ્ત્રોને છોડી દે છે. A fool
 abandons his two clothes.

વસ્ત્ર=વસ્ to dress + ણ પ્રત્યય.

તૃણાનિ અત્તિ અશ્વઃ । ઘોડો ઘાસ ખાય છે. A horse eats
 blades of grass.

યતિઃ દેહમ્ મુચ્ચતિ યોગી દેહને ત્યજે છે. An ascetic leaves
 his body.

બિડાલાન્ તાડયતિ પુરુષઃ માણસ બિલાડાને મારે છે. The man
 beats cats.

ગૃહમ્ પ્રવિશામઃ । અમે ઘરમાં પ્રવેશીએ છીએ. We enter the
 house.

રામ વાધો જુએ છે. રામઃ વ્યાઘ્રાન્ પશ્યતિ । રામો વ્યાઘ્રાન્
 પશ્યતિ ।

ઘોડો ખળતો લઈ જાય છે. અશ્વાઃ કોશમ્ વહન્તિ । અશ્વાઃ કોશં
 વહન્તિ ।

ડાહ્યો માણસ સ્વર્ગે ચડે છે. બુધઃ સ્વર્ગમ્ આરોહતિ । બુધસ્સ્વર્ગ-
 મારોહતિ ।

સિંહો હાથીઓને ખાય છે. સિંહાઃ ગજાન્ અદન્તિ । સિંહા ગજ-
નદન્તિ ।

તે યજ્ઞો ગણે છે. ફલ્લાનિ ગણયતિ ।

યોગી વનમાં જાય છે. યતિઃ વનમ્ ગચ્છતિ । યતિર્વનંગચ્છતિ ।
યોદ્ધો એ બાણો ફેંકે છે. યોધઃ બાણૌ અસ્યતિ । યોધો બાણાવસ્યતિ ।
ઈશ્વર માણસોને રક્ષે છે. ઈશ્વરઃ જનાન્ રક્ષતિ । ઈશ્વરો જનાન્ રક્ષતિ ।
અમે એ ગામોમાં પેસીએ છીએ. ગ્રામૌ વિશામઃ ।

છોકરો આપને પ્રસન્ન કરે છે. પુત્રઃ જનકમ્ પ્રીણયતિ । પુત્રો જનકં
પ્રીણયતિ ।

માણસો કાચખા ખાય છે. પુરુષાઃ કૂર્માન્ અદન્તિ । પુરુષાઃ
કૂર્માનદન્તિ ।

વાંદરા ઝાડોપર ચઢે છે. કપયઃ વૃક્ષાન્ આરોહન્તિ । કપયો
વૃક્ષાનારોહન્તિ ।

તે ચાકરોને પૂછે છે. કિંકરાન્ પૃચ્છતિ ।

તેઓ પોતાના પગ ધુએ છે. પાદૌ or પાદાન્ ક્ષાલયન્તિ ।

એ મૂર્ખાઓ ઝેર પીએ છે. મૂર્ખૌ વિષમ્ પિબતઃ । મૂર્ખૌ વિષં પિબતઃ ।

રાજાઓ ચોરને શિક્ષા કરે છે. નૃપાઃ સ્તેનાન્ (નૃપાસ્તેનાન્ or
નૃપાસ્તેનાન્) દણ્ડયન્તિ ।

તેઓ પુસ્તકો રચે છે. પુસ્તકાનિ રચયન્તિ ।

તમે ભાત ખાઓ છો. ઓદનમ્ અત્થ । ઓદનમત્થ ।

તેના મિત્રો રામને સંભારે છે. મિત્રાણિ રામમ્ સ્મરન્તિ । મિત્રાણિ
રામં સ્મરન્તિ ।

માણસો તેઓના રાજાને વખાણે છે. જનાઃ નૃપાન્ શંસન્તિ । જના
નૃપાઞ્ શંસન્તિ ।

ડાહ્યા માણસો લોકોને દોરાવે છે. પ્રજ્ઞાઃ જનાન્ નયન્તિ । પ્રજ્ઞા જનાન્
નયન્તિ ।

હું સત્ય સમજું છું. તત્ત્વમ્ बोधामि । તત્ત્વં बोधामि ।

વેદો સૂર્યને વખાણે છે. વેદાઃ સૂર્યમ્ શંસન્તિ । વેદાઃ સૂર્યં શંસન્તિ ।

આપ પોતાનાં બે હોકરાને બોલાવે છે. जनकः बालौ हयति । जनको बालौ हयति ।

મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે. मूर्खाः बुधान् निन्दन्ति । मूर्खा बुधान् निन्दन्ति ।

રાજા યોદ્ધાને કહે છે. नृपः योवम् वदति । नृपो योधंवदति ।

વાયસઃ बलिम् भक्षयति । કાગડો બળિદાન આપે છે. A crow eats an oblation.

નૃપતિઃ अरीन् जयति । રાજા દુશ્મનોને જીતે છે. A king conquers his enemies.

હરિમ્ पीडयति व्याधिः । હરિને રોગ પીડે છે. Sickness gives pain to Hari.

મેઘઃ वारि सिञ्चति । વાદળું પાણી છાંટે છે. A cloud sprinkles water.

કમલમ્ अलीन् प्रीणयति कभण् बभराने प्रसन्न કરે છે. A lotus pleases bees.

રામઃ रविम् नमति રામ સૂર્યને નમે છે. Rama bows to the sun.

પાણી પ્રક્ષાલયામઃ । અમે હાથ ધોઈએ છીએ. We wash our hands.

અસીન્ वहन्ति योधाः । લડાઈયા તરવારો રાખે છે. Warriors bear swords.

કપિમ્ मुञ्चामि । હું વાંદરાને છોડું છું. I leave a monkey.

નૃપતિમ્ वर्णयन्ति कवयः । કવિઓ રાજાને વર્ણવે છે. Poets describe the king.

મણિમ્ चोरयति स्तेनः ચોર રત્ન ચોરે છે. A thief steals a jewel.

અધિપતીન્ किंकराः अनुसरन्ति । સ્વામિઓને ચાકરો અનુસરે છે. Servants follow their masters.

उदधिम् गच्छावः । अમે બે મહાસાગર જઈએ છીએ. We two go to the ocean.

ऋषी नमामः । અમે બંને ઋષિને નમીએ છીએ. We bow to the two sages.

व्याघ्रः किरीन् अन्ति । વાઘ હુકરોને ખાય છે. A tiger devours boars.

सागथीन् आह्वयामः । અમે સારથિઓને બોલાવીએ છીએ. We call charioteers.

ईश्वरः विधिसं जयति । ઇશ્વર દેવને જિતે છે. (ઇશ્વર નસીબથી પડતાં સુખદુઃખને અટકાવે છે) God controls fate.

राशिम् नयतः । તે બે જથ્થો લઈ જાય છે. They two carry a heap.

ब्रीहीन् उच्छति मिश्रुकः । બિખારી ચોખાના દાણા વીણે છે. A beggar gleans grains of rice.

गिरी आरोहन्ति । તેઓ બે પર્વતોપર ચઢે છે. They ascend the two mountains.

कविम् जनः पूजयति । કવિને માણસ પૂજે છે. The man worships a poet.

यतिम् पृच्छन्ति शिष्याः । શિષ્યો યોગિને પૂછે છે. Pupils ask an ascetic.

व्याधिम् न गणयामि । વ્યાધિને હું ગણતો નથી. I do not mind sickness.

अतिथीन् पूजयन्ति ब्राह्मणाः । બ્રાહ્મણો અતિથિઓને પૂજે છે. Brahmanas worship guests.

कलीन् न अभिनन्दति बुधः । ડાહ્યો માણસ કંકાસને આહતો નથી. A wise man does not like quarrels.

કવિઓ ઋષિઓને વખાણે છે. કવયઃ ઋષીન્ શંસન્તિ । કવયઃ ઋષીઝ શંસન્તિ ।

રામ કવિઓને નમે છે. રામઃ કવીન્ નમતિ ।

યોગી પહાડપર જાય છે. યતિઃ ગિરિમ્ ગચ્છતિ । યતિ ગિરિં ગચ્છતિ ।

હું બે વાંદરાઓને માફ છું. કપી તાડયામિ ।

હરી જગ્યા આણે છે. હરિઃ રાશીન્ આનયતિ । હરી રાશીતાનયતિ ।

તે હાથને ઝડકે છે. પાણિમ્ સ્પૃશતિ । પાણિ સ્પૃશતિ ।

ઔષધો રોગોને દૂર કરે છે. અગદાઃ વ્યાધીન્ અવનયન્તિ । અગદા વ્યાધીનપયન્તિ ।

શિકારી બે ડુધરોને જીએ છે. વ્યાધઃ કિરી પશ્યતિ ।

હરિ પોતાના શત્રુને મારે છે. હરિઃ અરિમ્ તાડયતિ ।

હરિરરિં તાડિયતિ ।

યોદ્ધો તલવાર ફેંકે છે. યોધઃ અસ્મિ અસ્યતિ । યોધોઽસ્મિ અસ્યતિ ।

હું રત્નોને ઇચ્છું છું. રત્નેભ્યઃ સ્પૃહયામિ, રત્નેભ્યસ્સ્પૃહયામિ ।

or રત્નેભ્ય સ્પૃહયામિ ।

તે સમુદ્રોપર બટકે છે. સમુદ્રાન અટતિ । સમુદ્રાનટતિ ।

માણસ અગ્નિમાં પેસે છે. જનઃ અગ્નિમ્ વિશતિ । જનોઽગ્નિં વિશતિ ।

તે બે સારથીઓને પૂછે છે. સારથી પૃચ્છતિ ।

લોકો રાજાઓને રાજ કરે છે. જનાઃ નૃપાન પ્રીણયન્તિ । જના

નૃપાન પ્રીણયન્તિ ।

રાજાઓ પણ યોગિઓને નમે છે. નૃપાઃ અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

નૃપા અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

ધોડા પાણી પીએ છે. અશ્વાઃ જલમ્ પિબન્તિ । અશ્વા જલં પિબન્તિ ।

માણસો બલિદાન આપે છે. મનુષ્યાઃ બલીન્ યચ્છન્તિ । મનુષ્યા

બલીન્ યચ્છન્તિ ।

પાઠ ૭ મો.

નિયમો.

સહની સાથે છટ્ટીને બદલે ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે પુત્રોની સાથે પુત્રઃ સહ.

પદાન્ત અ કે આની પછી ક્રઃ કે ક્રઃ આવે તો તે બે સ્વરની સંધિ વિકલ્પે કરીને થાય છે અને તે વખતે આગલો સ્વર આ હોય તો

અ થાય છે. જેમકે અર્ચ્યેણ+ઋષીમ્=અર્ચ્યેણર્ષિમ્ અથવા અર્ચ્યેણ
ઋષીમ્, બ્રહ્મ+ઋષિઃ=બ્રહ્મર્ષિઃ અથવા બ્રહ્મ ઋષિઃ, સસ+ઋષીણામ્=
સસર્ષીણામ્ અથવા સસ ઋષીણામ્, કૃષ્ણ+ઋદ્ધિઃ=કૃષ્ણદ્ધિઃ
કૃષ્ણ ઋદ્ધિઃ

ઉપસર્ગને છેડે અ કે આ હોય અને હ્રસ્વ ઋ થી શરૂ થતો ધાતુ
આવે તો અ કે આ અને ઋ ને બદલે આર્ નરૂર મૂકાય છે, પ્ર+
ઋચ્છતિ=પ્રાચ્છતિ, ઉપ+ઋચ્છતિ=ઉપાચ્છતિ, આ+ઋચ્છતિ=
આચ્છતિ. આ ઉપસર્ગ અને ધાતુ મળીને એકજ પદ થાય છે. તેથી જેમ
બ્રહ્મા+ઋષિઃ=બ્રહ્મર્ષિઃ અને બ્રહ્મ ઋષિઃ વગેરે સમાસમાં વિકલ્પે કરીને
એ સંધિ થઇ છે તેમ થતી નથી. સમાસનો દરેક શબ્દ 'પદ' છે. પણ
ઉપસર્ગ છોડી પદ નથી.

ન્યારે 'થી' પ્રત્યય કર્તા અથવા કરણ-સાધનને સૂચવે છે એટલે
ન્યારે એનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of થી થાય છે
ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામનું સંસ્કૃતમાં ત્રીજી વિભક્તિનું
રૂપ વપરાય છે. ન્યારે થીનો અર્થ 'માંથી=from' જેવો થાય છે, ત્યારે
એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે,
જેમકે રામથી=રામેણ, લાકડીથી=લકડેન, બાણથી=બાણે, શહેરથી=
શહેરમાંથી=નગરાત્, દરિયેથી=સમુદ્રાત્.

શરીરના અંગની ખોડ સૂચવનાર વિશેષણ, ખોડવાળા અંગની ત્રીજી
વિભક્તિ લે છે. જેમકે,

Blind of one eye નેત્રેણ કાણઃ (કાણો).

Deaf in one ear કર્ણેન બધિરઃ (બહેરો).

Lame in one leg પાદેન સ્વજઃ (લંગડો).

સંસ્કૃત ત્રીજી વિભક્તિનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means
of અથવા with થી થાય છે.

(આ પાઠથી નરૂર જણાય ત્યાં સંસ્કૃત વાક્યોના શબ્દોને
ગુજરાતીમાં તરજુમો જે ક્રમમાં થાય તેમ ગોઠવ્યા છે.)

વાક્યો.

પુરુષઃ સ્તેનમ્ દણ્ડેન તાડયતિ । માણસ ચોરને લાકડીથી મારે છે. The man beats a thief with a stick.

શરીરમ્ અલંકારૈઃ ભૂષયતિ । શરીરને ધરેણીથી શણગારે છે. He adorns the body with ornaments.

નાવિકાઃ નદેન સમુદ્રમ્ પ્રવિશન્તિ । ખલાસિઓ નદીથી સમુદ્રમાં પેસે છે. Sailors enter the sea by a river.

યોધઃ વાળૈઃ અરિમ્ જયતિ । યોદ્ધો બાણોવડે શત્રુને જીતે છે. A warrior conquers the enemy by arrows.

પાદેન સ્વજઃ । પગે લંગડો. Lame by one foot.

હરિઃ પુત્રૈઃ સહ ગ્રામમ્ ગચ્છતિ । હરિ છોકરાઓની સાથે ગામ જાય છે. Hari goes to a village with his sons.

ચક્રાભ્યામ્ રથઃ ચલતિ । એ પૈડાંથી ગાડી ચાલે છે. The chariot moves by two wheels.

શ્વનિત્રેણ શ્વનતિ । તે પાવડાથી ખેદે છે. He digs with a spade.

રામઃ અર્ધ્યેણ ઋષિમ્ પૂજયતિ । રામ અર્ધ્ય વડે ઋષિને પૂજે છે. Rama worships the sage with materials of worship.

કવયઃ શ્લોકૈઃ નૃપમ્ વર્ણયન્તિ । કવિઓ શ્લોકોથી રાજાને વર્ણવે છે. Poets extol a king by verses.

વુધાઃ સુખેન જીવન્તિ । ડાહ્યા મનુષ્યો સુખથી જીવે છે. Wise men live with happiness.

જનઃ નેત્રાભ્યામ્ પદ્યતિ । માણસ એ આંખોથી જુએ છે. Man sees with two eyes.

વારિણા હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । જળથી બે હાથ ધુએ છે. He washes his two hands with water.

પાણિભ્યામ્ શીર્ષમ્ સ્પૃશતિ । બંને હાથે માથાને અડે છે. He touches his head with two hands.

સિંહઃ નલૈઃ ગજાન્ દારયતિ । સિંહ નખોવતી હાથીઓને શડે છે. A lion tears elephants by means of nails.

અગ્નિના ગૃહમ્ દહતિ । દેવતાથી ધરને બાળે છે. He burns the house by fire.

વુધઃ શાસ્ત્રૈઃ તત્ત્વમ્ અવગચ્છતિ । ડાહ્યો માણસ શાસ્ત્રોથી સત્ય જાણે છે. A wise man knows the truth by Shastras.

યોધઃ પત્તિભિઃ ગચ્છતિ । યોદ્ધો પાળાઓ સાથે જાય છે. A warrior goes with foot-soldiers.

બાલાઃ પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ । બાળકો પોતાના બે પગવતી દોડે છે. Children run with their feet.

પુણ્યેન હરિમ્ પશ્યતિ । પુણ્યવડે ઇશ્વરને જુએ છે. He sees God by merit.

હરિઃ રામં કરેણ આહ્વયતિ । હરિ રામને હાથવતી બોલાવે છે. Hari calls Rama by the hand.

રામઃ કપિભિઃ રાવણમ્ જયતિ । રામ વાંદરાવડે રાવણને જીતે છે. Rama conquers Ravana by the help of monkeys.

ગોત્રેણ કૌશિકઃ અસ્મિ । ગોત્રથી હું કુશના કુળનો છું. I am a descendant of Kusha by race.

જીવઃ દુઃસ્વેન મુહ્યતિ । પ્રાણી દુઃખથી મોહ પામે છે. A man faints by misery.

ઇન્ધનૈઃ ઓદનમ્ પચન્તિ । બળતણથી બાત રાંધે છે. He cooks rice by fuel.

રામ શરીરને જવાહીરથી શણગારે છે. રામઃ શરીરમ્ મણિભિઃ ભૂષયતિ । રામ શરીરં મણિભિર્ભૂષયતિ ।

માણસ મ્હોડેથી બોલે છે. જનઃ મુખેન વદતિ । જનો મુખેન વદતિ । મનુષ્યો શરીરોને અન્નવડે પોષે છે. મનુષ્યાઃ શરીરાણિ અન્નેન પુષ્યન્તિ । મનુષ્યાઃ શરીરાણ્યન્નેન પુષ્યન્તિ ।

તેઓ માથે બોળ લાધે જાય છે. શીર્ષઃ મારાન્ વહન્તિ । શીર્ષ-મારાન્ વહન્તિ ।

હરિ યત્નોથી ઋષિને પ્રસન્ન કરે છે. હરિ યત્નૈઃ ઋષીમ્ પ્રીણયતિ ।
હરિર્યત્નૈર્ઋષિં પ્રીણયતિ ।

રાજા બેટાથી પ્રસન્ન થાય છે. નૃપાઃ ઉપહારૈઃ તુષ્યન્તિ । નૃપા
ઉપાહારૈસ્તુષ્યન્તિ ।

રથો સાંઝાથી ચાલે છે. રથાઃ યન્ત્રૈઃ ચલન્તિ । રથા યન્ત્રૈશ્ચલન્તિ ।
બ્રાહ્મણો દેવને બે મંત્રોથી આવાહન કરે છે. બ્રાહ્મણાઃ દેવમ્ સૂક્તા-
ભ્યામ્ આહ્વયન્તિ । બ્રાહ્મણા દેવં સૂક્તાભ્યામાહ્વયન્તિ ।

વિધિ પ્રમાણે ઇશ્વરને પૂજે છે. વિધિના ઈશ્વરમ્ યજતિ । વિધિનં-
શ્વરં યજતિ ।

રામને બે શ્લોકોથી પ્રાર્થે છે. રામમ્ શ્લોકાભ્યામ્ શંસતિ । રામં
શ્લોકાભ્યાં શંસતિ ।

માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે. જનઃ અગ્નિમ્ અમિના તાડયતિ ।
જનોર્અગ્નિમમિના તાડયતિ ।

રામ સારથિ સાથે જાય છે. રામઃ સારથિના મહ ગચ્છતિ ।

સરોવર કમળોથી શોભે છે. કામારઃ કમલૈઃ વિગજતિ । કામારઃ
કમલૈર્વિગજતિ ।

લોક ધણા જવાહિરથી પણ રાજ થતા નથી. જનાઃ પ્રભૂતૈઃ મણિભિઃ
અપિ ન તુષ્યન્તિ । જનાઃ પ્રભૂતૈર્મણિભિર્ગપિ ન તુષ્યન્તિ ।

અમે રથે ગામ જઈએ છીએ. રથેન ગ્રામમ્ ગચ્છામઃ । રથેન ગ્રામં
ગચ્છામઃ

દેવોને મલિઓથી પ્રસન્ન કરે છે. દેવાન્ મલિભિઃ પ્રીણયતિ ।

વાઘ માંસ પર જીવે છે. વ્યાઘ્રઃ માંસેન જીવતિ । વ્યાઘ્રો માંસેન જીવતિ ।
તે મનથી ઇશ્વરને ચિંતવે છે. ચિત્તેન ઈશ્વરમ્ ચિન્તયતિ । ચિત્તેનં-
શ્વરં ચિન્તયતિ ।

ઇન્દ્ર વજ્રવતી પર્વતોને પ્રહારે છે. ઇન્દ્રઃ વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ ।

ઇન્દ્રો વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ । પર્વતાન્ ને અદક્ષે પર્વતેષુ પણ
થાય છે.

ઝાડ પાણીથી ઊગે છે. વૃક્ષાઃ જલેન રોહન્તિ । વૃક્ષા જલેન રોહન્તિ

વાંદરા ક્ષણથી સતોષ પામે છે. કપયઃ ફલૈઃ તુષ્યન્તિ । કપયઃ ફલૈસ્તુષ્યન્તિ ।

વસંત વૃક્ષોને પાંદડાંથી શોભાવે છે. વસન્તઃ વૃક્ષાન્ પર્ણૈઃ ભૂષયતિ । વસન્તો વૃક્ષાન્ પર્ણેર્ભૂષયતિ ।

તળાવો સૂર્યથી શોભાય છે. કાસારાઃ રવિણા શુષ્યન્તિ । કાસારા રવિણા શુષ્યન્તિ ।

માથું ભારથી નમી જાય છે. શીર્ષમ્ ભારેણ નમતિ । શીર્ષં ભારેણ નમતિ ।

પાઠ ૮ મો.

નિયમો.

ક્રોધ, દ્રોહ, ईर्ष्या અને અસૂયાના વાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે મનુષ્ય અથવા વસ્તુપ્રતિ ક્રોધ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે તે હરિપર ક્રોધે ભરાય છે. હરયે કુપ્યતિ ।

દા (ચચ્છ) ની સાથે જેને અપાતું હોય તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપું છું. બ્રાહ્મણેભ્યો નિષ્કાન્ ચચ્છામિ ।

ક ચ્ ક્ ઇ ઘ | ની પછી કોષ ઘોષ | ક ચ્ ક્ ઇ ઘને બદલે ગ્ મૂકાય છે.
વ્યંજન કે સ્વરથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો

ચ્ ઇ કે ઙ	”	”	ચ્ ઇ કે ઙ	”	જ	”
દ ટ કે ઙ	”	”	દ ટ કે ઙ	”	ઢ	”
ત થ કે ઘ	”	”	ત થ કે ઘ	”	ટ	”
પ ફ કે મ	”	”	પ ફ કે મ	”	બ	”

(આમાં તૂ ને બદલે દૂ થાય એવા દાખલા ધણીવાર આવે છે.)
જેમકે દોધ્+ધિ=દોગ્ધ, આચ્+શ્ચલૌ=આજ્ચલૌ, સુદ્+મ્યામ્=સુદ્મ્યામ્, ઉપાનધ્+મિઃ=ઉપાનદિઃ, નગરાત્+આગચ્છતિ=નગરા-વાગચ્છતિ, દ્વીપાત્+દ્વીપમ્=દ્વીપાદ્દ્વીપમ્, ગુપ્+મ્યામ્=ગુપ્મ્યામ્.

भगवत्+आ=भगवता } आ शब्दोમાં આ ઔ અને ई એ પ્રત્યયો
 मरुत्+औ=मरुतौ } છે પણ સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દો નથી માટે
 जगत्+ई=जगती } त नो दू थयो नथी.

જેના પ્રતિ નમઃ અથવા સ્વસ્તિ બોલીએ તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દેવેભ્યો નમઃ, સ્વસ્તિ હરયે.

વિનાની સાથે છઠી વિભક્તિને બદલે બીજી, ત્રીજી કે પાંચમી વિભક્તિ આવે છે.

ધૃ ક્રિયાપદની સાથે જે પંસાનો ભાગનાર હોય તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ ।

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્ડ, પ્રચ્છ્ અને જિ આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે.

(૨) તેમજ ની, હ, કૃષ્ અને વહ આ ધાતુઓને પણ બે કર્મ આવે છે.

યાચ્ વગેરે ધાતુઓનો સહભેદ ની, હ વગેરે ધાતુઓના સહભેદથી જુદી રીતે થાય છે તે માટે ૧૨ મા પાઠના સહભેદના નિયમોમાં નિયમ છે.

વાક્યો.

हरिः ब्राह्मणेभ्यः निष्कान् यच्छति । हरि ब्राह्मણોને નિષ્ક આપે છે. Hari gives niskas to Brahmanas.

मनुष्यः ग्रामाय गच्छति । માણસ ગામ જાય છે. The man goes to a village.

कल्याणाय हरिम् भजति । કલ્યાણને માટે હરિને ભજે છે. He worships Vishnu (or Indra) for welfare.

फलेभ्यः गच्छामि । ફળો માટે જાઉં છું. I go for fruits.

हरये नृपतिः कुप्यति । હરિપર રાજા ક્રોધે છે. A king becomes angry with Hari.

मोदकेभ्यः बालः स्पृहयति । લાડુની આજક સ્પૃહા કરે છે. A child desires sweet balls.

नगरात् आगच्छति । તે શહેરમાંથી આવે છે. He comes from the town.

અશ્વાત્ પતતિ । તે ઘોડા પરથી પડે છે. He falls from the horse.

અતિથિભ્યઃ અન્નમયચ્છતિ । પરોણાઓને અન્ન આપે છે. He gives food to guests.

તિલેભ્યઃ માપાન્ પ્રતિયચ્છતિ । તલને બદલે અડદ આપે છે. He exchanges pulse for sesamum.

આચાર્યાઃ આસનેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । આચાર્યો આસનપરથી ઉઠે છે. Preceptors get up from their seats.

વધાત્ વિના અરિઃ ન શામ્યતિ । માર્યા વિના શત્રુ શાંત થતો નથી. The enemy is not calm without killing.

રવેઃ લોકઃ સુખમ્ અધિગચ્છતિ । સૂર્યથી લોક સુખને મેળવે છે. The world obtains happiness from the sun.

નૃપઃ પ્રામાદાત્ જનમ્ પદ્યતિ । રાજા મહેલપરથી લોકને જુએ છે. The king sees people from the palace.

શિષ્યાય શાસ્ત્રમ્ ઉપદિશતિ । તે શિષ્યને શાસ્ત્ર શિખવે છે. He teaches science to his pupil.

કલિભ્યઃ દુઃસ્વાનિ ઉદ્ભવન્તિ । કટ્ટ્યાથી દુઃખો ઉપજે છે. Miseries are produced from quarrels.

ગજાઃ શિખરાત્ પતન્તિ । હાથીઓ શિખરપરથી પડે છે. Elephants fall from the top.

માર્થઃ દ્વીપાત્ દ્વીપમ્ અટતિ । વ્યાપારીનું ટોળું બેટે બેટ ભટકે છે. A caravan wanders from island to island.

ગમઃ મૃત્યુમ્ ક્રોધાત્ તાડયતિ । રામ ચાકરને ક્રોધથી મારે છે. Rama beats the servant through anger.

નગરમ્ વનાત્ યોજનમ્ । શહેર જંગલથી આઠ માઇલ છે. The town is eight miles from the forest.

દેવેભ્યઃ નમઃ । દેવાને પ્રણામ. Bow to gods.

સ્વસ્તિ હરયે । હરિને સ્વસ્તિ. હરિનું કલ્યાણ થાઓ. Fare it well with Hari.

वराहाः पल्लवलेभ्यः उत्तिष्ठन्ति । हुकुरો ખાબોચીયાંમાંથી નિકળે છે.

Hogs rise from puddles.

विनयः सुखाय भवति । વિવેક સુખને માટે છે. વિનયથી સુખ થાય.

Modesty leads to happiness.

हरिः रामाय निष्कान् धारयति । હરિને રામનું નિષ્કાનું દેવું છે.

Hari owes nishkas to Rama.

(હવેથી ઇંગ્રેજ વાક્યોનું સંસ્કૃત કરતી વખતે જેમાં સહેલી સંધિ થતી હોય તે વાક્યને સંધિ સાથેજ આપીશું.)

રામ જમવા માટે ઘેર જાય છે. રામો મોજનાય ગૃહં ગચ્છતિ ।

ઝાડપરથી ફળો પડે છે. વૃક્ષેભ્યઃ ફલાનિ પતન્તિ ।

હું જાન્યકોને પંસા આપું છું. યાચકેભ્યો દ્રવ્યં યચ્છામિ ।

હરિને અશ્વપતિનું સોનું દેવું છે. હરિ અશ્વપતિને સો ધારે છે. હરિઃ

અશ્વપતયે શતમ્ ધારયતિ । હરિરશ્વપતયે શતં ધારયતિ ।

ડાહો માણસ મોક્ષ માટે ઈશ્વરને બળે છે. પ્રજ્ઞઃ મોક્ષાય ઈશ્વરમ્

યજતિ । પ્રજ્ઞો મોક્ષાયેશ્વરં યજતિ ।

સેનાપતિ સિપાઈઓને ગામેગામ લઈ જાય છે. સેનાપતિઃ સૈનિકાન્ ગ્રામાત્

ગ્રામમ્ નયતિ । સેનાપતિઃ સૈનિકાન્ ગ્રામાદ્ ગ્રામં નયતિ ।

બ્રાહ્મણો રાજાઓ કનેથી દ્રવ્ય મેળવે છે. બ્રાહ્મણા નૃપેભ્યો ધનમધિગચ્છન્તિ ।

પહાડ દરિયાપરથી બે કોશ પર છે. પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશૌ અસ્તિ ।

પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશાવસ્તિ ।

ક્રોશૌ (પહેલી વિભક્તિ) અથવા ક્રોશયોઃ (સાતમી વિભક્તિ) ખાતે ચાલે છે.

હરિ દુલ્હો માટે વાડીએ જાય છે. હરિઃ પુષ્પેભ્યઃ ઉદ્યાનમ્ ગચ્છતિ ।

હરિઃ પુષ્પેભ્ય ઉદ્યાનં ગચ્છતિ ।

દુઃખ પાપથી નિપજે છે. દુઃખં પાપાદુઃખવતિ ।

દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકે છે. દેવાઃ પાપાન્ સ્વર્ગાત્ ક્ષિપન્તિ ।

રામ પોતાના કામથી ચુકે છે. રામઃ સ્વકૃત્યેભ્યઃ પ્રમાદ્યતિ ।

તે બે ઢગલામાંથી ચોખ્ખા આણે છે. રાશિભ્યાંતણ્ડુલમાનયતિ ।

શિષ્યો આચાર્યોથી જ્ઞાન મેળવે છે. શિષ્યા આચાર્યેભ્યો

જ્ઞાનમધિગચ્છન્તિ ।

રાજા રાજ્યોને શત્રુઓથી રક્ષે છે. નૃપા રાજ્યાનિ અરિભ્યઃ રક્ષન્તિ ।

નૃપા રાજ્યાન્યરરિભ્યો રક્ષન્તિ ।

રાજા ગાદીપરથી સેનાપતિને કહે છે. નૃપઃ આસનાત્ સેનાપતિ કથયતિ ।

તે આજ્ઞાસમાંથી પગલું પણ ખસતો નથી. જાઙ્યત્પદમપિ ન ચલતિ ।

તે વિનયથી મૂંગો બને છે. વિનયાત્ મૂકઃતિષ્ઠતિ ।

વિનયાદ્ મૂકસ્તિષ્ઠતિ । વિનયાદ્મૌનં મજતિ ।

હું વાડીમાંથી પાછો આવું છું. ઉદ્યાનાત્ પ્રત્ય ગચ્છામિ ।

ખેડુતો અનાજ માટે ખેતર ખેડે છે. કૃષીવલા ધાન્યાય ક્ષેત્રં કૃષન્તિ ।

છોકરો પિતા કનેથી પૈસા મેળવે છે. પુત્રોજનકાદ્ધનમધિગચ્છતિ ।

મૂર્ખા અજ્ઞાનને લીધે બબડે છે. મૂર્ખાઃ અજ્ઞાનાત્ જલ્પન્તિ । મૂર્ખા

અજ્ઞાનાજ્જલ્પન્તિ ।

કુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે. વરાહાઃ કાસારાત્ જલમ્ પિબન્તિ ।

વરાહાઃ કાસારાજ્જલં પિબન્તિ ।

આકાશમાંથી તારા ખરે છે. આકાશાત્ તારકાનિ પતન્તિ ।

કવિઓનું કલ્યાણ થાયો. સ્વસ્તિ કવિભ્યઃ ।

પાઠ ૯ મો.

પ્રિય dear તથા પશ્ચાત્ after ની સાથે છદ્દી વિભક્તિ આવે છે.

Rama is dear to Krishna. રામઃ કૃષ્ણસ્ય પ્રિયઃ ।

Govind is dear to Lakshmana. ગોવિન્દો લક્ષ્મણસ્ય પ્રિયઃ ।

After a day. દિવસસ્ય પશ્ચાત્.

After a month. માસસ્ય પશ્ચાત્.

After childhood, બાલ્યસ્ય પશ્ચાત્.

વાક્યો.

નૃપઃ નરાણામ્ પાલકઃ । રાજા માણસોનો પાળનાર છે. King is the protector of men.

સમુદ્રસ્ય જલમ્ લવણમ્ । દરિયાનું પાણી ખાંડે હોય છે. The water of the sea is salt.

દેવસ્ય પ્રસાદેન જીવામિ । હું ઇશ્વરની કૃપાથી જીવું છું. I live by the grace of God.

શાસ્ત્રાણામ્ તત્ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ बोधति । શાસ્ત્રોતું તત્ત્વ ડાહ્યો માણસ જાણે છે. A wise man knows the truth of the sciences.

वीरयोः युद्धम् भवति । બે જોદ્ધા વચ્ચે લડાઈ થાય છે. There is a fight between the two warriors.

वारीणाम् निधिः उदधिः જળનો ભંડાર મહાસાગર છે. The ocean is the store of waters.

आसनेषु उपविशन्ति । તેઓ પોતાનાં આસનોપર બેસે છે. They sit on their seats.

गिरेः शिखरात् वृषः पतति । પર્વતની ટોચપરથી અળદ પડે છે. The bullock falls from the top of the mountain.

कासारे कमलानि उद्भवन्ति । તળાવમાં કમળો થાય છે. Lotus are produced in a lake.

गजानाम् यूथम् चरति । હાથીઓતું ટોળું જાય છે. A herd of elephants goes.

ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाशः चण्डः भवति । ઉન્હાળામાં સૂર્યનો તાપ સખત હોય છે. The light of the Sun becomes fierce in the summer.

वर्णानाम् ब्राह्मणः श्रेष्ठः વર્ણોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. Brahmin is the best of all the castes.

ऋषीणाम् वचनम् प्रमाणम् । ઋષિઓતું કહેવું પ્રમાણ છે. The saying of sages is an authority.

शठानाम् चरितम् गर्ह्यम् । હુચ્ચાઓતું આચરણ નિન્દવા જેવું છે. The conduct of rogues is censurable.

कवयः लोकेषु वीराणाम् पराक्रमान् प्रथयन्ति । કવિઓ લોકોમાં યોદ્ધાના પરાક્રમો પ્રકટ કરે છે. Poets publish the exploits of warriors among the people.

હરેઃ પુસ્તકમ્ ક અસ્તિ । હરિનું પુસ્તક ક્યાં છે ? Where is Hari's book ?

નગરે જનાઃ વસન્તિ । શહેરમાં લોકો રહે છે. People dwell in a town.

રામસ્ય પુત્રાઃ ગ્રામમ્ ગચ્છન્તિ । રામના છોકરા ગામ જાય છે. Rama's sons go to a village.

વનૈષુ શ્વાપદાઃ સન્તિ । જંગલોમાં શિકારી પશુઓ હોય છે. There are beasts of prey in forests.

આચાર્યાઃ શિષ્યાણામ્ ધર્મમ્ કથયન્તિ । આચાર્યો શિષ્યોના ધર્મ કહે છે. Preceptors tell the duty of their pupils.

મનુષ્યાણામ્ વ્યાધયઃ અગદેન નશ્યન્તિ । માણસોના રોગો ઔષધથી નાશ પામે છે. Diseases of men perish by medicine.

રામસ્ય સારથિઃ સુમન્ત્રઃ વનમ્ રથમ્ નયતિ । રામના સારથી સુમંત્ર વનમાં રથ લઈ જાય છે. Rama's charioteer Sumantra leads the chariot to the forest.

ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ જનાનામ્ આહ્લાદકઃ ભવતિ । ચંદ્રનું અનુપમું માણસોને આનંદ આપનારું હોય છે. The light of the moon is delighting to men.

ગિરિષુ સિંહાઃ વસન્તિ । પહાડોપર સિંહો રહે છે. Lions dwell on mountains.

નૃપતિઃ અગ્રીગામ સૈનિકાન્ જયતિ । રાજા શત્રુઓના સિપાહીઓને જિતે છે. The king conquers the soldiers of his enemies.

યોધસ્ય પાણૌઃ સ્વઙ્ગઃ અસ્તિ । યોદ્ધાના હાથમાં તરવાર છે. There is a sword in the hand of the warrior.

યતીનામ્ ચિન્તમ્ ધૂર્જટૌ અસ્તિ । યોગિઓનું ચિન્ત શિવમાં છે. The mind of ascetics is on the god Siva.

હરિના જે છોકરાઓની ચાલ વખાણવાલાયક છે. હરે: પુત્રયોરાચાર:
પ્રશસ્ય: ।

(સંસ્કૃતમાં વિશેષણને વિશેષ્યની જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. તે પ્રમાણે આચાર: નરજાતિ પહેલી વિભક્તિનું એક વચન છે. તેથી પ્રશસ્ય નું નરજાતિ પહેલીનું એક વચન પ્રશસ્ય: વાપર્યું છે.)

ધરોમાં દીવા છે. ગૃહેષુ દીપા: સન્તિ ।

જક્ષો કુખેરના ચાકરો છે. યક્ષા ધનપતેર્મૃત્યા: સન્તિ ।

વાંદરાનાં પૂંછડાં લાંબાં હોય છે. કપીનાં લાંગૂલાનિ દીર્ઘાણિ ।

[આ વાક્યમાં દીર્ઘને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. કારણ કે દીર્ઘ એ લાંગૂલનું વિશેષણ છે.]

કવિઓમાં કાલિદાસ પહેલો છે. કવિષુ કાલિદાસ: પ્રથમ: ।

માણસનો નોકર ગામડે જાય છે. જનસ્ય કિંકરો ગ્રામં ગચ્છતિ ।

રાજા મહેલોમાં રહે છે. નૃપા: પ્રાસાદેષુ વસન્તિ ।

ધનવંતો હવેલીમાં રહે છે. ધનિકા હર્મ્યેષુ વસન્તિ ।

રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. રામો નરાણાં શ્રેષ્ઠ: ।

સરોવરનું પાણી ખાંડ છે. કાસારાણાં જલં લવણમ્ ।

પહાડોના શિખરોપર બરફ છે. ગિરીણાં શિખરેષુ હિમમસ્તિ ।

ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે. સ્તેનો બ્રાહ્મણસ્ય ધનં ચોરયતિ ।

વાડીઓની શોભાથી હું સંતોષ પામું છું. ઉદ્યાનાનાં સૌન્દર્યેણ તુષ્યામિ ।

તે જાડનું પાંદડું આણે છે. વૃક્ષસ્ય પર્ણમાનયતિ ।

હું દેવતામાં ધી નાખું છું. અગ્નૌ ઘૃતં ક્ષિપામિ ।

ખલાસીઓનું વેર લડાઈનું કારણ છે. નાવિકાનાં વૈરં યુદ્ધસ્ય કારણમ્ ।

મૂર્ખનું એસડ નહીં. મૂર્ખસ્ય ઔષધમ્ ન । મૂર્ખસ્યૌષધં ન ।

હે હરિ! લોકો સખ્યતાથી સંતોષ પામે છે હરે જના વિનયેન તુષ્યન્તિ ।

વાદળાં આકાશમાં ફરે છે. મેઘા આકાશે સ્વરન્તિ ।

ચોગીઓનો વાસ જંગલમાં હોય છે. યતીનાં વાસો વનેષ્વસ્તિ ।

મહાસાગરમાં ધણું જવાહિર હોય છે. ઉદ્ધર્ષો પ્રભૂતાનિ રત્નાનિ સન્તિ ।

વાડીમાં ફુલો વૃક્ષોને શણગારે છે. ઉદ્યાને કુસુમાનિ વૃક્ષાન્ ભૂષયન્તિ ।

હાલો માણસ મનમાં ક્રોધને અવકાશ આપતો નથી. પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે ક્રોધાય (અથવા ક્રોધસ્ય) અવકાશમ્ ન ચચ્છતિ । પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે ક્રોધાયાવકાશં ન ચચ્છતિ ।

ધર્મર પાપીઓનાં પાપોને માફ કરે છે. ईश्वरः पापानां पापानि क्षाम्यति ।

પાણીમાં કમળો ઉગે છે. जले कमलानि रोहन्ति ।

પાઠ ૧૦ મો.

ચ અને વા એ એ અવ્યયો જે એ શબ્દો અથવા વાક્યોને જોડે અથવા છુટા પાડે તે દરેક શબ્દ અથવા વાક્યની પછી દરેક વખતે અથવા બધા શબ્દો કે વાક્યોની પછી એકજ વખત એ અવ્યયો વપરાય છે. જેમકે હરિશ્ચ ગોવિન્દશ્ચ અથવા હરિર્ગોવિન્દશ્ચ, હરિર્ગચ્છતિ ચ રામ આગચ્છતિ ચ અથવા હરિર્ગચ્છતિ રામ આગચ્છતિ ચ. પાછળનાં વાક્યોને છેડે ચ ન મૂકતાં એક શબ્દ છોડીને પાગ કોઈ વખત મુકાય છે. જેમકે હરિર્ગચ્છતિ રામશ્ચાગચ્છતિ ।

ક્રિયાપદના કર્તાનું ફળ કર્તાને પોતાને મળે છે ત્યારે આત્મનેપદ વપરાય છે અને બીજાને મળે છે ત્યારે પરસ્મૈપદ વપરાય છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથકારોએ આ નિયમને ખાસ કરીને પાળ્યો નથી તોપણ પરસ્મૈપદ ને પારકાને માટે 'પદ' કેમ કહે છે અને આત્મનેપદ ને આત્મને=પોતાને માટે પદ કેમ કહે છે તે સવાલના જવાબમાં આ વ્યાકરણશાસ્ત્રનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો રીવાજ છે.

પચતિ He cooks (for another)

પચતે He cooks (for himself)

સંસ્કૃતમાં કેટલાક ધાતુઓ માત્ર પરસ્મૈપદી છે, કેટલાક ધાતુઓ માત્ર 'આત્મનેપદી' છે અને કેટલાક બંને પદના છે. (ઉભયપદી) છે.

ઉભયપદી ધાતુના દાખલા:—જિ, ની, પચ્ વગેરે.

જયતિ-જયતે, પચતિ-પચતે, નયતિ-નયતે વગેરે.

દશમા ગણના ધાતુઓ ઘણું ખૂં બંને પદના છે. કથયતિ-કથયતે, ચોરયતિ-ચોરયતે, ગણયતિ-ગણયતે વગેરે.

દશમા ગણમાં થોડા ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી છે. તેમાં **મુઙ્** to seek અને **મન્ત્ર** to consult, to give secret advice પ્રાઇમરમાં આવેલા છે.

હસ્ત્ત ઋકારાંત છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓને ગણની નિશાની લગાડતાં પહેલાં અંત્ય ઋ ને બદલે રિય્ મુકાય છે. જેમકે **દૃ+અ=દ્રિય**, **પૃ+અ=પ્રિય**, **મૃ+અ=મ્રિય**.

આત્મનેપદી ધાતુઓનાં રૂપો:—

આ રૂપો તૈયાર કરતાં પૂર્વે ૧૨ મા પાડને છેડે આપેલાં સ્મયે, સ્મયાવહે વગેરે રૂપો તૈયાર કરવાં.

પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ સ્મયે, સ્મયાવહે...ની પેઠે લેવાં. જેમકે **ઈક્ષે**, **ઈક્ષાવહે**...etc.

ચોથા ગણના ધાતુને ચ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણુ સ્મયે, સ્મયાવહે...ની પેઠે લેવાં; જેમકે **યુધ્યે**, **યુધ્યાવહે**, **યુધ્યામહં**...etc.

છઠ્ઠા ગણના ધાતુને અ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણુ એમજ લેવાં. જેમકે **મ્રિયે**, **મ્રિયાવહે**, **મ્રિયામહં**, **મ્રિયસે**...etc.

અને દશમા ગણના ધાતુને અચ લગાડી તેનાં ૩૫ પણુ એમજ લેવાં. જેમકે **ચોરયે**, **ચોરયાવહે**, **ચોરયામહં**...etc.

રુચ્ચ અને એજ અર્થના બીજા ક્રિયાપદોની સાથે પ્રસન્ન થનાર અથવા સંતોષ પામનારની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે બાળકને રૂચ્ય છે. It pleases the child. **બાલકાય રોચતે**.

વાક્યો.

દેવમ્ વન્દે । હું દેવને નમું છું. I salute God.

ભયમ્ શઙ્કસે । તું બેખમની શંકા રાખે છે. Thou suspectest danger.

હૃદયમ્ ભયાત્ર વેપતે । હૃદય બીકથી ધડકે છે. The heart trembles through fear.

સૂર્યઃ પ્રકાશતે । રવિ પ્રકાશે છે. The sun shines.

વ્યાઘ્રઃ મ્રિયતે । વાઘ મરે છે. A tiger dies.

असत्यम् भावसे । तुं गृहुं भोक्षे છે. Thou speakest falsehood.

હરે: ઉદ્યમમ્ શ્લાઘે । હું હરિના ઉદ્યોગને વખાણું છું. I praise the industry of Hari.

પુસ્તકાનિ મૃગયસે । તું ગ્રંથો શોધે છે. Thou seekest books.

વીર: અરિમ્ નિપૂદયતે । બેદો શત્રુને હણે છે. A warrior kills an enemy.

મોદક: બાલકાય રોચતે । લાડુ ખાળકને ભાવે છે. Sweetmeat pleases a child.

કટ: કુત્ર વર્તતે । સાદી ઝાં છે ? Where is the mat ?

મણિકાર: મણીન્ પરીક્ષતે । ઝવેરી ઝવેર પારખે છે. A jeweller examines jewels.

પુત્રસ્ય લાભેન મોદતે । તે પુત્રની પ્રાપ્તિથી હરખાય છે. He rejoices at the getting of a son.

બુધ: મોક્ષમ્ લભતે । ડાહ્યો માણસ મોક્ષ મેળવે છે. A wise man gets absolution.

હે રામ વિનયેન સુષ્ટુ શોભસે । હે રામ ! તું વિનયવડે દીક શોભે છે. O Rama, modesty well becomes thee.

જ્ઞાનાત્ સુખમ્ જાયતે । જ્ઞાનથી સુખ ઉપજે છે. Happiness results from knowledge

નારાયણે રામસ્ય સ્નેહ: વર્ધતે । નારાયણપર રામનો સ્નેહ વધે છે. Rama's affection for Narayana increases.

નૃપ: જનાનામ્ કલ્યાણાય યતતે । રાજા મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. King strives for the welfare of his people.

શિષ્ય: આચાર્યમ્ સેવતે । શિષ્ય આચાર્યની સેવા કરે છે. Pupil serves his preceptor.

રામ: વિશ્વામિત્રાત્ અસ્ત્રાણિ શિક્ષતે । રામ વિશ્વામિત્ર કનેથી અસ્ત્રો શિખે છે. Rama learns (the use of) missiles from Vishvamisra.

(ગમે તેવો પદાર્થ જોવું કે તણખણું લઇને મંત્ર બણે અને તેથી
જોનો મંત્ર બણ્યો હોય તે પદાર્થ વર્ષાવે. અગ્નિનો મંત્ર બણ્યો હોય
તો અગ્નિનોજ વર્ષાદ વર્ષ અને એ પરથી તે અસ્ત્ર અગ્ન્યસ્ત્ર કહેવાય
છે. આ પ્રમાણે વાત્સ્ય, નાગાસ્ત્ર વગેરે માટે સમજવું.)

સદાચારેણ મનુષ્યઃ સ્વાસ્થ્યસ્ય લભતે । સદાયરણુથી માણસ શાંતિ
મેળવે છે. A man gets peace by good conduct.

પુત્રસ્ય દુરાચારાત્ સુખસ્ય ન આશંસે । છોકરાના દુરાચરણુને લીધે
સુખની હું આશા રાખતો નથી. I do not hope happiness
from the bad conduct of my son.

દેવાનામ્ અર્ચનમ્ આરમે । દેવતાઓનું પૂજન આરંભું છું. I begin
the worship of gods.

પ્રબલેન વાતેન અપિ પર્વતઃ ન કમ્પતે । જ્યારે વાયુથી પણ પર્વત
હલો નથી. A mountain does not shake even by
strong wind.

ઈશ્વરસ્ય ધ્યાને રમે । હું ઈશ્વરના ધ્યાનમાં આનંદ પામું છું. I enjoy
pleasure in the meditation of God.

હું ન્યાયના અભ્યાસને આરંભું છું. ન્યાયસ્યાધ્યયનમારમે ।

તું દુઃખ સહે છે. ક્લેશં મહસે ।

કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમે છે. કૃષ્ણો બાલૈઃ મહ રમતે ।

ઝાડ હાલે છે. વૃક્ષઃ કમ્પતે ।

તું રાજાને સેવે છે. નૃપં સંવસે ।

હું પસો મેળવું છું. ધનં વિન્દે ।

તે ઋષિઓને નમે છે. ઋષીન્ વન્દતે ।

ચોક્કો શત્રુઓ જોડે લડે છે. વીરોઽરિભિર્યુધ્યતે ।

તું ધનામ તકાસે છે. પારિતોષિકમપેક્ષસે ।

હું મિત્રોના કલ્યાણમાં હર્ષ પામું છું. મિત્રાણાં કલ્યાણે મોદે ।

હુઓ રાજાના હુકમને ધિક્કારે છે. શઠો નૃપસ્યાદેશાનવધીરયતે ।

હું વાંદરું જોઉં છું. કપિમીક્ષે ।

રામ અસંખ્ય ગુણોથી શોભે છે. રામોઽસંખ્યૈર્ગુણૈઃ શોભતે ।

તે ઇશ્વરના ભયથી ગુહ્ય જોણતો નથી. ઈશ્વરસ્ય મયાદસત્યં ન ભાષતે ।

ચન્દ્રનું પિંચ શુદ્ધ પક્ષમાં વધે છે. ચન્દ્રસ્ય ચિમ્બં શુક્લપક્ષે વર્ધતે ।
પાપી મિત્રો તરફથી પણ વહેમાય છે. પાપો મિત્રાણ્યપિ શઙ્કતે ।

જાડ ફળોના આવવાથી શોભે છે. વૃક્ષઃ ફલાનામુદ્રમેન શોભતે ।

પાપથી આધ્યાત્મિક નાશ નિપજે છે. પાપાદાધ્યાત્મિકો નાશો જાયતે ।

(આધ્યાત્મિક=છવની સારી ગતિનો.) તે રત્નો શોધે છે. રત્નાનિ મૃગયતે ।

ધણખંડ માણસ દ્રવ્યને માટે યત્ન કરે છે. પ્રાયો મનુષ્યો દ્રવ્યાય યતતે ।

ભક્તને ઇશ્વરનું પૂજન ગમે છે. ભક્તાયેશ્વરસ્યાર્ચનં રોચતે ।

હું શિક્ષાની ખીકથી કંપું છું. દૃષ્ઠસ્ય મયાદ્વેપે ।

આચાર્યકનેથી ધર્મ શિખું છું. આચાર્યાદ્ધર્મં શિક્ષે ।

કવિ રાજને વખાણે છે. કવિર્નૃપં સ્તુઘતે ।

શત્રુઓના બાણોથી મરું છું. અરીણાં બાણૈર્મ્રિયે ।

પાઠ ૧૧ મો.

વાક્યો.

બ્રાહ્મણાઃ મોદકાન્ સ્વાદન્તે । બ્રાહ્મણો લાડુ ચાખે છે. Brahmins taste sweet balls.

મિથુર્કૌ ધનિકમ્ દ્રવ્યમ્ યાચેતે । બે ભિખારીઓ પૈસાદારકનેથી પૈસા માગે છે. Two beggars beg the rich man money.

સ્ત્રીયાન્ ગુણાન્ કલ્પેથે । તમે બે પોતાના ગુણોને વખાણો છો. You two flatter your own merits.

ઉદ્યોગાત્ ધનમ્ લભધ્વે । તમે ઉદ્યોગથી પૈસો મેળવો છો. You got wealth from exertion.

વૃથા પ્રગલ્ભધ્વે । તમે નકામી બડકા મારો છો. You swagger in vain.

જુધાઃ મોક્ષમ્ વિન્દન્તે । ડાહ્યા માણસો મોક્ષ મેળવે છે. Wise men obtain absolution.

કપટમ્ શઙ્કેયે । તમે બે કપટનો વહેમ રાખો છે. You two suspect fraud.

નગાઃ મિત્રાણામ્ અભ્યુદયે મોદન્તે । માણસો મિત્રોની સંપત્તિમાં હરખાય છે. Men rejoice at the prosperity of friends.

મુનીન્ અભિવાદયાવહે । ઋષિઓને અમે બે નમીએ છીએ. We two salute sages.

મૂર્ખાણામ્ વૈયાત્યમ્ ન સહામહે । મૂર્ખોનું અસહ્યપણું અમે સહન કરતા નથી. We do not endure the impudence of fools.

વૃક્ષેષુ કુસુમાનિ વર્તન્તે । ઝાડોપર ફુલો છે. There are flowers on the trees.

આચાર્યસ્ય નિર્દેશમ્ અનુરુદ્ધયે । તમે આચાર્યની આજ્ઞા માનો છો. You obey the direction of your preceptor.

ભૂત્યાનામ્ અપરાધાન્ ક્ષમામહે । અમે નોકરોના અપરાધો માફ કરીએ છીએ. We forgive the faults of our servants.

ગમસ્ય નયને સ્પન્દેતે । રામની બે આંખો ફરકે છે. Rama's two eyes throb.

આકાશે વિહગાઃ ડયન્તે । આકાશમાં પક્ષિઓ ઉડે છે. Birds fly in the sky.

જનાઃ કૃષ્ણસ્ય ચાતુર્યેણ વિસ્મયન્તે । માણસો કૃષ્ણની ચતુરાઈથી વિસ્મય પામે છે. Men wonder at the skill of Krishna.

દેવસ્ય આરાધનાય ગાનમ્ આરંભામહે । અમે દેવની પ્રસન્નતા માટે (દેવને પ્રસન્ન કરવાને) ગાયન આરંભીએ છીએ. We commence singing for the propitiation of (to propitiate) God.

દિવા તારકાનિ ન પ્રકાશન્તે । દિવસે તારા ચળકતા નથી. Stars do not shine by day.

પાપાઃ વચનીયમ ન ર્ક્ષન્તે । પાપીઓ નિંદાને બેતા નથી. Sinners do not see (care for) censure,

પ્રજ્ઞાઃ સત્યમ ચ હિતકરમ વાક્યમ ભાષન્તે । ડાહ્યા પુરૂષો સત્ય અને હિતકર વાક્ય બોલે છે. Wise men speak a true and beneficial sentence.

નૃપતયઃ શાસનસ્ય મઙ્ગમ ન ક્ષમન્તે । રાજાઓ પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન સહન કરતા નથી. Kings do not forgive the violation of their order.

ગાયકાન્ સંગીતમ શિક્ષાવહે । અમે બે ગવંયા કનેથી ગાયન શિખીએ છીએ. We two learn singing from a songster.

બુધાઃ મોક્ષાય યતન્તે । ડાહ્યા પુરૂષો મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે. Wise men strive for absolution.

વાતેન વૃક્ષાઃ કમ્પન્તે । પવનથી ઝાડ હાલે છે. Trees shake by the wind.

નરાઃ દેવાન્ ભોગાન્ ભિક્ષન્તે । માણસો દેવો કનેથી ભોગો પામે છે. Men beg gods objects of enjoyment.

પસંતમાં દુઃખો મેળવીએ છીએ. વસન્તે ફલાનિ લભામહે ।

તમે બુડાણું બોલો છો. અસત્યાનિ ભાષધ્વે ।

પર્વતો હાલે છે. પર્વતાઃ કમ્પન્તે ।

તારા પ્રકાશે છે. તારકાણિ પ્રકાશન્તે ।

નૃત્ય શિખો છો. નૃત્યં શિક્ષધ્વે ।

નારાયણના બે મિત્રો તેના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. નારાયણસ્ય મિત્રે કલ્યાણાય યતેતે । (આ સંસ્કૃત વાક્યથી એવું પણ સમજાય કે નારાયણના મિત્રો તેમના પોતાના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. માટે નીચેનું જરા સાફ છે:—

નારાયણસ્ય કલ્યાણાય મિત્રે યતેતે ।

અમે બે રાજાને સેવીએ છીએ. નૃપ સેવાવહે ।

તમે બે કેરી ચાખો છો. આન્નાણિ સ્વાદેયે ।

અમે મહેલની ટોચપર મોર જોઈએ છીએ. પ્રાસાદસ્ય શિખરે મયૂ-
રમીક્ષ્મામહે ।

વાધો ઘાસ તથા ઝાડનાં પાંદડાં ચાખતા નથી. વ્યાઘ્રાસ્તૃણાનિ વૃક્ષાણાં
ચ પર્ણાનિ ન સ્વાદન્તે ।

અમે એ ઋષિઓને નમીએ છીએ. ઋષીન્ વન્દામહે ।

સુખ અને દુઃખ સંસારમાં થાય છે. સુખં ચ દુઃખં ચ સંસારે જાયંતે
(સંસારસ્ય ફલે).

તમે એ વિતાકારણ લઢો છો. વિના કારણં યુધ્યેથે ।

એ છોકરા વાડમાં રમે છે. બાલકાલુઘાને રમેતે ।

અમે એ હરિથકી કલ્યાણની આશા રાખીએ છીએ. હરેઃ કલ્યાણ-
મપેક્ષામહે ।

તમે એ મિત્રોના અપરાધો માફ કરો છો. મિત્રાણામપરાધાન્ ક્ષમેથે ।

તેઓ ડાહ્યા માણસોના ગુણને વખાણે છે. પ્રજ્ઞાનામ ગુણાન્ શ્લાઘન્તે ।

પ્રજ્ઞાનાં ગુણાઞ્ શ્લાઘન્તે ।

પાપમાંથી કલેશો ઉપજે છે. પાપાન્ ક્લેશા જાયન્તે ।

માણસો મરે છે. મનુષ્યા મ્રિયન્તે ।

બિખારીઓ ચોખ્ખા માંગે છે. યાચકાસ્તળ્લુલં યાચન્તે ।

પોપંડા બારી તરફ ઉડે છે. શુકા વાતાયંતે ડયન્તે ।

માણસો તેમની મહેનતનું ફળ મેળવે છે. મનુષ્યાઃ સ્વીયાનાં યત્નાના
ફલં વિન્દન્તે ।

મૂર્ખના અવયવો વધે છે પણ જ્ઞાન નહીં. મૂર્ખસ્ય ગાત્રાણિ વર્ધન્તે
કિંતુ જ્ઞાનં ન ।

અમે એ શત્રુઓના હપકા સહીએ છીએ. અરીણામુપાલમ્માન્ સહામહે ।
યોદ્ધા શત્રુઓને વિવિધ શસ્ત્રોથી મારી નાંખે છે. યોદ્ધા અરીન્ વિવિધૈઃ
શસ્ત્રૈર્નિષૂદયન્તે ।

પાઠ ૧૨ મો.

Passive અને Impersonal forms બંને માટે નિયમોમાં
Passive Voice સુગમતા માટે લખ્યું છે.

નિયમો.

કાષપણ ધાતુનો (passive Voice) સહભેદ કરવો હોય તો પહેલાં મૂળ ધાતુને ચ લાગે છે અને પછી આત્મનેપદના પ્રત્યયો લાગે છે. એટલે તે ધાતુનાં રૂપ ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુ જેવાં લેવાય છે.

દશમા ગણમાં મૂળ ધાતુમાં અચ લાગતા પહેલાં જો ગુણ કે વૃદ્ધિ થઈ હોય તો તે ફેરવાયલા રૂપને Passive નો ચ લાગે છે; જેમકે ચોર્યતે, ઘોષ્યતે, ધાર્યતે, દાર્યતે, તાડ્યતે પણ બુઘ્યતે, નીચતે.

આદેશ ને ચ લાગતો નથી. જેમકે પ્રીયતે. પ્રી ધાતુ પરથી પ્રીણ ગણ કે વૃદ્ધિવાળું રૂપ નથી પણ આદેશ છે. તેને ચ લાગ્યો નહીં. તેમજ ગમ્યતે, સિચ્યતે, અને ઇપ્યતે રૂપો થયાં છે. ગચ્છ, સિચ્ચ અને ઇચ્છ એને ચ લાગે નહીં.

Passive નો ચ લાગતાં પહેલાં દશમા ગણના ધાતુ શિવાયના ધાતુઓ માટે નીચેના (૯) નિયમો લાગુ પડે છે.

૧ દા, ધા, તથા જેમનું રૂપ દા, ધા, જેવું થતું હોય તેવા ધાતુઓ મા, સ્થા, ગૈ, પા to drink, સો અને હા to go; જનું-એ ધાતુઓનો અંત્યાક્ષર ઈ થાય છે; જેમકે દા+ચ=દીય, ધા+ચ=ધીય, દૈ+ચ=દીય, નિર્મા+ચ=નિર્મીય, સ્થા+ચ=સ્થીય, હા+ચ=હીય. પાયતે=is protected રક્ષાય છે. પીયતે is drunk પીવાય છે. ઘે to drink નું ધા છઠ્ઠા નિયમથી થાય છે અને પછી આ નિયમથી ધી થાય છે. તેથી ધીયતે is drunk.

૨ અંત્યાક્ષર હસ્વ હ હોય તો દીર્ઘ ઈ થાય છે.

૩ અંત્યાક્ષર હસ્વ ઊ હોય તો દીર્ઘ ઊ થાય છે.

૪ અંત્યાક્ષર હસ્વ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાઅક્ષર હોય તો ઋ નો અર્ થાય છે. અને જોડાક્ષર ન હોય તો ઋ નો રિ થાય છે. ઋ I p. 3. p, to go. આનો પણ અર્ થાય છે.

૫. અંત્યાક્ષર દીર્ઘ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાસ્થાની અંગન ન હોય તો તે દીર્ઘ ઋ નો ઊર્ થાય છે, અને પૂર્વે એવા અક્ષર ન હોય તો ઈર્ થાય છે.

૬. અંત્યાક્ષર ઇ, ઈ કે ઓ હોય તો તેને બદલે આ મુકાય છે.

જેમકે જિ+ય=જીય, શ્રુ+ય=શ્રૂય, નુ+ય=નૂય, સ્મૃ+ય=સ્મર્ય,
સ્તૃ+ય=સ્તર્ય, સ્વૃ+ય=સ્વર્ય, કૃ+ય=ક્રીય, પૃ+ય=પ્રિય, ભૃ+ય=ભ્રિય,
સૃ+ય=સ્રિય, પૂ+ય=પૂર્ય, કૂ+ય=કૂર્ય, ધ્યૈ+ય=ધ્યાય, શો+ય=શાય.

૭. ધાતુઓના ઉપાંત્ય અનુસ્વારનો લોપ થાય છે. જેમકે પ્રન્ય+
ય=પ્રન્ય, દંશ્+ય=દશ્ય, ધ્વંસ્+ય=ધ્વસ્ય. રજ્જ્+ય=રજ્ય, શંસ+
ય=શસ્ય. સ્તંસ+ય=સ્તસ્ય, સ્કન્દ્+ય=સ્કદ્ય, પણ કમ્પ, નિન્દ્,
શઙ્ક અને સ્પન્દ્ આ ધાતુઓમાંનો અનુનાસિક ઉડતો નથી.

વच् to speak जुं उच् થાય છે, જેમકે उच्यते.

यज to worship ,, इज ,, इज्यते.

वप् to sow ,, उप् ,, उप्यते.

वह् to bear ,, उह् ,, उह्यते.

वम્ to dwell ,, उष ,, उष्यते.

ह्व to call ,, ह् ,, ह्यते.

वद् to speak ,, उद् ,, उद्यते.

प्रच्छ to ask ,, पृच्छ ,, पृच्छ्यते.

આ શિવાયના બીજા ધાતુઓમાં એવા ફેરફાર થાય છે. પણ તેનો અપ પ્રાધ્મરમાં પડતો નથી માટે આપ્યા નથી.

८ खन् to dig जुं खन् અથવા खा થાય છે. જેમકે खन्यते
खायते. जन् to be produced जुं जन् અથવા जा થાય છે.
જેમકે जन्यते—जायते.

(૧) याच्, पच्, दण्ड्, प्रच्छ, અને જિ આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે. તેમાંનું પુરુષ સમજાઈ આવતું કર્મ direct object કહેવાય છે અને આડકતરી રીતે થયેલું કર્મ indirect object કહેવાય છે. એ ધાતુઓનું passive કરતી વખતે indirect object કર્તા થાય છે. જેમકે:—

active.

passive.

धनिकं द्रव्यं याचते ।

धनिको द्रव्यं याच्यते ।

तण्डुलान् ओदनं पचामि ।

तण्डुला ओदनं पच्यन्ते ।

I cook rice into food.

ચોર શતં દષ્ટયામિ ।

I fine the thief a hundred.

જનં માર્ગે પૃચ્છામિ ।

જનં શતં જયામિ ।

ચોરઃ શતં દષ્ટયતે ।

જનો માર્ગે પૃચ્છયતે ।

જનઃ શતં જીયતે ।

(૨) ની, દ્વ, કૃષ અને વહ આ ધાતુઓના passive માં તે direct object or કર્તા થાય છે. જેમ કે:—

ગ્રામમ્ અજાં નયતિ ।

—————હરતિ ।

—————કર્ષતિ ।

—————વહતિ ।

અજા ગ્રામં નીયતે ।

—————હિયતે ।

—————કૃષ્યતે ।

—————ગ્રામમ્ ઉહ્યતે ।

વાક્યો.

બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાઃ દીયન્તે । બ્રાહ્મણોને સોનાની મહેરો અપાય છે. Nishkas are given to Brahmuns.

નૃપતેઃ આદેશઃ ક્રિયતે । રાજાનો હુકમ પળાય છે. King's command is done.

અગ્નિના કાઠમ્ દહ્યતે । દેવતાથી લાકડું બળે છે. Wood is burnt by fire.

શઠૌ પુરુષૈઃ તાડ્યન્તે । બે હુચ્ચાઓ માણસોથી મરાય છે. Two rogues are beaten by men.

આચાર્યૈઃ ધર્મઃ ઉપદિશ્યતે । આચાર્યોથી ધર્મ શિખવાય છે. Duty is taught by preceptors.

ભૃત્યૈઃ સેવ્યસે । તું નોકરોથી સેવાય છે. નોકરો તારી સેવામાં છે. Thou art served by servants.

મિત્રૈઃ ત્યજે । મિત્રોથી હું ત્યજાઉં છું. I am abandoned by friends.

જનૈઃ દૃશ્યામહે । આપણે માણસોથી દેખાઈએ છીએ. We are seen by men.

व्याधिभिः पीड्यध्वे । तमे रोगोऽथी पीडय्मो छे. You are pained by diseases.

जनेन प्रेक्ष्यसे । तुं भाषुसथी जेवाय छे. Thou art seen by the man.

पुत्रैः पूज्येये । छोडराओथी तमे जे पूज्मओ छे. You two are adored by your sons.

धान्यस्य राशयः नीयन्ते । अनानना दगदा लछ जवाय छे. Heaps of corn are carried.

प्राज्ञैः तत्त्वम् बुध्यते । दाढा भाषुसोथी सत्य जल्लाय छे. Truth is known by wise men.

नृपेण अरयः जीयन्ते । राजथी शत्रुओ जिताय छे. The enemies are conquered by the king.

बालकैः रुद्यते । आणकोथी रडाय छे. (आणको रडे छे.) Children cry.

बालकैः उद्यते । आणकोथी ખોલાય छे. Children speak.

मारथी हन्येते । जे सारथीओ लल्लाय छे. The two chariotcers are killed.

ऋषयः जनेन वन्द्यन्ते । ऋषिओ भाषुसोथी वन्दाय छे. Sages are saluted by men.

सूर्येण प्रकाश्यते । सूर्यथी પ્રકાશાય छे. (सूर्य प्रकाशे छे.) The Sun shines.

ईश्वरेण भूयते । ईश्वर छे. God exists.

(सकर्मक धातुना सखभेदने कर्मणि ३प अथवा प्रयोग (passive form) अने अकर्मकना सखभेदने भावे ३प अथवा प्रयोग (Impersonal form) कहे छे. (उपर गयेलां वाक्योभां रुद्यते, प्रकाश्यते अने भूयते ओ भावे ३प छे.)

लोकैः प्रशस्यध्वे । तमे बोडोथी वખજુઓ छे. You are praised by the people.

શિષ્યેઃ નમ્યાવહે । શિષ્યોથી અમે બે નમન કરાવ્યો છીએ. અમને બેને શિષ્યો નમે છે. We two are saluted by pupils.

મોદકાઃ બાલકૈઃ સ્વાદ્યન્તે । લાડવા બાળકોથી ચખાય છે. Sweet balls are tasted by children.

છાત્રઃ શ્લોકાઃ પઠ્યન્તે । નિશાળીઆઓથી શ્લોકો બણાય છે. Verses are learnt by pupils.

ઓઢનઃ સૂદઃ પચ્યતે । ભાત રસાઈઆઓથી રંધાય છે. Rice is cooked by cooks.

દેવઃ વન્દ્યતે । દેવ વન્દાય છે. God is saluted.

શત્રુ બાણથી હણાય છે. અગિર્વાણેન હન્યતે ।

બાળકના હાથ પાણીથી ધોવાય છે. બાલસ્ય હસ્તૌ જલેન ક્ષાલ્યન્તે ।

તું કવિઓથી વખણાય છે. કવિભિઃ શ્લોક્યસે ।

તમે માણસોથી શોધાઓ છો. મનુષ્યૈર્મુગ્યધ્વે ।

હું નોકરથી સેવાઉં છું. કિંકરૈઃ સેવ્યં ।

આપણે ઇશ્વરથી રક્ષાઈએ છીએ. ઇશ્વરેણ રક્ષ્યામહે ।

તમે બે લોકોથી ઓળખાઓ છો. જનૈર્બુધ્ધ્યેયે ।

હાથીઓ પલાણાય છે. ગજા આરુહ્યન્તે ।

અમે બે શહેરીઓથી વિનવાઈએ છીએ. પૌરૈઃ પ્રાર્થ્યાવિહે ।

યોગિઓથી સંસાર તળાય છે. યતિભિઃ સંસારસ્ત્યજ્યતે ।

શરીર ખોરાકથી પોષાય છે. શરીરમન્ત્રેણ પુષ્યતે ।

બે ઘોડા ચોરોથી હરણુ કરાય છે. અશ્વૌ સ્તેનૈર્હિયેતે ।

વૃક્ષોપર પાણી છંટાય છે. વૃક્ષેષુ વારિ સિચ્યતે ।

અનાજના ઢગલા ગોઠવાય છે. ધાન્યસ્ય રાશયો રચ્યન્તે ।

કૃષ્ણનું શરીર ધરેણીથી શણગારાય છે. કૃષ્ણસ્ય શરીરમલંકારૈર્ભૂષ્યતે ।

હાથા માણસોના ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. પ્રજ્ઞાનાં ગુણાઃ

કવિભિઃ પ્રથ્યન્તે ।

અવાજ સંભળાય છે. ધ્વનિ શ્રૂયતે ।

એરે રાજ્યોથી દંડાય છે. સ્તેનાનૃપેર્દંડયન્તે । નૃપેઃસ્તેના or નૃપ-
સ્તેના or નૃપેસ્તેના દંડયન્તે ।

હરિથી એ ફળો ખવાય છે. હરિણા ફલે અદ્યેતે ।

એ બાણો ફેંકાય છે. શરાવસ્યેતે ।

તમે રાજ્યથી હુકમ કરાઓ છો. નૃપેણાદિશ્યધ્વે ।

સુખ હમેશાં માણસોથી ધન્યવાદ છે. સુખં નિત્યં જનૈરિન્યતે ।

દરિયાના પાણી પિવાતાં નથી. સમુદ્રસ્ય વારીણિ ન પીયન્તે ।

દેવો સદાચારથી રાજ થાય છે. દેવાઃ સદાચારેણ પ્રીયન્તે ।

સીપાદ્યો સેનાપતીથી ગણાય છે. સૈનિકાઃ સેનાપતિનાગણ્યન્તે ।

પાઠ ૧૩ મો.

શાલા અને દાસી નાં ૩૫ ૧૫ માં પાઠમાં આપેલાં છે. આ કારણે
નારી જાતિનાં નામોના ૩૫ શાલા જેવાં લેવાય છે, પણ અમ્બા અક્કા
અને અલ્હા એનું સંબોધન એક વચન અમ્બ, અક્ક અને અલ્હ એમ
અનુક્રમે થાય છે. અમ્બા, અક્કા અને અલ્હા આ દરેકનો અર્થ mother
થાય છે. અમ્બા પરથી ગુજરાતીમાં 'મા'.

ફકરાંત નારીજાતિનાં નામોનાં ૩૫ દાસી જેવાં થાય છે, પણ લક્ષ્મી
the goddess of wealth, તરી a boat હોડી, તન્ત્રી a cord,
a string, સ્તરી a barren cow વાછરડાં ન થતાં હોય એવી
ગાય, smoke અને અઘ્વી a woman in her courses રજવળા
અથવા અટકાવવાળી સ્ત્રી. આ નામોનું પ્રથમા એકવચન લક્ષ્મીઃ, તર્ગીઃ,
તન્ત્રીઃ, સ્તરીઃ અને અઘ્વીઃ એ પ્રમાણે અનુક્રમે થાય છે.

વાક્યો.

વસિષ્ઠસ્ય પત્ની અરુન્ધતી । વસિષ્ઠની સ્ત્રી અરુન્ધતી છે.

Vasishtha's wife is Arundhati.

નાર્યઃ હર્મ્યાણામ વાતાયનેભ્યઃ પશ્યન્તિ । સ્ત્રીઓ હવેલીઓની બારી-
ઓમાંથી જુએ છે. Women see from the windows of
mansions.

કૃષ્ણઃ કલાઃ શિક્ષતે । કૃષ્ણ કળા શિખે છે. Krishna learns arts.

રામઃ જનકસ્ય કન્યામ પરિણયતિ । રામ જનકની છોકરીને પરણે છે. Rama marries Janaka's daughter.

ગંગા સમુદ્રમ ગચ્છતિ । ગંગા સમુદ્રમાં જાય છે. The Ganges goes into the sea.

ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ । ક્ષમા એ યોદ્ધાનું ભુષણ છે. Forgiveness is the ornament of a warrior.

નારાયણઃ જનનીમ આહ્વયતિ । નારાયણ માને બોલાવે છે. Narayana calls his mother.

ઉપવને નૃપસ્ય કન્યે રમેતે । યાગમાં રાજાની બે છોકરીઓ રમે છે. The king's two daughters sport in the garden.
લતે સ્પૃશતિ । તે બે વેલાને અડકે છે. He touches two creepers.

ચન્દ્રેણ રજની શોભતે । ચંદ્રવડે રાત શોભે છે. The night looks beautiful by the moon.

નદ્યૌં સંગચ્છેતે । બે નદીઓ સાથે વહે છે. The two rivers flow together.

કુમારી સહચૌં ભાષતે । છોકરી પોતાની બે સખીઓ સાથે વાત કરે છે. The virgin speaks with her two female friends.

વરાહઃ સહચરીઃ શોચન્તિ । ડુક્કરો સહચારીઓના શોક કરે છે. Hogs bewail their female companions.

(સહચરી=ડુક્કરી, ભુંડણ વગેરે સ્ત્રીજાતનું પશુ)

મૂર્ખઃ હજામ ત્યજતિ । મૂર્ખ હાજ તજે છે. A fool abandons shame.

નટી સૂત્રધારસ્ય ભાર્યા । નટી સુત્રધારની સ્ત્રી થાય. Nati (the chief actress in a play.) is the wife of Sutradhara (the actor)

પ્રજાઃ નૃપતિના રક્ષ્યન્તે । લોકો રાજાથી રક્ષાય છે. Subjects are protected by their king.

उद्यानस्य शोभाम् पश्यति । ते आगनी शोभां गृह्णाति । He sees the beauty of the garden.

ललनाः प्रासादतलम् आरोहन्ति । स्त्रीઓ મહેલની અગાસીએ ચઢે છે. The women mount the terrace of the palace.

નૃપસ્ય આજ્ઞાં અનુરુદ્ધ્યેતે । રાજની એ આજ્ઞા (તેઓ બંને) પાળે છે. પળાય છે. They two obey the king's two commands, or, the king's two commands are obeyed.

બ્રાહ્મણાઃ મહીમ્ અટન્તિ । બ્રાહ્મણો પૃથ્વીમાં ભટકે છે. Brahmins ramble over the earth.

રામસ્ય કથા શ્રુયન્તે । રામની કથા સંભળાય છે. Tales about Rama are heard.

વનં પ્રમદે દૃશ્યેતે । વનમાં એ ગુવાન સ્ત્રી દેખાય છે. Two young women are seen in the forest.

વાપી નગરાત્ ક્રોશૌ । વાવ શહેરથી એ કોશ છે. The well is two koss from the town.

નૃપતેઃ બલસ્ય ભરેણ પૃથ્વી કમ્પતે । રાજના લશ્કરના ભારથી પૃથ્વી ડોકે છે. The earth quakes by the weight of the king's army.

કુસુમાનામ માલાઃ કણ્ઠાત્ અપનીયન્તે । પુષ્પોની માળા ડોકપરથી લઇ લેવાય છે. Garlands of flowers are removed from the neck.

નારદઃ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર ડિતરે છે. નારદઃ સ્વર્ગાદ્ મહીમવતરતિ ।

કૃષ્ણુ રાજઓની વાતો કરે છે. કૃષ્ણો નૃપાણાં કથાઃ કથયતિ ।

ગુવતીઓ આગમાં રમે છે. પ્રમદા ઉપવને રમન્તે ।

તે ડોકમાં કુક્ષોના એ હાર પહેરે છે. કણ્ઠે કુસુમાનાં માલે ધારયતિ ।

રામની સ્ત્રી અરુંધતીને નમે છે. રામસ્ય પત્ન્યરુન્ધતીં વન્દતે ।

અમે એ કુમારીકાઓને જોઈએ છીએ. કુમાર્યાવીક્ષામહે ।

હરણની સહચરીઓ હરણ પછાડી બાંધે છે. હરિણસ્ય સહચર્યો
હરિણમનુસરન્તિ ।

મામમાં બે વાવ છે. પ્રામે વાપ્યૌ સ્તઃ ।

મુખ્ય નદ મુખ્ય નદીને બોલાવે છે. સૂત્રધારો નદીમાહ્વયતિ ।

હરિ નદીએ બાંધે છે. હરિર્નદીર્ગચ્છતિ ।

રામની બે મા તેના વનમાં જવાનો શોક કરે છે. રામસ્ય જનન્યૌ વનં
ગમનં શોચતઃ ।

સ્ત્રીઓ વાવોપર બાંધે છે. લલના વાપીર્ગચ્છન્તિ ।

લોકો રામના હુકમ પાળે છે. પ્રજા નૃપસ્યાહ્વા અનુરુધ્યન્તે ।

હરિની છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હરેઃ કન્યા નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

ઉદ્યોગથી હુન્નરો ખીલે છે. ઉદ્યોગેન કલાઃ સંવર્ધન્તે ।

ડાહ્યા માણસો હમેશા ક્ષમા વાપરે છે. પ્રજાઃ સર્વદા ક્ષમામાચરન્તિ ।

વિશ્વની શોભા ચિત્તને હરે છે. વિશ્વસ્ય શોભા ચિત્તં હરતિ ।

માતા છોકરાના કલ્યાણથી રાજ થાય છે. જનની પ્રજાયાઃ કલ્યાણે
મોદતે ।

નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર સ્ત્રીને બોલાવે છે. નાટકસ્યારમ્ભે સૂત્રધારો
નદીં હ્વયતિ ।

મરદો અધરાને સંભાળે છે. પુરુષા લલના રક્ષન્તિ ।

તારા રાતને શોભાવે છે. તારકાણિ રજનીં ભૂષયન્તિ ।

અવિનયથી લાજ છતાં છે. વૈયાત્યેન લજ્જા જીયતે ।

વેલા ઝાડનો ટેકો શોધે છે. લતા વૃક્ષાણામાધારં મૃગયન્તે ।

તે સ્ત્રી બેનપણીને ક્રોધથી તળે છે. લલના સર્ક્ષીં ક્રોધાત્યજતિ ।

રાજા રૈયતને પુત્ર પુત્રીની પેઠે સંભાળે છે. નૃપઃ પ્રજાઃ પુત્રાન્ પુત્રીરિવ
તન્નયતે ।

હવની પેઠે (હવ) શબ્દની સાથે છઠી વિભક્તિ નથી આવતી પણ
એ શબ્દથી જે બે માણસ અથવા વસ્તુ સરખાવી હોય તે એકજ વિભ-
ક્તિમાં આવે છે. અહીં ‘રૈયત’ અને ‘પુત્રપુત્રી’ ને સરખા ગણ્યા છે, માટે
બંને બીજી વિભક્તિમાં આવ્યા છે.

પાઠ ૧૪ મો.

(હવેથી સંસ્કૃત વાક્યોના તરજુમામાં જેની સંધિ છોડવી અધરી હોય અથવા જેના શબ્દો ગુજરાતીમાં તરજુમે થાય તેવા નિયમમાં ગોઠવાયા ન હોય તેવાં સંસ્કૃત વાક્યજ આપીશું.)

તે દેવોને બળીદાન આપે છે. He gives an oblation to gods.
ચિત્તની પીડાથી રામ મૂર્છા ખાય છે. Rama faints by the pain of his mind.

સ્ત્રીને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for the wife.

તે અવન્તીથી આવે છે. He comes from Avanti. દૂધણી સ્ત્રીને ફળો ભાવે છે. Fruits please Krishna's wife.

મહિષી દાસ્યા સંવ્યતે । પટરાણી ચાકરડીથી સેવાય છે. The crowned queen is served by her maid.

શરીરમ જરયા ક્ષીયતે । શરીર ઘડપણથી ઘસાય છે. The body is wasted away by old age.

પ્રાસાદઃ મણીનામ પ્રમાભિઃ દ્યોતતે । ખડેલ રત્નોના પ્રકાશથી દીપે છે. The palace shines by the lights of jewels.

લજ્જયા ગૃહમ પ્રવિશતિ । તે લાજથી ઘરમાં બરાય છે. He enters the house through shame.

તે ઇશ્વરની પૂજાથી સુખ મેળવે છે. He obtains happiness from the worship of God.

નૃપતયઃ પ્રજામ્યઃ હિતમ્ ઇચ્છન્તિ । રાજા પ્રજા માટે કલ્યાણ ઇચ્છે છે. Kings wish benefit for their subjects.

દૂતઃ કૌશામ્યાઃ નિવર્તતે । કાસઃ કૌશાંબીથી પાછો ફરે છે. The messenger returns from Kausambi.

ક્રીડાયૈ ઉદ્યાનમ્ પ્રવિશતિ । તે રમવા માટે બાગમાં પેસે છે. He enters the garden to play.

સીતા સહીમિઃ પરિવ્રિયતે । સીતા સખીઓથી વિંટળાયેલી છે. Sita is surrounded by her female friends.

નાગઃ સહચરીભ્યામ્ અનુગમ્યતે । હાથી બે સહચરીઓથી પાછળ લગાયો છે. The elephant is followed by his two female companions.

રામઃ પંચવતયાઃ નિર્ગચ્છતિ । રામ પંચવટીથી નીકળે છે. Rama departs from Panchvati.

વૃક્ષઃ લતાભ્યામ્ શોભતે । ઝાડ બે વેલાથી શોભે છે. The tree looks beautiful by two creepers.

ગંગા નદીથી શહેર બે કોસ છે. The town is two koss from the Ganges.

વાવોમાંથી પાણી વહે છે. અથવા

„ „ „ તે લઇ જાય છે. Water flows, or, he bears water, from wells.

બાળકો પાઠશાળામાંથી આવે છે. The children come from schools.

નરાણામ્ ચિત્તમ્ ચિન્તયા દશ્યતે । માણસોનું મન ચિંતાથી શેકાય છે. The mind of men is tormented by anxiety.

જેમ કહ્યો તેમ સ્નેહ પણ વાણીથી ઉપજે છે.

Just like quarrel, affection also arises from speech.

હરી છેકરીઓને મોતીની માળા આપે છે. Hari gives necklaces of pearls to girls.

મહિષ્યા નૃપતેઃ સંદેશઃ સ્વસ્થેન ચિત્તેન શ્રૂયતે । રાણીથી રાખને સંદેશ શાંત ચિત્તે સંભળાય છે. The king's message is heard by the queen with a quiet mind.

હાથીનું બચ્ચું સીતાથી પાંદડાવડે પોષાય છે. The young one of the elephant is nourished by Sita with sprouts.

હરી વાણીવડે મિત્રને શાંત કરે છે. હરિર્વાચ્યા મિત્રં સ્થાન્વયતિ ।
 શહેર નદીઓથી વિંટાયલું છે. પુરી નદીમિઃ પરિભ્રિયતે ।
 ક્ષમાશુણ્થી માણસ ચિત્તની શાંતિ મેળવે છે. ક્ષમયા જનશ્ચિત્તસ્ય
 સ્વાસ્થ્યં લભતે ।

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે. પ્રજ્ઞા મહ્યાઃ સ્વર્ગે ગચ્છન્તિ ।
 વાસક અરુન્ધતીની સાથે આવે છે. વસ્મિષ્ઠોડરુન્ધત્યા સહાગચ્છન્તિ ।
 રામ દીકરીઓને ધરેણાં આપે છે. રામઃ કન્યાભ્યોડલંકારાન્ ચચ્છન્તિ ।
 તે માળાથી શરીરને શણગારે છે. માલામિઃ શરીરં ભૂષયતિ ।
 રાણી દાસીપર ક્રોધે બરાય છે. રાજ્ઞી દાસ્યૈ કુપ્યતિ ।
 તે ઘરડા માણસની વાતથી સુખ મેળવે છે. જરઠસ્ય કથામ્બઃ
 સુખમધિગચ્છન્તિ ।

નારાયણની સ્ત્રીથી ચોખ્ખા રંધાય છે. નારાયણસ્ય માર્યયા તળ્ડુલઃ
 પચ્યતે ।

રાજના હુકમથી હું આવન્તી જાઉં છું. નૃપસ્યાજ્ઞયાવન્તીં ગચ્છામિ ।
 કદરૂપાં હોય તો પણ છોકરાં માને ગમે છે. વિરૂપા અપિ બાલકા
 જનન્યૈ રોચન્તે ।

મે જોદ્ધા મે શહેરમાંથી હથિયાર સાથે નિકળે છે. યોદ્ધૌ પુરીભ્યાં
 શસ્ત્રૈ પ્રતિષ્ઠેતે ।

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી શણગારાયું છે. આકાશઃ સૂર્યસ્ય રક્તયા
 પ્રમયા ભૂષ્યતે ।

લોકોતું સુખ હુન્નરોથી વધારાય છે. જનાનાં સુખં કલાભિવૃદ્ધ્યતે ।
 મનુષ્યો દેવો કનેથી સુખની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે. મનુષ્યા દેવતામ્બઃ
 સુખસ્ય લાભમિચ્છન્તિ ।

મે કુમારિકાઓથી બળીદાન અપાય છે. કુમારીભ્યાં બલિર્દીયતે ।

ચિંતાથી હું ખ ઉપજે છે. ચિન્તયા દુઃખમુદ્ભવતિ ।

સીતા બેનપણીઓ કનેથી ગાયનો શિખે છે. સીતા સસ્રીભ્યો ગીતાનિ
 શિક્ષતે ।

સેનાપતિના હુકમથી સીપાઇઓ શહેરમાંથી આવે છે. સેનાપતેરાજ્યા સૈનિકા નગરાદાગच्छन्ति ।

છોકરાં રમતોથી પિતાના હૃદયને રાગ કરે છે. बालकाः क्रीडाभिर्जनकस्य हृदयमाह्लादयन्ति ।

તે દેવોની પૂજા માટે કુલો આણે છે. देवतानां पूजायै कुसुमान्यानयति ।

રાજાથી દાસીને ધનામ અપાય છે. राज्या दास्यायुपहारो दीयते ।

પક્ષી જમીનપરથી આકાશમાં ઉડે છે. विहगः पृथ्व्या आकाशमुत्पतति ।

પાઠ ૧૫ મો.

उज्जयिनी नां श्पो.

उज्जयिनी	उज्जयिन्यौ	उज्जयिन्यः
उज्जयिनि	"	"
उज्जयिनीम्	"	उज्जयिनीः
उज्जयिनिन्या	उज्जयिनीभ्याम्	उज्जयिनीभिः
उज्जयिन्यै	"	उज्जयिनीभ्यः
उज्जयिन्याः	"	"
"	उज्जयिन्योः	उज्जयिनीनाम्
उज्जयिन्याम्	"	उज्जयिनीषु

નિયમો.

હ્રસ્વ સ્વર, ઉપસર્ગ આ તથા મા=not ની પછી છ આવે તો તે છ ને બદલે છ્ મૂકાય છે. જેમકે વૃક્ષસ્ય+છાયાયામ=વૃક્ષસ્ય-ચ્છાયાયામ, અ+છિદ્યન્ત=અચ્છિદ્યન્ત, વસ્ત્રેણ+છન્નः=વસ્ત્રેણચ્છન્નः, સ્વ+છન્દः=સ્વચ્છન્દः, આ+છાદનમ=આચ્છાદનમ, મા+છાદય=માચ્છાદય (do not conceal),

પદાંત દીર્ઘ સ્વરની પછી છ આવે તો તે છ ને બદલે છ્ વિકલ્પે કરીને મુકાય છે. જેમકે માલા+છાયાયામ=માલા છાયાયામ અથવા માલાચ્છાયાયામ, લક્ષ્મી+છાયા=લક્ષ્મી છાયા અથવા લક્ષ્મીચ્છાયા મા=મને. મા+છાદય=મા છાદય અથવા માચ્છાદય.

વાક્યો.

અવંતીમાં શુદ્રક રહે છે. Sudraka lives in Avanti.

ગંગામાં પુષ્કળ પાણી રહે છે. There is much water in the Ganges.

પ્રજાની ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાજાઓથી કરાય છે. The inciting of subjects to duty is done by kings.

પૂજાસુ નાર્યઃ નૃત્યન્તિ । ઉજ્જનમાં શિવની પૂજામાં સ્ત્રીઓ નાચે છે. Women dance in Siva's worships at Oojein.

સખિ નદ્યાઃ તીરમ્ ગચ્છામિ । એન હું નદીને તીરે જઈ છું. O friend ! I go to the bank of the river.

ગોદાવરીના પાણીમાં બે હાથી રમે છે. Two elephants play in the water of the Godavari.

ઉન્હાળામાં નદીઓના પાણીમાં રાજાઓ યુવતીઓ સાથે રમે છે. Kings play with young women in the waters of rivers in summer.

લલનાઃ લતાનામ્ મण्डपम् प्रविशन्ति । સ્ત્રીઓ વેલાના માંડવામાં પેસે છે. Women enter the bower of creepers.

વાવમાં કમળો ઉગે છે. Lotuses grow in the well.

તે ઝાડોની છાયામાં પથ્થરપર બેસે છે. He sits on a stone under the shades of the trees.

કૃષ્ણ પોતાની સ્ત્રીના વિનયને વખાણે છે. Krishna praises the modesty of his wife.

ચંદ્ર રાત્રિનો પતિ છે. The moon is the lord of night.

બે છોકરીઓના લગ્નની તૈયારીઓ કરાય છે. Preparations of the marriage of his two daughters are made.

રામઃ जनन्योः आज्ञाम् अनुब्रूयते । રામ બે માની આજ્ઞા પાળે છે. Rama obeys the command of his two mothers.

પ્રિયા ! આપણો છોકરો ગામ જાય છે. Oh beloved ! our son goes to the village.

શકુન્તલાયાઃ સત્યોઃ પરમઃ સ્નેહઃ । શંકૃતલાનાં અને સખીપર અત્યંત સ્નેહ છે. Shakuntala has great affection for her two female friends.

ચાંદરણાની શોભા ચિત્તને હરે છે. The beauty of moonlight attracts the mind.

હાલ્લા માણસોની વાણીમાં હંમેશાં મીઠાશ રહે છે. There is always sweetness in the speech of wise men.

રામેણ કાન્તાયાઃ વચ્ચનમ્ ક્રિયતે । રામથી સ્ત્રીનું વચન પળાય છે. Wife's saying is observed by Rama.

અને દાસીઓનાં વચનોમાં રાણીનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. The queen has perfect confidence in the words of the two maid-servants.

પાઠશાળાઓની સ્થાપનાથી માણસોમાં જ્ઞાન વધે છે. Knowledge increases among men by the establishment of schools.

પૌરેઃ રથ્યાનામ્ સંમાર્જનમ્ ક્રિયતે । શહેરીઓથી મહેલ્લાનો કચરો કઢાય છે. The sweeping of the streets is done by citizens.

દશરથઃ અયોધ્યાયાઃ નૃપઃ । દશરથ અયોધ્યાનો રાજા હતો. Dasharatha was king of Ayodhya.

વડપણમાં પણ માણસોની તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી. The thirst of men does not get calm even in old age.

નરાણામ્ કામાઃ ફલન્તિ । દેવોની પૂજાથી માણસોની કામના ફળે છે. Men's desires are fulfilled by the worship of gods.

ગંગાના કાંઠાઓપર ઝાડો છે. ગઙ્ગાયાસ્તીરેષુ વૃક્ષાઃ સન્તિ ।
 જ્યંત ઇંદ્રાણીનો પુત્ર છે. જયન્ત ઇન્દ્રાણ્યાઃ પુત્રઃ ।
 રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે. રામસ્ય મિત્રાણિ નગર્યાં વસન્તિ ।
 ચંદોર ચંદનીમાં આનંદ પામે છે. ચકોરચન્દ્રિકાયાં મોદતે ।
 તે વેલાનું કુલ આણે છે. લતાયાઃ કુસુમમાનયતિ ।
 હરિ દીકરીઓના ગુણોને વખાણે છે. હરિઃ કન્યાનાં ગુણાન્ શંસન્તિ ।
 નદીઓમાં માછલાં છે. નદીષુ મત્સ્યાઃ સન્તિ ।
 હું અયોધ્યાની શેરીમાં રથો જોઉં છું. અયોધ્યાયા રથ્યાસુ રથાનીક્ષે ।
 શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને લાયક છે. શકુન્તલા સખીનાં સ્નેહમર્હતિ ।
 રામની વાણીમાં મીઠાશ છે. રામસ્ય વાણ્યાં માધુર્યમસ્તિ ।
 સીતાના દીકરા ક્યાં છે. સીતાયાઃ પુત્રૌ ક સ્તઃ ।

(રામનાં સ્ત્રી 'સીતા' ન લઈએ તો સીતાયાઃ પુત્રાઃ ક સન્તિ ।)
 દંડકામાં રાક્ષસો છે. દણ્ડકાયાં રાક્ષસાઃ સન્તિ ।
 પૃથ્વીપર દ્વીપો છે. પૃથ્વીયાં દ્વીપાઃ સન્તિ ।
 ઝાડની છાયામાં માણસોને જોઉં છું. વૃક્ષસ્યચ્છાયાયાં મનુષ્યાનીક્ષે ।
 ધાતું ખડું રાક્ષસો રાત્રે બહાર બેઠું છે. પ્રાયો નિશાચરા નિશાયાં
 ચરન્તિ ।

માના હૃદયનો દીકરીપર ધણું પ્રેમ હોય છે. જનન્યા હૃદયસ્ય કન્યાયાં
 પરમઃ સ્નેહઃ ।
 માનું હૃદય દીકરી તરફ ધણું પ્રેમાળ હોય છે. જનન્યા હૃદયં કન્યા-
 યામનિસ્તિગ્ધમસ્તિ ।

ગંગાના પાણી પવિત્ર હોય છે. ગઙ્ગાયા વારીણિ પુણ્યાનિ સન્તિ ।
 રાણીના હુકમથી હુન્યાઓને શિક્ષા થાય છે. રાણ્યા આજ્ઞયા શટો
 દણ્ડયતે ।

દેશ હુન્નરોના બહુપણથી આપાદ થાય છે. દેશઃ કલાનાં બાહુલ્યેન
 સમૃદ્ધયતિ ।

નદીનો એક પથરોનાં જથ્થાથી ખળાય છે. નદ્યાઃ પ્રવાહઃ શિલાનાં
 સંઘાતેન નિરુદ્ધયતે ।

દાસી પૂજનો સમાન આણે છે. દાસી પૂજાયાઃ સંભારાનાનયતિ ।
 વેલાનાં કુલ વીણવા વાડીએ જાઉં છું. લતાનામ વુષ્પાણામ અવચ્ચ-
 યાય ઉપવનમ ગચ્છામિ । લતાનાં વુષ્પાણામવચ્ચયાયોપવનં
 ગચ્છામિ ।

તે રાજાઓની આરાઓના પાલનમાં આગ્રહી છે. નૃપસ્યાજ્ઞાનાં પાલને
 દક્ષોઽસ્તિ ।

પાઠ ૧૬, ૧૭, ૧૮.

Imperfect [લઙ્] અસ્તન ભૂતકાળ.

Imperfect [લઙ્] ના પ્રત્યયો.

પરસ્મૈપદ.

પુ.	એકવચન.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	અમ	થ	મ
૨.	સ્	તમ	ત
૩.	ત	તામ	અન્

આત્મનેપદ.

પુ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	ઈ	વહિ	મહિ
૨.	થાસ્	ઈથામ	ધ્વમ
૩.	ત	ઈતામ	અન્ત

૧૮ મે પાને આપેલાં ૩૫ તૈયાર કરીને તે પ્રમાણે ૩૫ લેવાં.

પરસ્મૈપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અનયમ અનયાવ જેવાં થાય
 છે. પરસ્મૈપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અપુણ્યમ, અપુણ્યાવ જેવાં થાય
 છે. પરસ્મૈપદી છઠ્ઠા ગણનાં ૩૫ અવિશમ, અવિશાવ જેવાં થાય છે.
 પરસ્મૈપદી દશમા ગણના ધાતુના ૩૫ અચોરયમ, અચોરયાવ જેવાં છે.
 આત્મનેપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અદ્યોતે, અદ્યોતાવહિ જેવાં થાય
 છે. આત્મનેપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અયુચ્યે, અયુધ્યાવહિ જેવાં
 થાય છે. આત્મનેપદી છઠ્ઠા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અવિન્દે, અવિન્દાવહિ

જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી દશમા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અમૃગયે, અમૃગ-
યાવહિ જેવાં થાય છે. આ ૩૫માં ગણની નીશાની લાગી છે અને પછી
પ્રત્યયો લાગ્યા છે. અનયમ્, અદ્યોત્તે વગેરે ભૂતકાળનાં ૩૫માં પહેલો અ
આગમ મુકેલો છે. સ્વરથી શરૂ થતા ધાતુની પહેલાં આ મુકાય છે. એ
આ અને ધાતુનો પહેલો સ્વર મળીને તે સ્વરની વૃદ્ધિ બંનેને બદલે મુકાય
છે. જેમકે આ+ઈક્ષ્=પેક્ષ્, આ+ઋચ્છ્=આચ્છ્. આ+ઈચ્છ્=પેચ્છ્. પેક્ષે
I saw. પેક્ષાવહિ We two saw. પેચ્છમ્ I wished. પેચ્છાવ
We two wished.

અસ્ to be નાં લઙ્ ૩૫૦.

આસમ્	આસ્વ	આસ્મ
આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
આસીત્	આસ્તામ્	આમન્

અદ to eat નાં લઙ્ ૩૫૦.

આદમ્	આદ્વ	આદ્મ
આદઃ	આત્તમ્	આત્ત
આદત્	આત્તામ્	આદન્

Passive Imperfect of ની, ઘૃત્, ચુર and સુદ
with નિ:—

અનીયે	અનીયાવહિ	અનીયામહિ
અનીયથાઃ	અનીયેથામ્	અનીયધ્વમ્
અનીયત્	અનીયેતામ્	અનીયન્ત

અદ્યુત્યે અદ્યુત્યાવહિ વિગેરે.

અચોર્યે	અચોર્યાવહિ	અચોર્યામહિ
અચોર્યથાઃ વગેરે.		

ન્યસૂચે

ન્યસૂચાવહિ

ન્યસૂચામહિ

ન્યસૂચયા: વિગેરે.

વર્તમાનકાળમાં સૂદ with નિતું નિષૂદયતિ એવું રૂપ થાય છે. પણ હસ્તનભૂતમાં ઉપસર્ગ અને ધાતુની વચ્ચે અ આગમ આવે છે તેથી સૂ નો ષ થતો નથી.

ધાતુ તથા ઉપસર્ગની વચ્ચે અ આગમ આવે તોપણ સિચ્, સદ્ with any preposition except પ્રતિ અને સેવ with પરિ, નિ or વિ આ ત્રણ ધાતુઓમાં સૂ નો ષ થાય છે. આ પરથી સિચ્ with અભિ ના Imperf. forms અભ્યવિજ્ઞમ અભ્યવિજ્ઞાવ etc.

સિચ્ with નિ	„ ન્યવિજ્ઞમ ન્યવિજ્ઞાવ etc.
સદ્ with નિ	„ ન્યવીદમ ન્યવીદાવ etc.
સદ્ with પ્રતિ	„ પ્રત્યસીદમ પ્રત્યસીદાવ etc.
સેવ with પરિ	„ પર્યષેવે પર્યષેવાવહિ etc.
સેવ with નિ	„ ન્યષેવે ન્યષેવાવહિ etc.
સેવ with વિ	„ વ્યષેવે વ્યષેવાવહિ etc.

પણ સૂદ with નિ.....ન્યસૂદયમ ન્યસૂદયાવ etc.
સૂ નો ષ કરવાનો સામાન્ય નિયમ રૂપ માં પાઠમાં આપેલો છે.

(હસ્તનભૂતને જદલે છોકરાઓ તેમજ શિક્ષકો Imperfect વારંવાર બોલે છે તેથી Imperfect અહીં પણ લખ્યું છે. Active તથા Passive લખ્યાં છે તેનું પણ એજ કારણ સમજવું.)

શબ્દને છેડે કોઈ વ્યંજન હોય અને તેની પછી કોઈ નાસિકાસ્થાની આવે, તો આગલા વ્યંજનને જદલે તેના વર્ગનો નાસિકાસ્થાની વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે નગરાત્+નગરમ્=નગરાન્નગરમ્ અથવા નગ-રાત્ નગરમ્, દિક્+મૂઢઃ=દિગ્મૂઢઃ, દિક્મૂઢઃ પણ જ્યારે નાસિકા-સ્થાની, નામને લગાડતા કોઈ પ્રત્યયનો હોય તો આ ફેરફાર જરૂર થાય છે જેમકે ચિત્+મય=ચિન્મય, તદ્+મય=તન્મય, મૃદ્+મય=મૃન્મય અને ક્રુ ની પછીના નૂ નો ણ થાય છે તે નિયમ પ્રમાણે

મૃગ્મય=માટીનું. ચિદ્+માત્ર=ચિન્માત્ર, તદ્+માત્ર=તન્માત્ર. અદ્+મિ=અમિ. આમાં અદ્ ના દ્ નો ન્ થાય નહીં. કારણ કે દ્ શબ્દને છેડે આવેલો નથી.

કથ્ ની સાથે કોઈ કોઈ વખતે બે કર્મ આવે છે અથવા તો અનુપસ્થ કર્મ ચોથી કે છઠી વિભક્તિમાં આવે છે.

જેમકે રામમ-રામાય-રામસ્ય કથાં કથયતિ

ક ચ ગ ઘ
ચ છ જ ઙ
ટ ઠ ડ ઢ
ત થ દ ધ
પ ફ વ ભ

આમાંના કોઈ અક્ષર પછી
શ આવે અને તેની પછી
કોઈ સ્વર, અર્ધસ્વર કે ના-
સિકારસ્થાની આવે તો જ
તો વિકલ્પ કરીને છ થાયછે.

અવદત્ + શઠઃ=અવદત્ + શઠઃ=અવદચ્છઠઃ—અવદચ્છઠઃઃ
વૃન્તાત્ + સ્ત્રુથમ્=વૃન્તાત્ + સ્ત્રુથમ્=વૃન્તાચ્છલ્લથમ્—વૃન્તાચ્છલ્લથમ્ઃ
મત્ + શાસ્ત્રમ્=સચ્છાસ્ત્રમ્—સચ્છાસ્ત્રમ્. પણ વાક્+ઘ્રોતતિ=વાક્-
ઘ્રોતતિ આમાં શ્ નો છ નહિ થાય કારણ કે શ્ ની પછીનો ચ્ એ
સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકારસ્થાની નથી.

પાઠ ૧૬ મો.

વાક્યો.

રામ રાવણને જિતતો હવે. Rama conquered Ravana.

સીતા ગોદાવરીને તીરે ગઈ. Sita went to the bank of the Godavari.

હું ગંગાનદીનું પાણી પીતો હવે. I drank the water of the Ganges.

યોદ્ધો શત્રુ તરફ આણો ફેંકતો હવે. The warrior threw arrows at his enemy.

બે સ્ત્રીઓ છંયડામાં બેઠી. The two women sat in the shade.
તું દીકરાઓનો ધર્મ કહેતો હવે. Thou toldest the duty of sons.

અમે એ સીતાને જંગલમાં તજતા હવા. We two abandoned Sita in the forest.

તું સંકટોમાંથી લોકને બચાવતો હવો. Thou protectedst people from difficulties.

પર્વતની ટોચપરથી એ બકરા પડ્યા. Two goats fell from the top of the mountain.

હું રથને રણભૂમિમાં લઇ ગયો. I led the chariot to the battle-field.

હરિ ઘોડે ચઢ્યો. Hari mounted the horse.

હું બિખારીઓને સોનાની મહોરો આપતો હવો. I gave nishkas to beggars.

અમે એ દેવેને પૂજતા હવા. We two worshipped gods.

હું જંગલમાં પાડાઓને જોતો હવો. I saw buffaloes in the forest.

એ ચોરો શ્રીમંતુનું ધન ચોરતા હવા. Two thieves stole the wealth of the rich man.

દશરથ દીકરાને બોલાવતો હવો. Dasharatha called his son.

ઈશ્વરની મહેરથી હરિતું દુઃખ ગયું. Hari's distress disappeared by the grace of God.

હું અગાઉ સ્ત્રીની સાથે ઉજ્જનમાં રહેતો હવો. I lived at Oojein with my wife before.

એ શિષ્યો ગુરૂને નમતા હવા. Two pupils saluted their tutor.

તું અવંતિમાં હતો. Thou wast at Avanti.

તું અયોધ્યામાં હતો. Thou wast at Ayodhya.

અગ્નિ વનને બાળતો હવો. Fire burnt the forest.

હું સંસારતું નિઃસારપણું જાણતો હવો. (દુનિયામાં કંઈ સાર નથી એ હું સમજ્યો.) I knew the worthlessness of worldly life.

શક્રઃ નૃપસ્ય પુરતઃ અસત્યમ્ અવદત્ । હુન્મે રામની આગળ જૂઠું
બોલ્યે. The rogue spoke falsehood before the king.
ત્યારે મૂર્ખ છું એમ હું જાણતો હવે. Then I knew that I
was a fool.

સેનાવરનું પાણી સુકાયું છે. કાસારસ્ય જલમશુષ્યત્ ।
સેનાપતિ લશ્કરને રણભૂમિપર લઇ ગયો. સેનાપતિઃ સેનાં સમરાક્ષ-
ણમનયત્ ।

તેના બે મિત્રો રામને સંભારતા હવા. મિત્રે રામમસ્મરતામ્ ।
તું રામની ચાલાકીથી ખુશ થયો. રામસ્યાચારેણાનુષ્યઃ ।
ઋષિએને અમે બે શાંત કરતા હવા. ઋષીનસાન્તવ્યાવ ।
ઈશ્વર પૃથ્વીને સરજતા હવા. ईश्वरः पृथ्वीमसृजत ।
બે માણસો બાગમાં પેદા. પુરુષાબુદ્ધાનમવિશતામ્ ।

(વિશ્વ ધાતુની સાથે જે સ્થાનમાં પેસવાનું હોય છે તેની બીજી
વિભક્તિ આવે છે. તે ધરમાં, બાગમાં પેદા એવા વાડોમાં ધર, બાગમાં
વગેરેના સંસ્કૃત શબ્દો બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.)

હું હરિને વખોડતો હતો. હરિમનિન્દમ્ ।

તમે બે જંગલમાં રહ્યા. વનેઽવસતમ્ ।

સંઘ શહેર શહેર બઠક્યો. સાર્થો નગરાન્નગરમાટત્ ।

(નગરાદનગર પણ થાય.)

હું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતો હવે. પુસ્તકમપ્રથયમ્ ।

તમે બે હરિની વાડીમાંથી કળો લઇ જતા હવા. હરેરુદ્ધાનાત્ફલાન્ય-
હરતમ્ । [કથામકથયત્ ।

તમે રામને વાત કહેતા હવા. રામં (રામાય or રામસ્ય)
બે વાઘ કહોડ તરફ દોડયા. વ્યાઘ્રૌ ગોષ્ઠમધાવતામ્ ।

(વ્યાઘ્ર ગતિવાચક છે તેથી ‘ કહોડ તરફ ’ તું સંસ્કૃત ગોષ્ઠ ની
બીજી વિભક્તિથી થયું.)

કૃષ્ણ પોતાના પગ ધોતો હવે. કૃષ્ણઃ પાદાધક્ષાલયત્ ।

જોદો સ્ત્રીઓને શત્રુથી બચાવતો હવે. યોધો લલના અરેરરક્ષત્ ।
કાયઓ ધીમે ધીમે સરતો હવે. કૂર્મઃ શનૈરસરત્ ।

હું તે વખતે આબાદાનીની આશા વગર રહેતો હવે. તદામ્બુદયસ્યાશાઃ
વિનાવસમ્ ।

અમે એ ભોજન માટે ભાત રંધતા હવા. ભોજનાય ઓદનમ્ અપચાવ ।
ભોજનાયોદનમપચાવ ।

રાણી રાજની સભામાં ગાતી હવી. રાણી નૃપસ્ય સભાયમગાયત્ ।
છોકરીએ અનાજના મુઠ્ઠાથી હરણુને પોષ્યું. કુમારી ધાન્યસ્ય મુષ્ટિ-
મિર્હરિણમપુષ્યત્ ।

તું તારી સ્ત્રીને કંઈ પણ અપરાધવિના તજતો હવે. માર્યામપરાધં
વિનાત્યજઃ ।

તમે એ કારણ વિના ગામડું બાળતા હતા. કારણાદ્વિના ગ્રામમદહનમ્ ।
તે જાડની ટોચ પરથી પડ્યો અને મરી ગયો. વૃક્ષસ્ય શિશ્વરાદપતદ-
મ્નિયત ચ ।

છોકરું આનંદથી નાચ્યું. બાલો હર્ષેણાનૃત્યત્ ।

[આ પાઠમાં ' જતો હવે ' ' આવતો હવે ' વગેરે કેટલાંક રૂપો
તરજીમાં આપ્યાં છે. એ રૂપો રોજના વાતચિતના વપરાશમાં નથી.
પણ શાસ્ત્રીઓને ત્યાં તેમજ કેટલીક નિશાળોમાં બાપાંતરમાં વપરાય છે.]

પાઠ ૧૭ મો.

પાંડવોની ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓ સાથે લડાઈઓ થઈ. Battles took
place between the Pandvas and the sons of
Dhritarashtra.

ગુરુઓએ ધર્મ શિખવ્યો. Preceptors taught duty.

રામે સીતા સાથે ગોદાવરીને કાંઠે ક્રીડા કરી. Rama sported with
Sita on the bank of the Godavari.

તે ઉદ્યમથી પૈસો મેળવ્યો. Thou gotest wealth by industry.
વાધની બુમથી સ્ત્રીનું હૃદય ધડક્યું. The woman's heart trembled
at the cry of a tiger.

મેં મિત્રના કલ્યાણને માટે યત્ન કીધો. I strove for the welfare of my friend.

ગોવાળીઆઓ બકરાને ગામ લેઈ ગયા. Herdsmen led their goats to the village.

તમે માણસને મારતા હવા. You beat the man.

શિયાળ મરી ગયો. The jackal died.

રાજની સભામાં પંડિતો પેઠા. The learned men entered the court of the king.

તમે શયને અડક્યા. You touched the dead body.

મહેલમાં સ્ત્રીઓ નાચી. The women danced in the palace.

અમે માણુવકને રસ્તો પૂછ્યો. We asked Manavaka the road.

કલેશ રામથી સહવાયો હતો. Pain was endured by Rama.

મેં દેવીને કહ્યું. I spoke to the goddess.

દુષ્ટ રાક્ષસ હણાયો. The wicked giant was killed.

તે રાજનો હુકમ ગણકાર્યો નહીં. Thou disregardedst the king's command.

લવના વિનયથી ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા. The sages were pleased by the modesty of Lava.

હરિથી જનક સેવાયો હતો. Janaka was served by Hari.

અમે ચિત્રકૂટની ટોચપર રહ્યા હતા. We dwelt on the summit of the mount Chitrakuta.

મેં શિયાળને અને વાઘને જોયા. I saw a jackal and a tiger.

તેઓ દ્રવ્યના નાશથી બેભાન થયા. They fainted at the loss of their wealth.

પુષ્કળ પૈસો રાજથી બ્રાહ્મણોને અપાયો. Much wealth was given by the king to the Brahmanas.

ચંદ્રાપીડના લશ્કરના ચાલવાથી પૃથ્વી ધ્રુજી. The earth trembled by the moving of Chandrapid's army.

અમે પાંજરામાંથી પક્ષીને છોડી દીધું. We released the bird from the cage.

અમે ઝાડની છાયામાં બેઠા. વૃક્ષસ્યચ્છાયામુપાવિશામ ।
તેણે ચાકરોના અપરાધો માફ કીધા. ક્રિકરાણામપરાધાનક્ષમત ।
બ્રાહ્મણો ગંગાનાં જળમાં પડ્યા. બ્રાહ્મણા ગંગાયા જલેષ્વપતન્ ।
ધોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા. અશ્વાઃ સમરાક્ષ્ણમધાવન્ ।
રામે પિતાની આજ્ઞાઓ પાળી. રામો જનકસ્યાજ્ઞા અન્વરુઘ્યત ।
હરિ નારાયણ કનેથી ગાયન શિખ્યો. હરિર્નારાયણાત્ સંગીતમશિક્ષત ।
મેં આંખાનાં ફળ ચાખ્યાં. આમ્રસ્ય ફલાન્યસ્વાદે ।

(આમ્રસ્ય ફલાનિ અથવા આમ્રાણિ.)

જાસુસો અયોધ્યા ગયા. દૂતા અયોધ્યામગચ્છન્ ।
તું બુદ્ધ બોલ્યો. અસત્યમભાષથાઃ ।
કૃષ્ણ મિત્રની ચઢતીથી આનંદ પામ્યો. કૃષ્ણો મિત્રસ્યામ્યુદયેડમોદત ।
તમે તે વખતે કૌશાંખીમાં રહ્યા. તદા કૌશામ્ધ્યામવસત ।
તે રામના પરાક્રમોથી આશ્ચર્ય પામ્યો. રામસ્ય પરાક્રમૈર્વ્યસ્મયત ।
તું શત્રુઓ સાથે લડ્યો. અરિણાયુધ્યથાઃ ।
લુચ્યો રાજાના હુકમથી મરાયો. શત્રો નૃપસ્યાજ્ઞયાતાહ્યત ।
તમે નિષ્કે ગણ્યા. નિષ્કાનગણયત ।
રામથી ઋષિ તરફથી આશીર્વાદ ધરાયો હતો. રામેણ ઋષેરાશીર્વા-
દોડૈષ્યત ।
દેવતાઓની મહેરથી તમે તમારા શત્રુઓને હત્યા. દેવતાનાં કૃપયા-
રિનજયત ।

અમે દારૂની જગાએ પાણી પીધું. મદિરાયાઃ સ્થાને જલમપિવામ ।
તમે અહીંથી તમારે ઘેર ચોપડીઓ લઈ ગયા. અતો ગૃહં પુસ્તકાન્યહરત ।
સૂર્ય ગદ્ગદ કાલે ઝમઝમ ચળકતો હતો. સૂર્યો હ્ય ઝજ્જ્વલં પ્રાકાશત ।
ચોરથી રાત્રે ઘરમાં પેસાયું. ચોરેણ નિશાયાં ગૃહં પ્રાવિશ્યત ।
અમે સરદારને અને તેના લશ્કરને બોયાં. સેનાપતિ સેનાં ચૈક્ષામહિ ।

તેઓ રાજને રણભૂમિમાંથી લઈ ગયા. નૃપં સમરાઙ્ગનાદહરન્ ।
 તેઓએ શત્રુઓપર બાણો ફેંક્યાં. અરિષુ વાણાનમુચ્ચન્ ।
 મેં કુક્ષોની માળાનું મુંથવાનું શરૂ કરીધું. પુષ્પાણાં માલાનાં ગ્રથનમારમે ।

પાઠ ૧૮ મો.

પાંડવોએ રાજ્ય મેળવ્યું. The Pandavas obtained their kingdom.

શિષ્યાઃ આચાર્યાન્ અમ્યવાદયન્ત । શિષ્યો ગુરુઓને નમ્યા. The pupils saluted their tutors.

પ્રધાનો રાજ સાથે બોલ્યા. Ministers spoke to the king.
 સ્ત્રીના અંબોડામાંથી બે ફુલ પડ્યાં. Two flowers dropped down from the braid of hair of the woman.

લોકોથી તમે હસી કટાયા, You were laughed at by the people.

અમે શેરીમાં માણસોનું ટોળું જોયું. We saw a crowd of men in the street.

રામનાં દુઃખો નાશ પામ્યા. Rama's miseries perished.

મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા. You two were ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગેન એવું ત્રિચ વિભક્તિના એક વચનનું રૂપ લીધેલું છે.

અથવા મિત્રના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા નહીં. You two were not ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગે એવું સાતમી વિભક્તિનું રૂપ લીધું છે, અને ન છુટું લીધું છે.

રક્ષોપરથી પોપટો ઉડ્યા. Parrots flew up from the trees.

વ્યાધૈઃ મૃગૌ અહન્યેતામ । શિકારીઓથી બે હરણુ હણાયા. Two deer were killed by hunters.

અમે માણસોના સુખોને માટે યત્ન કરીધો. We strove for the happiness of men.

દેવતાઓની સાથે રાક્ષસોએ હરીફાઈ કીધી. Demons competed with gods.

નાર્યઃ રમણૈઃ સહ જ્યોત્સ્નાયામ અરમન્ત । The women sported with their husbands in the moonlight.

‘તમે ઉજ્જનથી ક્યારે પાછા ફર્યા’ એમ લોકથી અમે પૂછાયા. We were asked by the men ‘when did you return from Oojein?’

પવનથી વૃક્ષો હાલ્યાં. Trees shook by the wind.

સેનાપતયઃ અરીણામ પરાજયેન અમોદન્ત । સરદારો શત્રુના પરાજયથી ખુશ થયા. The generals rejoiced at the defeat of the enemies.

ચોરાઃ ગૃહમ પ્રાવિશન્ પરમ ધનમ ન અલભન્ત । ચોરો ઘરમાં પેદા પણ તેમને ધન મળ્યું નહીં. Thieves entered into the house, but they did not get wealth.

કન્યાઃ જનકમ અવન્દન્ત । છોકરીઓ બાપને પગે લાગી. The girls bowed to their father.

અમે ગુરુ કનેથી સસ્ત્રો શિખ્યા. We learnt (the use of) missiles from our preceptor.

વૈર્યેણ ચ વિદ્યાયાઃ બલેન પ્રાકાશન્ત । તેઓ તેજથી અને વિદ્યાના બળથી શોભતા હતા. They shone by their valour and strength of knowledge.

કૃષીવલાઃ બીજસ્ય આરોપણમ્ આરમન્ત । ખેડુતોએ ખીને રોપવાનું શરૂ કીધું. Husbandmen began the sowing of seeds.

નારાયણસ્ય દુષ્કૃતાનિ જનકાય ન અરોચન્ત । નારાયણનાં દુષ્ટ કૃત્યો તેના પિતાને રુચ્યાં નહીં. Narayana's wicked deeds did not please his father.

ઉદ્યમથી હરિના પૈસા વધ્યા. Hari's riches increased by industry.

ક જ્ઞ ગ કે ઘ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઘ મૂકાય છે. જેમકે વાગ્+હરિઃ=વાગ્ધરિઃ or વાગ્હરિઃ ।

જ્ઞ જ્ઞ જ કે જ્ઞ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને જ્ઞ મૂકાય છે. જેમકે આજ્+હલૌ=આજ્ઞલૌ or આજ્હલૌ ।

હ ટ્ ડ કે ઢ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઢ મૂકાય છે. અલેહ્+હયઃ=અલેહ્ઢયઃ or અલેહ્ઢયઃ

ત્થ દ્ કે ધ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ધ્ મૂકાય છે. જેમકે ઉચમાદ્+હરેઃ=ઉચમાદ્ધરેઃ or ઉચમાદ્ હરેઃ.

પ્ ફ્ બ્ કે મ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને મ્ મૂકાય છે. જેમકે ગુબ્+હન્તિ=ગુબ્મન્તિ or ગુબ્ હન્તિ. અનિષ્ટમ ન આશંકુમહિ । અમે અનિષ્ટ-ખોટું ધાર્યું નહોતું. We did not suspect evil.

ધનના ટગલા બ્રાહ્મણોને અપાયા. Heaps of money were given to Brahmanas.

વાંદરા રાક્ષસો સાથે લડ્યા. કપયો રાક્ષસૈઃ સહાયુધ્યન્ત ।
અમે એ કાશીમાં પંડિતો સાથે બોલ્યા. કાશ્યાં પણ્ડિતાનભાવાવહિ ।
તેઓએ શાંતિથી હપકો સંભો. સ્વાસ્થ્યેનોપાલમ્મમસહન્ત ।
એ તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા. તારકે પ્રાચ્યાં પ્રાકાશેતામ ।
તમે માણસાથી વખણાયા. મનુષ્યૈરશસ્યધ્વમ્ ।
તમે એ રામથી ફરમાવાયા. રામેનાદિશ્યેથામ ।
અમે ઋષિઓને જમવા નોતર્યા. ઋષીન્ ભોજનાયન્યમન્ત્રયામહિ ।
અયોધ્યાથી જમુસો ક્યારે પાછા આવ્યા ? અયોધ્યાયા દૂતાઃ કદા ન્યવર્તન્ત ।

અમે હરીકનેથી મહેર ધારી ન હતી. હરેઃ કૃપાં નાપૈક્ષામહિ ।
અમે નિસાળખાં ચોપડીઓ મેળવી. પાઠશાળાયાં પુસ્તકાન્યલમામહિ ।

એ પરીક્ષકોએ એ છોડીને તૃત્યમાં તપાસી. પ્રાશ્નિકૌ કન્યે નૃત્યે
પર્યેક્ષેતામ્ ।

અમે એ અમારી માના દર્શનથી હરખાયા. જનન્યા દર્શનેન્મોદાવહિ ।

તમે એએ કામ આરંભ્યુ નહીં. કાર્યે નારમેથામ ।

અમે એ ઋષિને નમ્યા. ઋષિમવન્દાવહિ ।

તે એએ રાજા તરફથી તુચ્છકારની શંકા રાખી. નૃપાદવધીરગામા-
શક્કેતામ્ ।

અમે ગંધર્વોના કુળમાં જન્મ્યા હતા. ગન્ધર્વાણામ્ કુલેઽજ્ઞાયામહિ ।

પક્ષીઓએ તેમના મુખીની સલાહને ન ગણુકારી અને જળમાં પડ્યાં.

વિહગા નાયકસ્યોપદેશમવાધીરયન્ત જાલેઽપતંશ્ચ ।

બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાજાથી માફ કરાયા. બ્રાહ્મણાનામપરાધા નૃપે-
જાક્ષસ્યન્ત ।

તમે એ વાદને જોઈને બચથી ધ્રુવ્યા. વ્યાગ્રસ્ય દર્શનેન મયાદ-
કમ્પેથામ્ ।

હાથીને પકડવાને તમે યતન કરીધું. ગજસ્ય પ્રહણાયાયતધ્વમ્ ।

તે એ છોકરાં તેમની મા વિના ચેનથી રહ્યાં નહીં. બાલૌ જનર્તા વિના
નારમેતામ્ ।

રામના ગુણો કવિઓથી વખણાયા. રામસ્ય ગુણાઃ કવિભિરશસ્યન્ત ।

વેદોગથી તેમણે ધણો પૈસો મેળવ્યો. ઉદ્યમેન પ્રમૂતં ધનમલભન્ત ।

તે એએ તેમની દીકરીઓને જંગલમાં શોધી. કન્યાં વનેઽમૃગયેતામ્ ।

તે એ મુસાફરોથી કેરીઓ ચખાઈ. પાન્યામ્યામાત્રે અસ્વાદ્યેતામ્ ।

પાઠ ૧૯, ૨૦.

જે ઋકારાંત નરમતિનાં રૂપે બ્રાતૃ જેવાં લેવાય છે તે શબ્દો-
પિતૃ, બ્રાતૃ, જામાતૃ, દેવૃ, નૃ, સવ્યેષ્ઠ અને શંસ્તૃ, શંસ્તૃ=one
who praises.

બ્રાતૃ નાં રૂપો.

બ્રાતા

બ્રાતરૌ

બ્રાતરઃ

બ્રાતઃ

”

”

બ્રાતરમ્

”

બ્રાતૃન્

આત્રા	આતૃમ્યામ	આતૃભિઃ
આત્રે	"	આતૃમ્ભઃ
આતુઃ	"	"
"	આત્રોઃ	આતૃણામ
આતરિ	"	આતૃષુ
"	નૃ નાં ૩પી.	"
ના	નરૌ	નરઃ
નઃ	"	"
નરમ્	"	નૃન્
ત્રા	નૃમ્યામ	નૃભિઃ
ત્રે	"	નૃમ્ભઃ
તુઃ	"	"
"	ત્રોઃ	નૃણામ-નૃણામ
તરિ	"	નૃષુ

ઉપર પિતૃ વિગેરે કહ્યા તે શિવાયના ઋ કાસંત નરજાતિના શબ્દોનાં ૩૫ નેતૃ પુ. ૩૫ ના જેવાં લેવાય છે.

નેતૃ ૩૫ નાં ૩પી.

નેતા	નેતારૌ	નેતારઃ
નેતઃ	"	"
નેતારમ્	"	નેતૃન્
નેત્રા	નેતૃમ્યામ	નેતૃભિઃ
નેત્રે	"	નેતૃમ્ભઃ
નેતુઃ	"	"
"	નેત્રોઃ	નેતૃણામ
નેતરિ	"	નેતૃષુ

આ પ્રમાણે ત્વષ્ટૃ, ધાતૃ તથા અર્તૃ નાં તેમજ કર્તૃ, ગન્તૃ, વાતૃ વિગેરે વિશેષણોનાં નરજાતિનાં ૩૫ લેવાં.

જ કાસંત નરજાતિનાં નામોનાં ૩૫ ગુરુ જેવાં લેવાય છે.

गुरु m. नां ३धा छे.

गुरुः	गुरु	गुरुवः
गुरो	"	गुरुवः
गुरुम्	"	गुरुन्
गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
गुरुवे	"	गुरुभ्यः
गुरोः	"	"
गुरोः	गुरवोः	गुरुणाम्
गुरौ	"	गुरुषु

परशु m.

परशुः	परशू	परशवः
परशो	"	"
परशुम्	"	परशुन्
परशुना	परशुभ्याम्	परशुभिः
परशवे	"	परशुभ्यः
परशोः	"	"
"	परश्वोः	परशूनाम्
परशौ	"	परशुषु

मृत्यु m.

मृत्युः	मृत्यू	मृत्यवः
मृत्यो	"	"
मृत्युम्	"	मृत्यून्
मृत्युना	मृत्युभ्याम्	मृत्युभिः
मृत्यवे	"	मृत्युभ्यः
मृत्योः	"	"
"	मृत्यूवोः	मृत्यूनाम्
मृत्यू	"	मृत्युषु

शत्रु m.

शत्रुः	शत्रू	शत्रवः
--------	-------	--------

શત્રો	"	"
શત્રુમ્	"	શત્રુન્
શત્રુણા	શત્રુમ્યામ્	શત્રુભિઃ
શત્રવે	"	શત્રુમ્બ્યઃ
શત્રોઃ	"	"
"	શત્રુઃ	શત્રુણામ્
શત્રૌ	"	શત્રુષુ

આ પ્રમાણે રૂષુ, તરુ, પાંસુ, પ્રમુ, બાહુ, ચિન્દુ, મનુ, વાયુ,

વિષ્ણુ, શમ્ભુ તથા શિશુનાં ૩૫ લેવાં.

ઉકારાંત નારીજાતિનાં નામોનાં ૩૫ ધેનુ જેવાં લેવાય છે.

ઉકારાંત નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં ૩૫ મધુ જેવાં લેવાય છે.

	મધુ 11.	
મધુ	મધુની	મધૂનિ
"	"	"
મધુના	મધુમ્યામ્	મધુભિઃ
મધુને	"	મધુમ્બ્યઃ
મધુનઃ	"	"
"	મધુનોઃ	મધૂનામ્
મધુનિ	"	મધુષુ
મધુ-મધો	મધુની	મધૂનિ
	અશ્રુ 11.	
અશ્રુ	અશ્રુણી	અશ્રૂણિ
અશ્રુ	"	"
અશ્રુણા	અશ્રુમ્યામ્	અશ્રુભિઃ
અશ્રુણે	"	અશ્રુમ્બ્યઃ
અશ્રુણઃ	"	"
"	અશ્રુણોઃ	અશ્રુણામ્
અશ્રુણિ	"	અશ્રુષુ
અશ્રુ-અશ્નો	અશ્રુણી	અશ્રૂણિ

‘વિશ્વ ઇ’ આ શબ્દ સર્વનામ છે, તેનાં રૂપો આ પ્રમાણે:—

વિશ્વમ્	વિશ્વે	વિશ્વાનિ	વિશ્વસ્મૈ	„	વિશ્વેભ્યઃ
હે વિશ્વ	„	„	વિશ્વસ્માત્	„	„
વિશ્વમ્	„	„	વિશ્વસ્ય વિશ્વયોઃ	વિશ્વેષામ્	
વિશ્વેન	વિશ્વામ્યામ્	વિશ્વૈઃ	વિશ્વસ્મિન્	„	વિશ્વેષુ

નામ તથા વિશેષણોનું (Feminine base) સ્ત્રીલિંગ અંગ બનાવવાને સંસ્કૃતમાં આ અને ઈ એવા બે પ્રત્યયો છે.

અકારાંત નામ તથા વિશેષણોને ધણું ખરું આ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે અજ ‘બકરો,’ નું અજા ‘બકરી.’ બાલ ‘બાળક’ નું બાલા ‘બાળકી,’ ‘છોકરી,’ અશ્વ ‘ધોડો’ નું અશ્વા ‘ધોડી,’ વત્સ ‘છોકરો,’ નું વત્સા ‘છોકરી’ બ્રાહ્મણ નું બ્રાહ્મણી. અલક્ષ્મીય નું અલક્ષ્મીયા, લવણ નું લવણા, વિશાલ નું વિશાલા, રક્ત ‘રાતુ’ નું રક્તા, ધવલ ધોળું નું ધવલા, શ્યામ ‘શામળું’ નું શ્યામા, વૃદ્ધ નું વૃદ્ધા. આ પ્રમાણે આકારાંત થયેલા વિશેષણોનાં રૂપ, શાલા જેવાં લેવાય છે.

નીચેનાં અનિયમિત સ્ત્રીલિંગરૂપો તૈયાર કરો.

નરબળિ	નારીબળિ
ઇન્દ્ર	ઇન્દ્રાર્ણી
દેવ	દેવી
પતિ વર	પત્ની સ્ત્રી.
પિતામહ આપના આપ	પિતામહી આપની મા,
પિતૃ આપ	માતૃ મા
પુત્ર	પુત્રી
માતામહ માના આપ	માતામહી ‘મા’ ની ‘મા’
મવ મહાદેવ	મવાની પાર્વતી.
રાજન્ રાજ	રાજ્ઞી રાણી.
શ્વશુર મસરા	શ્વશ્રૂ સાસુ
સુન્દર	સુન્દરા-સુન્દરી
હય ધોડો	હયી ધોડી.
હરિજ હરથ	હરિજી હરથી.

ઈકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગઅંગ સ્ત્રીલિંગમાં નરન્નતિના જેવું જ કાયમ રહે છે. સુરમિ m નાં રૂપ કલિ જેવાં થાય છે. સુરમિ f નાં મતિ જેવાં થાય છે. અને સુરમિ m નાં પ્રાથમિક રમાં આપ્યાં જ છે.

ઉકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ નરન્નતિ જેવું થાય છે પણ એમના અંત્ય ઉ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય તો વિકલ્પે કરીને ર્ લાગે છે; જેમકે સાધુ પરથી સાધુ અને સાધ્વી, બહુ પરથી બહુ અને બહી, સાધુ m નાં રૂપ મુહુ જેવાં, સાધુ f નાં રૂપ ઘેનુ જેવાં, અને સાધ્વી નાં દાસી જેવાં; સાધુ m નાં મધુ જેવાં પણ પાણ્ડુ Palewhite, yellowish નું પાણ્ડુ જ સ્ત્રીલિંગમાં રહે છે તથા પક્કુ 'લંગડો' નું પક્કુ 'લંગડી' સ્ત્રી થાય છે.

જે વિશેષણોને છેડે ત્, મત્, વત્, ફન્, કે યસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ર્ લગાડે થાય છે, જેમકે દેષ્ટ+ર્=દેષ્ટી, આયુષ્મત્+ર્=આયુષ્મતી, યશસ્વત્+ર્=યશસ્વતી, મેધાવિન્+ર્=મેધાવિની, શ્રેયસ્+ર્=શ્રેયસી. સુખમાજ્ અને વનોક્સ એ વિશેષણોને છેડે ત્, મત્ વગેરે ઉપર કહેલા પ્રત્યયોમાંના કોઈ નથી માટે ર્ લાગે નહીં.

જે વિશેષણોને છેડે વસ્ કે ફવસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ વસ્ કે ફવસ્ ને બદલે ઉષી મૂકવાથી થાય છે. જેમકે તસ્થિવસ્તું તસ્થુષી અધ્યૂષિવસ્તું અધ્યૂષુષી, ચક્રવસ્તું ચક્ર+ઉષી=ચક્રુષી, જહવસ્તું જહ+ઉષી=જહુષી.

સ્ત્રીલિંગમાં ર્કારાંત થયેલાં વિશેષણોનાં રૂપ દાસી જેવાં લેવાય છે.

દેષ્ટ m નાં રૂપો.

દેષ્ટા

દેષ્ટારી

દેષ્ટાર:

દેષ્ટારમ

"

દેષ્ટન્

દેષ્ટ્રા

દેષ્ટ્રમ્યામ્

દેષ્ટ્રમિ:

દેષ્ટ્રે

"

દેષ્ટ્રમ્ય:

જેમ પ્રમાણે બાકીનાં તેતુ જેવાં.

દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી નાં ૩૫ વાસી જેવાં.

દ્રેષ્ટ u.

દ્રેષ્ટ

દ્રેષ્ટૃણી

દ્રેષ્ટૃણિ

"

"

"

દ્રેષ્ટૃણા

દ્રેષ્ટૃમ્યામ્

દ્રેષ્ટૃભિઃ

દ્રેષ્ટૃણે

"

દ્રેષ્ટૃભ્યઃ

એજ પ્રમાણે બીજાં ૩૫૦.

આ દ્રેષ્ટૃનાં ૩૫ પ્રમાણે કર્તૃ, ગન્તુ, દ્રષ્ટુ વગેરે ઋદ્ધ કારાંત વિશેષણોનાં ૩૫ લેવાય છે.

લોકોનાં નામપરથી અનેલા દેશનાં નામો સંસ્કૃતમાં બહુ વચનમાં વપરાય છે. જેમકે વજ્રાનાં નૃપઃ, મગધેષુ પાટલિપુત્રં નામ નગરમ, આર્યાઃ કુરુષુ વસન્તિ, કલિંગેષુ વસન્તિ, પણ બ્યારે દેશ, વિષય જેવા શબ્દો સાથે વપરાય છે ત્યારે એક વચન વપરાય છે. જેમકે મગધેદેશે.

સંસ્કૃતમાં નિષેધાર્થે બતાવવાને વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અ મૂકાય છે અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અન્ મુકાય છે. જેમકે

લઙ્ગનીય violable.

અલઙ્ગનીય inviolable.

વિનય modesty.

અવિનય immodesty.

નીતિ morality.

અનીતિ immorality.

કાલ time.

અકાલ not time, improper time.

નેતઃ, પિતઃ, દ્રેષ્ટઃ. માતઃ, વગેરેના સંબોધન એક વચનનાં ૩૫૦માં છેલ્લો વિસર્ગ રૂ ને બદલે આવેલો છે. પદાન્ત રૂ ની પછી અધોષ વ્યંજન હોય અથવા કોઈ વ્યંજન ન હોય ત્યારે તેનો વિસર્ગ થાય છે. તેથી નેતઃ ગચ્છામિ=નેતર્ગચ્છામિ, પિતઃ बोधसि=पितर्बोधसि, દ્રેષ્ટઃ वदसि=द्रेष्टर्वदसि તેમજ પિતઃ आगच्छ=पितरागच्छ અર્થાત્ રૂ નો વિસર્ગ થયો હોય અને તેની પછી ધોષ વ્યંજન અથવા સ્વર આવે તો પાછો વિસર્ગનો રૂ કરવો. જેમકે પ્રાતઃ उत्थाय=प्रातरुत्थाय, पुनः भवतु=पुनर्भवतु, पुनः रमते=पुनररमते=पुनारमते.

વાક્યો.

પાઠ ૧૯ મો.

શંકર જય પામે છે. Siva conquers.

બે હાથ દ્રરકે છે. The two arms throb.

પવનથી વૃક્ષો હાલે છે. Trees shake by the wind.

બમરા મધ પીએ છે. Bees drink honey.

માણસો પૈસાને ચહાય છે. Men desire riches.

ઇંદ્રે શત્રુઓને જીત્યા. Indra conquered his enemies.

યોદ્ધો શત્રુ ઉપર બે બાણ ફેંકે છે. The warrior discharges two arrows at his enemy.

ચાતકને પાણીનું ટીપું પણ મળતું નથી. The *chataka* does not get even drop of water.

વિષ્ણુને પૂજા ગમે છે. Worship pleases Vishnu.

શૈલથી નોકરો ફરમાવાયા. Servants were commanded by their lords.

હું દુનીયાના બનાવનારને નમું છું. I bow to the author of the universe.

હું ગુરુઓને શિષ્યનું ઉદ્વેગપણું કહું છું. I inform the teachers of the pupil's rudeness.

સીતા લક્ષ્મણ દીયરની પછાડી ગઈ. Sita followed Lakshmana, her husband's brother.

છોકરીના વરને જમાઈ કહે છે. They call the daughter's husband 'son-in law.'

પતિને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for her husband.

સ્ત્રીના બંને ગાલપર બે આંખમાંથી આંસુ ખરે છે. Tears drop upon the two cheeks of the woman from her two eyes.

વિશ્વકર્માથી અમરાવતી રચાઈ. Amaravati was created by the architect of the gods.

પિતરઃ પુત્રૈઃ વન્દ્યન્તે । પિતાઓથી વન્દાય છે. Fathers are saluted by their sons.

રામ જનકનો જમાઈ થાય. Ram is Janaka's son-in-law.

પાંડવોએ દ્રૌપીઓને લડાઈમાં જીત્યા. The Pandavas conquered their haters in the battle.

કિંકરઃ મર્તારમ અનુસરતિ । ચાકર શેઠને અનુસરે છે. The servant follows his master.

મનુથી ધર્મ લખાયો. The code of duty was written by Manu.

(અહીં ધર્મ=વ્યવહારસાધક નિયમોનો સંગ્રહ)

સ્રષ્ટાથી લોકો સરજાય છે. People are created by the Creator.

તળાવનું પાણી રસ્તે જનારાઓથી પિવાયું. The water of the tank was drunk by the goers on the way.

જયક્રોએ દાતારને મેળવ્યો નહીં. The beggars did not get the donor.

રામ છોકરાને લાડુ આપે છે. રામઃ શિશુભ્યો મોદકં ચચ્છતિ ।

આકાશ ઘૂળથી ભરાય છે. આકાશઃ પાંસુના મ્નિયતે ।

પરશુરામે શત્રુઓને ફરશીથી માર્યા. પરશુરામઃ શત્રૂન્ પરશુના પ્રાહારત્ ।

વાદળામાંથી જળનાં ટીપાં પડે છે. મેઘેભ્યો જલસ્ય બિન્દવઃ પતન્તિ ।

રાજાએ શહેરના રખેવાળોને ખોલાવ્યા. નૃપો નગરસ્ય રક્ષિતૃનાહ્વયત્ ।

બાળક આપનું માને છે. વાલઃ પિતરમનુરુચ્યતે ।

અવન્તીના માલીકે પ્રધાનોને કહ્યું. અવન્ત્યાઃ પ્રમુઃ સચિવાનમાયત્ ।

હરિ જીભવડે તાળવાને અડક્યો. હરિર્જિહ્વા તાલ્વસ્પૃશત્ ।

સ્ત્રીઓ પતિઓ સાથે બાગમાં ગઈ. નાર્યો મતૃભિઃ સહોદ્યાનમગચ્છન્ ।

ઋષિઓ મંત્રોના દ્રષ્ટા હતા. ઋષયો મન્ત્રાણાંદ્રષ્ટાર આસન્ ।

લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે. જના વિષ્ણુ પૂજયન્તિ ।

ઋતુપર્ણ સારથિઓ સાથે બોલ્યો. ઋતુપર્ણઃ સવ્યેષ્ટનવદત્

રામ પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો. રામા આત્રા લક્ષ્મણેન
સહ વનમગચ્છત્ ।

રાવણનાં માથાં રામથી બાણોવતે કપાયાં. રાવણસ્ય શીર્ષાણિ
રામેણેષુભિરચ્છિદ્યન્ત ।

માણસોથી વારંવાર વિદ્વોના બચથી કામ આરંભાતું નથી. મનુષ્યૈ-
રનેકશો વિદ્વાનાં મયેન કાર્યં નારમ્યતે ।

બીમ શત્રુ સાથે બે હાથે લડ્યો. મીમઃ શત્રુણા બાહુભ્યામયુધ્યત ।

દેવો પાપના કરનારાઓને શિક્ષા કરે છે. દેવાઃ પાપસ્ય કર્તૃન્
દણ્ડયન્તિ ।

આડે માર્ગે જનારા લોકોથી નિંદાય છે. વિમાર્ગેણ ગન્તારો જનૈ-
ર્નિન્દ્યન્તે ।

ધર્મ રાજ્યને વિનાશમાંથી બચાવનાર છે. ધર્મો રાષ્ટ્રસ્યનાશા દ્રક્ષિતા ।

દુર્જનની જીભના ટેરવાપર મધ રહે છે, હંયામાં તો ઝેર. દુર્જનસ્ય
જિહ્વાયા અગ્રે મધુ તિષ્ઠતિ હૃદયે તું વિષમ । વૃક્ષો છાયાથી મુસા-
દ્રોને આનંદ આપે છે. તત્ત્વરછાયયા પાન્થાનાહાદયન્તિ ।

વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવાનું તેના પિતાથી કમુલ કરાયું.
વિશ્વામિત્રેણ સહ રામસ્ય વનં ગમનં પિત્રાન્વમન્યત ।

પવન કાળાં વાદળાં વિખેરી નાંખે છે. વાયુઃ શ્યામાન્ મેઘાન્
નિરસ્યતિ ।

લોકો ભુખ્યાને અન્ન આપનારાઓને વખાણે છે. જનાઃ ક્ષુધિતેભ્યોઽ-
ન્નસ્ય દાતૃઃ શંસન્તિ ।

સીતાના પતિએ અને દીયરે સીતાને શોધી. સીતાયા મર્તાદેવા ચ
સીતામન્વૈષ્યતામ્ ।

પાઠ ૨૦ મો.

ઝાડપરથી ફુલો પડ્યાં. Flowers fell from the tree.

શિવની કૃપાથી કલ્યાણ થાય છે. Good happens by the grace of Siva.

આપણે ગુરુઓના હુકમોને પાળીએ છીએ. We obey the orders of our preceptors.

સાધુઓ મૃત્યુનો ભય ગણતા નથી. Sages do not consider the fear of death.

પિતાપ્રતિ રામને ઘણું માન છે. Rama has great respect for his father.

વિશ્વના કર્તાની ઈચ્છા ન ઉલ્લંઘન કરાય એવી છે. The wish of the creator of the universe cannot be transgressed.

(આ વાક્યમાં **ઈચ્છા** ના આ ની પછી **અલક્ષ્મીનીયા** નો અ આવ્યો છે. આ+અ=આ થાય છે છતાં પણ અ ને માટે અવગ્રહ મૂક્યો છે. જો અવગ્રહ ન હોતો તો એમ પણ અર્થ થાત કે **ઈચ્છા**=મરણ. **અલક્ષ્મીનીયા**=ઉલ્લંઘન કરાય એવી આમ અર્થ ફરી જવાનો સંભવ હોય ત્યાં અવગ્રહ જરૂર મૂક્યા છે.)

તે દ્રેષીઓના સુખને સહન કરતો નથી. He does not endure the happiness of his haters.

ચંદ્રમાં ડાઘો દેખાય છે. A spot is seen in the moon.

રામ સગાવહાલામાં રનેહથી રહે છે. Rama behaves with affection towards his relations.

મધમાં મીઠાશ છે. There is sweetness in honey.

બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ છે. The Brahmin is the best among men.

તેઓ દાતારો કનેથી પૈસો મેળવે છે. They get wealth from donors.

કુરુમ્યઃ દુતઃ આગમ્યત્ । દુરદેશથી કાસદ આવ્યો. A messenger came from the Kurus.

કકા આપના ભાઈ થાય. The paternal uncle is the father's brother.

વસ્તુનિ અવસ્ત્વારોપઃ અજ્ઞાનમ્ । વસ્તુમાં વસ્તુ નથી એવો આરોપ એ અજ્ઞાન છે. Ascribing something that is not real to a real thing is ignorance. તેણે મેં બાહુના બળથી પૃથ્વી જિતી. He conquered the earth by the strength of his two arms.

भीमस्य भ्रातरि अर्जुने कर्णः बाणान् अमुञ्चत् । भीमના ભાઈ અર્જુનપર કર્ણે બાણો મૂક્યાં. Karna discharged arrows at Arjuna, Bhima's brother.

मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पातः तूलस्य राशौ अग्नेः इव । નાળુક હરણુના શરીરપર તીક્ષ્ણ બાણનું પડવું રૂના ઢગલામાં દેવતાના જેવું હોય છે. The falling of a sharp arrow on the delicate body of a deer is just like that of fire on a heap of cotton જેમ દેવતા લાગવાથી રૂ અળી જાય છે તેમ તીક્ષ્ણ બાણ પડવાથી હરણુનું શરીર મરણુતોલ થાય છે અથવા નાશ પામે છે.

तनुषु विभवेषु नरा ज्ञातिभिः त्यज्यन्ते । થોડી સંપત્તિમાં માણસો સગાવહાલાંથી તજાય છે. Men with little riches are abandoned by their relations.

પશુઓમાં પણ નિમકહલાલપણું જણાય છે. Gratitude is seen even among beasts.

તેણે શ્રાતાઓના આગ્રહથી કથા આરંભી. He commenced the story through the importunity of hearers.

કડવું પણ હિતના કહેનાર મિત્રપ્રતિ કોપથી બસ, દૂર રહેવું. Away with anger at a friend who speaks a wholesome thing though unpleasant.

भारतवर्षीयाणाम् नप्तुः लाभे अतीव उत्कण्ठा । हिंदुओंनी पौत्रने
भेणववामां धણी आतुरता होय छे. The Indians have great
anxiety for getting a grandson. दीकराने घेर दीकरा
ज्येयानी हिंदुओंने धण्णी भरण होय छे.

साधूनाम् भूतेषु परमम् कारुण्यम् । सत्पुरुषोंनी ज्य भावपर धण्णी
दया होय छे. Sages have great compassion towards
beings.

ते छोकराने जभाधने घेर लख जय छे. He carries his daughter
to the house of her husband.

राम रघुओंमां मुખ्य होता. रामो रघूणां मुख्यः ।
मे' कर्ता पासेथी योपडी भेणवी. कर्तुः पुस्तकमलमे ।
लक्ष्मी विष्णुनी स्त्री होती. लक्ष्मीविष्णोः पत्नी ।
ते श्रोताओंनी भाशी भागे छे. श्रोतृन् क्षमां याचते ।
जनक पौत्रानो रथ ज्येयो. जनको नप्तृणां रथमैक्षत ।
नारायण्णे हरिना जभाधओंना घोडा ज्येयो. नारायणो हरेर्जामातृणा-
मश्वानपश्यत् ।

आर्यो दुर्भमां रक्षेता होता. आर्या कुरुष्ववसनू ।
पोपट् आडपर ओडा. शुकस्तरावुपाविशत् ।
हरिना पौत्रानो याकर गाम गयो. हरेर्नप्तुः किंकरोध्राममगच्छत् ।
ऊर्ध्व दातारोमां पहेधो होता. कर्णो दातृषु प्रथमः ।
सिंह पशुओंनो राज छे. सिंहः पशूनां प्रभुः ।
हरि रमाना पतिनो भित्र थाय. हरी रमाया भर्तृमित्रम् ।
अंद्रनुं भिंय वधे छे अने घटे छे. इन्द्रोर्विभ्रं वर्धते क्षीयतेच ।
पोताना बाध रामनी आशथी लक्ष्मण्णे सीताने वनमां तथ. भ्रान्
रामस्यादेशेन लक्ष्मणः सीतां वनेऽत्यजत् ।

अश्रथी हुनिया थध. धातुविश्वमजायत ।
तेण्णे पोताना धण्णीनी अन्तर भेणवी. भर्तृवार्तामलमत ।

આહુના બળથી તેણે શત્રુઓને જિત્યા. बाहोर्बलेनशत्रूनजयत् ।
 પર્વતોને જળરા પવનથી પણ બચ નથી. पर्वतानां प्रबलाद्वायोरपि भयं न ।
 ડાહ્યા માણસો છોકરામાંથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે. प्रज्ञा बालेभ्योऽपि
 ज्ञानं लभन्ते ।

હે શત્રુ ! મારા પાપ માફ કર. क्षमो पापानि क्षम्य । Forgive
 =માફ કર એ Imperative આત્મર્થનું ૩૫ છે. Imperative માં
 બીજા પુરુષ એકવચનનો પ્રત્યય નથી. તેથી क्षम [क्षाम] 4th conj
 Parasm,+ગણની નિશાની=ક્ષામ્ય ૩૫ થયું છે.]

ઋષિઓમાં ઇશ્વરપર ધણો પ્રેમ જણાય છે. ऋषिष्वीश्वरे परमः
 स्नेहो दृश्यते ।

પક્ષિઓ વ્રક્ષોની ડાળીઓપર બેસે છે. विहगास्तरूणां शाखासूपविशन्ति ।
 નોકરો શેડના લુકમોનું ઉત્કલ્પન કરતા નથી. भृत्याः प्रभूणामाज्ञा न
 लङ्घ्यन्ते ।

તેણે સ્વામીકનેથી માને ઘેર જવાને રજા મેળવી. मर्तुर्जनन्या गृहं
 गमनायानुज्ञामलभत् ।

વિષ્ણુના ભક્તોથી વૈકુંઠમાં વાસ મેળવાય છે. विष्णोर्भक्तैर्वैकुण्ठे
 वासो लभ्यते ।

પાઠ ૨૧ મો.

વધૂ નાં ૩૫૦.

વધૂ:	વધ્વૌ	વધ્વ:
વધૂ	"	"
વધૂમ	"	વધૂ:
વધ્વા	વધૂમ્યામ	વધૂમિ:
વધ્વૈ	"	વધૂમ્ય:
વધ્વા:	"	"
"	વધ્વો:	વધૂનામ
વધ્વામ	"	વધૂષુ

માતૃ જેવા જે શ્લોકોમાં નારી જાતિનાં નામનાં ૩૫ લેવાય છે તે શ્લોકો:—માતૃ, દુહિતૃ, નનન્દ, નનાન્દ, યાતૃ, માતૃ ના ૩૫ પ્રાધમ્યમાં આપ્યા છે.

સ્વસૃ નાં ૩૫૦.

સ્વસા

સ્વસારૌ

સ્વસાર:

સ્વસ:

"

"

સ્વસારમ્

"

સ્વસૃ:

બાકીનાં ૩૫ માતૃ નાં જેવાં લેવાય છે.

સ્નિહ ની સાથે જેના પર સ્નેહ દેખાડાય તેના નામની સાતમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે જામાતરિ સ્નિહ્યતિ.

સંનિધિ નાં ૩૫ કલિ જેવાં:—

સંનિધિ:

સંનિધી

સંનિધય:

સંનિધિમ્

"

સંનિધીન્

સંનિધિના એ પ્રમાણે.

[અઙ્ગલભૂમિ—આ શ્લોકોનો ઉચ્ચાર કેટલીક સ્કુલના છોકરાઓ મેટ્રિક ક્લાસમાં આવતા સુધી પણ અઙ્ગલભૂમિ—જેઓ કરે છે, તેમ ન કરતાં ઙ્ગ ખોડો અને લ આખો બોલાય તેમ બોલવું.]

હસ્ય હ ડ કે શ્લ જે વિશેષણોને છેડે હોય તેમનાં નાન્યતર જાતિનાં ૩૫માં ત્રિશ્ર, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમીના એકવચનમાં તથા છઠ્ઠી અને સાતમીના દ્વિવચનમાં વિકલ્પે કરીને નરજાતિ જેવાં ૩૫ લેવાય છે.

શુચિ adj. pure ના 'નરજાતિ' નાં ૩૫ કલિ જેવાં.

—————'નારીજાતી'—————મતિ—————

શુચિ II.

શુચિ

શુચિની

શુચીનિ:

હે શુચિ—શુચે

"

"

શુચિ

"

"

શુચિના	શુચિમ્યામ	શુચિભિઃ
શુચયે-શુચિને	"	શુચિભ્યઃ
શુચેઃ-શુચિનઃ	"	"
"	શુચ્યોઃ-શુચિનોઃ	શુચીનામ
શુચૌ-શુચિનિ	"	શુચિષુ
	ગુરુ adj. long.	
ગુરુ m. નાં ૩૫ પૂર્વે આપ્યાં છે.	ગુરુ f.	
ગુરુઃ.	ગુરુ	ગુરવઃ
હે ગુરો	"	"
ગુરુમ્	"	ગુરુઃ
ગુર્વા	ગુરુમ્યામ	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુર્વે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ-ગુર્વાઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ	ગુરુનામ
ગુરૌ-ગુર્વામ્	"	ગુરુષુ
ગુરુ f ગુરુ+ર્જ=ગુર્વી ૫૧ થાય છે તેનાં ૩૫ દાંત્રી જેવાં.	ગુરુ n.	
ગુરુ	ગુરુણી	ગુરુણિ
હે ગુરુ-ગુરો	"	"
ગુરુ	"	"
ગુરુણા	ગુરુમ્યામ	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુરુણે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ-ગુરુણઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ-ગુરુણોઃ	ગુરુનામ
ગુરૌ-ગુરુણિ	"	ગુરુષુ
ઋત્વ m. નાં ૩૫ નેતૃ m. જેવાં.		

કર્તૃ	કર્તૃ n.	કર્તૃણિ.
હે કર્તૃ-કર્તર	"	"
કર્તૃ	"	"
કર્ત્રા-કર્તૃણા	કર્તૃમ્યામ	કર્તૃભિઃ
કર્ત્રે-કર્તૃણે	"	કર્તૃમ્યઃ
કર્તુઃ-કર્તૃણઃ	"	"
"	કર્ત્રોઃ-કર્તૃણોઃ	કર્તૃણામ
કર્તૃરિ-કર્તૃણિ	"	કર્તૃષુ

આ પ્રમાણે ગન્તૃ, દ્રેષ્ટૃ, નેતૃ વગેરેનાં રૂપ લેવાં.

Krishna has an ornament. કૃષ્ણનું ધરણું છે. કૃષ્ણસ્ય અલંકારઃ અસ્તિ ।

Rama had two books. રામની બે ચોપડીઓ હતી. રામસ્ય પુસ્તકે આસ્તામ ।

Janaka has one house. જનકનું એક ઘર છે. જનકસ્ય ગૃહમ અસ્તિ ।

The woman has a child. સ્ત્રીનું એક બાળક છે. નાર્યાઃ શિશુઃ અસ્તિ ।

આ વાક્યોપરથી to have વાળાં વાક્યોનો સંસ્કૃત તરબુમો કેમ કરવો તે સમજવું. કર્તાની છદ્દી વિભક્તિ આવે છે અને ક્રિયાપદમાં અસૂ to be નું રૂપ વપરાય છે.

વાક્યો.

સગ્ગજનની કીર્તિ લોકમાં પ્રસરે છે. The fame of a good man spreads in the world.

સંકટમાં ધીરો પુરૂષ હિંમત છોડતો નથી. A bold man never leaves his courage in a difficulty.

રામ પ્રેમથી દીકરાને ભેટે છે. Rama embraces his son with affection.

તે મેક્ષને માટે દેવને બળે છે. He worships God for absolution.

તે યક્ષોની વસતિમાંથી આવ્યો. He came from the residence of Kubera's attendants.

દુઃખ દુષ્કર્મથી ઉપજે છે. Misery results from a wicked action.

મદન રતિનો પતિ થાય. Madana is the husband of Rati.

ઈશ્વરઃ સૃષ્ટ્યાઃ પાલકઃ ઇશ્વર સૃષ્ટિનો પાળનાર છે. God is the protector of the creation.

ભુક્તિનો વધારો કીર્તિને માટે છે. (ભુક્તિના વધારાથી કીર્તિ થાય છે.)
The intensity of talent is for fame.

તે જમીનપર બેસે છે. He sits on the ground.

રામસ્ય માતરઃ જામાતુઃ ઋષ્યશૃંગસ્ય આશ્રમમ્ અગચ્છન્ ।
રામની માતાઓ તેમના જમાધ ઋષ્યશૃંગને આશ્રમે ગઈ. Rama's mothers went to the hermitage of their son-in-law, Rishyasringa.

સીતા યાતૃઃ ચ નનાન્દરમ્ આપૃચ્છત પશ્ચાત્ પિતુઃ ગૃહમ્ અગચ્છત્ ।
સીતાએ દેરાણીઓ (જેઠાણીઓની) તથા નણંદની રજા લીધી અને પછી આપને ઘેર ગઈ. Sita took leave of her husband's brother's wives and her husband's sister; afterwards went to her father's house.

રઘુના આપે વસિષ્ઠની ગાય રક્ષી. Raghu's father protected Vasishtha's cow.

નારાયણનાં કામો હરિની પ્રીતિ માટે નથી. (હરિને પ્રસન્ન નથી.)
Narayana's actions do not please Hari.

વેદમાં શુદ્ર લાયક ગણાતો નથી. (શુદ્રનો અધિકાર નથી.) A Sudra is not authorised in Veda.

શુદ્ધાઃ મૂર્ખાણામ સ્તુતીઃ વા નિન્દાઃ ન ગણયન્તિ । ડાહ્યા પુરુષો
મૂર્ખોની સ્તુતિ અથવા નિંદાને ગણતા નથી. Wise men do not
count the praises or censures of fools.

પ્રધાનોથી રાજ સેવાય છે. A king is served by his ministry.
ગોવાળીઓ એ ગાયોને રક્ષે છે. A herdsman protects two
cows.

ગોપઃ ધેનુઃ રક્ષતિ । A herdsman protects cows. ગુવતીઓ
નદીમાંથી (-નું) પાણી આણે છે. young women bring water
from (-of) the river.

સાસુ જમાધપર સ્નેહ રાખે છે. A mother-in-law feels
affection for her son-in-law.

તે ચંદ્રના ચળકાટને જુએ છે. He sees the brightness of
the moon.

તે સત્કર્મોનું ફળ અનુભવે છે. He experiences the result of
his good actions.

લોભથી બુદ્ધિ ચળે છે. Talant goes astray by avarice.

હરિ સ્વભાવે સારો છે. Hari is good by nature.

રામે પિતા અને માતાને પિંડ આપ્યા. Rama offered balls of
rice to his (deceased) parents.

સ્મૃતિમાં ધર્મ કહ્યા છે. Duty is told in Smriti.

સીતા નણુંદના પતિ ઋષ્યશૃંગને નમી. સીતા નનાન્દુર્ભર્તારમૃષ્યશૃન્ગ-
મનમત્ ।

વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષાત્રય હતા, પાછળથી તે બ્રાહ્મણ થયા. વિશ્વામિત્રો
જાત્યા ક્ષત્રિય આસીત્ પશ્ચાદ્ બ્રાહ્મણોઽભવત્ ।

શંખુકે ધધે ખેડત છે. શંખુકો કૃત્યા કૃષીવલઃ ।

સીતા હમેશાં સાસુને ખુશ કરતી. સીતા સદા શ્વશ્રુમપ્રીણયત્ ।

રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હેંશિયાર છે. નૃપસ્યામાત્યો નીતૌ નિપુણઃ ।

સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે. સ્મૃતિષુ મનોઃ શ્રેષ્ઠા ।

મહારાષ્ટ્રમાં યુવતિએનો વિનય વખાણવા લાયક છે. મહારાષ્ટ્રે વધુનાં
વિનયઃ પ્રશસ્યઃ ।

(‘મહારાષ્ટ્ર’) એ દેશનું નામ છે તોપણ એનો અર્થ ‘મોટું રાજ્ય’ થાય
છે, તથા કુરુ, કલિંગ, મગધ, વજ્ર વગેરે નામો લોકોપરથી લેવાયલાં
સમન્નમ આવે છે તેમ એ સમન્નતું નથી માટે એક વચન વાપર્યું છે.)
રામે પોતાની એન શાંતાને જોઈ અને પોતાની માને નમ્યા. રામઃ સ્વસારં
શાન્તામૈક્ષત માતરમનમચ્છ ।

રામે માણસને તેની જાત પૂછી. રામો જનં જાતિમપૃચ્છત્ ।

માણસો સંપત્તિને ચલાય છે. જના ભૂતિવાચ્છન્તિ ।

ઇન્દ્રેને ઇન્દ્રાંડથી અહીં આવે છે. અઙ્ગુલા અઙ્ગુલભૂમેરિહાગચ્છન્તિ ।

વેશ્ણના પડોસમાં ગુફાઓમાં દેવોની બહુ પ્રતિમાઓ છે. વેરુલસ્ય સંનિઘૌ
વિવરેષુ દેવાનાં બહવો મૂર્તયઃ સન્તિ ।

હરિએ રાત્રિઓ ધ્યાનમાં ગાળી. હરી રાત્રીર્ધ્યાનિજનયત્ ।

કૃષ્ણની ઘણી છોકરીઓ હતી. કૃષ્ણસ્ય બહવો દુહિતર આસન્ ।

બહાદુરી કીર્તિ આપે છે. શૌર્યે કીર્તયે ।

માણસનો સ્વભાવ કામોપરથી જણાય છે. મનુષ્યસ્ય પ્રકૃતિઃ કૃતિ-
મ્યો જ્ઞાયતે ।

નારાયણની પાયમાલી તેનાં દુષ્કર્મોનું ફળ છે. નારાયણસ્ય નાશો
દુષ્કૃતીનાં ફલમ્ ।

ધૈર્ય મનુષ્યનું મોટામાં મોટું ધરેણું છે. ધૃતિર્નરસ્ય પરમં ભૂષણમ્ ।

ઇશ્વરપ્રતિ ધણો પ્રેમ ભક્તિ કહેવાય છે. ઈશ્વરે પરમઃ સ્નેહો ભક્તિ-
રમિધીયતે ।

માણસની બુદ્ધિનો પરિપાક એ ઉપદેશનું ફળ છે. મનુષ્યસ્ય બુદ્ધિ-
વિકાસ ઉપદેશસ્ય પરિણામઃ ।

સીતાનું મુખ શોભામાં ચંદ્રના સમાન છે. સીતાયા મુખં કાન્ત્યા
ચન્દ્રેણ સમમ્ ।

હાથીની ગતિ ધીમી છે. ગજસ્ય ગતિર્મન્દા.

આપે પોતાની છોકરીઓને ધણો પૈસો આપ્યો. પિતા દુહિતૃભ્યઃ પ્રભૂતં
ધનમયચ્છત્.

એનની બક્ષિસ પ્રેમનું ચિહ્ન હતું. સ્વસુરુપહારઃ પ્રીતે બિહમાસીત્.

પાઠ ૨૨, ૨૩.

Imperative. (હોદ).

આદ્યાર્થ.

પરસ્મેપદના પ્રત્યયો.

આનિ	આવ	આમ
(done)	તમ	ત
તુ	તામ	અન્તુ
	આત્મનેપદના.	
એ	આવહૈ	આમહૈ
સ્વ	ઈયામ	ધ્વમ
તામ	ઈતામ	અન્તામ

પહેલા ગણના પરસ્મેપદી ધાતુનાં Impera. forms વદાનિ, વદાવ, વદામ, વદ, વદતમ.....ની પેઠે લેવાં.

ચોથા ગણના પરસ્મેપદી ધાતુનાં Impera. forms પુષ્યાણિ, પુષ્યાવ, પુષ્યામ, પુષ્ય, પુષ્યતમ...ની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના પરસ્મેપદી ધાતુનાં Impera. forms વિશાનિ વિશાવ, વિશામ, વિશ, વિશતમ...આ પ્રમાણે લેવાં.

દશમાં ગણના પરસ્મેપદી ધાતુનાં Impera forms ચોરયાણિ ચોરયાવ, ચોરયામ, ચોરય, ચોરયતમ.....આ પ્રમાણે લેવાં.

પહેલા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ મોદૈ, મોદાવહૈ, મોદામહૈ, મોદસ્વ.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ યુધ્યે, યુધ્યાવહૈ, યુધ્યામહૈ, યુધ્યસ્વ, યુધ્યેયામ, યુધ્યધ્વમ...વગેરેની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના આ ૩૫ મ્રિયૈ, મ્રિયાવહૈ, મ્રિયામહૈ, મ્રિયસ્વ, મ્રિયેયામ.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

દશમાં ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં ૩૫ મૃગયૈ, મૃગયાવહૈ, મૃગયામહૈ, મૃગવસ્વ, મૃગયેયામ...વગેરેની પેઠે લેવાં.

Imperative forms. **सद्** with **नि** (active.).

निषीदनि	निषीदाव	निषीदाम
निषीद्	निषीदतम्	निषीदत
निषीदतु	निषीदताम्	निषीदन्तु
	(passive).	
निषद्यै	निषद्यावहै	निषद्यामहै
निषद्यस्व	निषद्येथाम	निषद्यध्वम्
निषद्यताम्	निषद्येताम्	निषद्यन्ताम्

वस् (active).

वसानि	वसाव	वसाम
वस	वसतम्	वसत
वसतु	वसताम्	वसन्तु
	(Passive).	
उप्यै	उप्यावहै	उप्यामहै
उप्यस्व	उप्येथाम	उप्यध्वम्
उप्यताम्	उप्येताम्	उप्यन्ताम्

ह्ये (active).

हयानि	हयाव ધગેરે.
	(Passive).
હયૈ	હયાવહૈ ધગેરે.

જિ (active).

જયાનિ	જયાવ ધગેરે.
	(Passive).
જીયૈ	જીયાવહૈ ધગેરે.

લજ્ઞ ધાતુની સાથે જેનાથી લાજ ઉત્પન્ન થાય તેના નામની ધાતુ ખંડ ત્રિશ્વ વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દુષ્કૃતિમિલ્લજ્ઞન્તે તેઓ નહારાં કામથી લાજે છે.

To decrease=અલ્પીભૂ.

ન વર્જના અક્ષર પછી લ્ આવે તો તેને અદ્દશે લ્ મૂકાય છે અને
 ન ની પછી લ્ આવે તો ન ને અદ્દશે અનુનાસિક લ્ મૂકાય છે. જેમકે
 તત+લોક=તલોકઃ, ઉત+લઙ્ઘયિતુમ્ = ઉલઙ્ઘયિતુમ્, વિદ્વાન્+
 લિખતિ=વિદ્વાલિખતિ, અમિલાવાન્+લભસ્વ = અમિલાવાલ્લભસ્વ,
 વન્ધૂન્+લઘુત્વમ્=વન્ધૂલ્લઘુત્વમ્.

વાક્યો. પાઠ ૨૨ એ.

સત્ય જય પામે. Let truth conquer.

છોકરા, તારા આપને નમ. Child, bow to thy father.

દૂતાઃ અયોધ્યામ ગચ્છન્તુ । જમુસે અયોધ્યા જય. Let
 messengers go to Ayodhya.

એ દીકરાઓ ઘેડે ચઢે. Let the two sons mount the horse.

રે રે વિનયમ ત્યજત મા । અરેરે, વિનયને તજો નહીં. Oh, oh,
 do not abandon your modesty.

એ સખાઓ, ફુલો લાવો. (You two) female friends bring
 flowers.

હે મિત્ર ! આપણે બંને બાગમાં પેસીએ. Oh friend ! let us
 both enter the garden.

પાણીને તજ, ઘી પી. Abandon water, and drink ghee.
 હું કેવી રીતે વાઘોની સમીપમાં રહું ? How am I to live in
 the proximity. of tigers ?

લોક દુઃખને તરો. કલ્યાણને જુઓ. Let the world overcome
 difficulties and see bo nefits.

માણસોના વ્યાધિઓ નાશ પામે. Let the diseases of men
 perish.

એ મેર મહેલની ટેક પર નાચો. Let the two peacocks dance
 on the top of the palaco.

બાળકો! જુઠું બોલો નહીં. Children do not speak falsehood.

તમે બે, બે આસનપર બેસો. You two, sit on the two seats.
છોકરા બાને બોલાવ. Child ! call thy mother.

રાજાઓ હંમેશાં પ્રજાને ધર્મ પ્રમાણે રક્ષો. Let kings always protect their subjects according to the duty.

લોક હંમેશાં આનંદ પામે. Let people always experience joy.
શત્રુનું વેર લેવાનો ઉપાય શિખવો. Teach the way to revenge upon the enemy.

માતા પિતા પ્રસન્ન થાઓ. Parents, you both be pleased.
આપણે સત્યથી ફરો નહીં. Let us not fall off the truth.
સોની સોનું તોળે. Let the goldsmith weigh gold.

માતાપતું અને ગુરું વચન પાળ. Act according to the saying of thy parents and preceptor.

પુન્ય પુરુષોને સન્માન આપ. Adore venerable persons.

પાન્થાઃ તરોઃ છાયાયામ વિશ્રામ્યન્તુ । Let the travellers rest under the shade of the tree.

બે બાળકો હાથ ધુઓ. Two children wash their hands.

તમારા બાઈનું નામ કહો. સ્નાતુરમિધાનં કથયત ।

હે બાળકો ! નિશાળે જાઓ અને પાઠ શિખો. બાલાઃ પાઠશાલાં ગચ્છત પાઠં પઠત ચ ।

ધધિર રાણીને રક્ષો. રૂઢ્ધરો રાણીં રક્ષતુ ।

આપણે ડાહ્યા માણસોની શિખામણને અનુસરીએ. પ્રજ્ઞાનામુપદેશાનનુસરામ ।

દેવો પ્રસન્ન થાઓ. દેવાસ્તુપ્યન્તુ ।

(God save the queen અને gods be satisfied આ બે વાક્યોમાં God અને gods ની પછી કોમા હોતે તો એ બે શબ્દોને

સંબોધનમાં અને ક્રિયાપદોને બીજા પુરુષમાં વાપરતે. આ પરથી અને એવાં બીજા વાક્યોપરથી બીજા પુરુષ અને ત્રિજા ક્યાં વાપરવા તે સમજાશે.) હરિ અને માધવ, બંધો નહીં. હરે માધવ ચ મા જલપતમ્ । રામની જિત સંબંધમાં શંકા ત્યજ દે. રામસ્ય વિજયે શઙ્કાંત્યજ । એ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામે. एवं जनानां शत्रवो नश्यन्तु । ગરીબોને પૈસા આપ. दरिद्रेभ्यो द्रव्यं यच्छ ।

ચંડાળ ! બ્રાહ્મણને અડક નહીં. चाण्डाल ब्राह्मणं मा स्पृश ।

(Imperative માં નહીં=મા વપરાય છે.)

તે સોમરસ પીએ. सोमं पिबतु ।

તે પોતાના કુળનાં સત્કર્મો સંભારે. वंशस्य सुकृतीः स्मरतु ।

અમે મનુષ્યોનાં વખાણને લાયક થઈએ. नृणां स्तुतीरहम ।

આપણે મિત્રોના અપરાધોને માફ કરે. मित्राणामपराधान् क्षाम्याम ।

છોકરા, આપને સારી રીતે ભેટ. कुमार पितरं ददं शिष्य ।

બાળકો, મૂળાં પ્રાણીઓને દુઃખ દો નહીં. बालका मूकान् जीवान् मा पीडयध्वम् ।

વાલકા મૂકાન્ જીવાન્ મા પીડયધ્વમ્ ।

હરિનું મન ક્રોધથી બળભળો નહીં. हरेश्चित्तं क्रोधेन मा क्षुभ्यतु ।

આપણે પાપમાં ગળડો નહીં. पापे मा लुप्याम ।

ગોવાળીઓ ગાયોને ઘેર લઈ જાય. गोपों धेनूर्गृहं नयतु ।

લોકોનાં સેના માટેનો લોભ ધટો. जनानां सुवर्णस्य तृणाल्पमवतु ।

બંને છોકરાઓ, માને રાજ કરો. पुत्रौ मातरं प्रीणयताम् ।

ભિખારીઓ ચોખા વણે. भिक्षुकास्तण्डुलमुच्छन्तु ।

મૂર્ખો બંધો. मूर्खा जल्पन्तु ।

વાક્યો. પાઠ ૨૩ મો.

શત્રુઓની સાથે લડ. Fight with thy enemies.

ચિત્ત શાંતિ પામે. Let the mind get peace.

હે શિષ્યો ! ગુરુઓને નમો. Pupils, salute your tutors.

પ્રજાઓના હિતને માટે રાજાઓ મડો. Let kings set themselves about the good of their subjects.

એ છોકરીઓ ગીત શિખે. Let the two girls learn the song.

તમે બે શેઠને સેવો. You both, serve your master.

કેવી રીતે દુઃખ સહું ! How am I to endure misery ?

કીર્તિને માટે આપણે યત્ન કરો. Strive we for fame.

રાજા જય પામ, King, conquer.

ભાઈના ગુણોને વખાણો નહીં. Do not praise your brother's merits.

માણસો અનાજની વૃદ્ધિથી રાજી થાઓ. Let men rejoice at the plenty of corn.

તમે બે સદાચાર તરફ પગલાં ભરો. You two, step towards good conduct.

માણસોની ધર્મમાં ઇચ્છા વધો. Let the desire of men increase towards duty.

બે શિયાળા મરણ પામે. Let the two jackals die.

ખબર સંભળાવો. Let the news be heard.

સજ્જનતા રાખ. Resort to civility.

નૃપસ્ય સૂનવઃ પરાક્રમેણ પ્રકાશન્તામ્ । રાજાના પુત્રો પરાક્રમથી શોભા. Let king's sons shine by valour.

છાત્રાણામ્ ચિત્તમ્ વિદ્યાયામ્ રમતામ્ । વિદ્યાર્થીનું મન વિદ્યામાં હરખાઓ. Let the mind of pupils delight in learning.

આપણે ગાયન આરંભો. Commence we singing.

પ્રજાનામ્ કલ્યાણાય નૃપૈઃ ક્લેશાઃ મહ્યન્તામ્ । પ્રજાના સુખને માટે રાજાઓથી ક્લેશ સહન થાઓ. Let distresses be endured by kings for the happiness of their subjects.

વનસ્ય શોભામ્ પ્રેક્ષસ્વ । જંગલની શોભા જો. See the beauty of the forest.

આપણે બેએ સંકટમાં પણ જૂઠું બોલવું નહીં. Let us both not speak falsehood even in difficulty.

અનિષ્ટમ મા આશંકેધ્યામ્ । તમે બે જૂઠું ધારો નહીં. Do not you both suspect evil.

तरवः फलानाम उद्गमेन शोभन्ताम् । वृक्षो शोभेता आववाथी
शोभे. Let trees look beautiful by the appearance
of fruits.

इष्ट कृत्येथी सुખनी आशा राખवी नहीं. Do not hope hap-
piness from misdeeds.

राक्षीना शत्रुओ धुजे. राह्याः शत्रवो वेपध्वम् ।

डेरी आप. आस्रं स्वादस्व ।

संस्कृतने अभ्यास आरंभे. संस्कृतस्याध्ययनमारभध्वम् ।

आपणे ध्वरनी आगओ पाणे. ईश्वरस्याज्ञा अनुरुध्यामहे ।

यद्र प्रकाशे. इन्दुः प्रकाशताम् ।

ये योपडीओ अही अणाय पुस्तके अत्रानीयेताम् ।

तमे यने, देवदत्ते शत्रु भणो नहीं. देवदत्तं शत्रुं मा मन्येथाम ।

भाणुसेनी यदतीमां राण थाओ. नृणां भूतौ मोदध्वम् ।

लुग्या, भर. खल, चियस्व ।

भनुष्ये भराय कामथी लणवाओ. जना दुष्कृतिमिलज्जन्ताम् ।

ओसडना गुणो परभाओ. औषधस्य गुणाः परीक्ष्यन्ताम् ।

लायक भाणुसेने पैसो अपाय. पात्रेभ्यो धनं दीयताम् ।

भाणुसे. हंमेशां सायुं शोधे. जनाः सदा सत्यं मृगयन्ताम् ।

पापीओने अभथा वभाणो नहीं. पापान् मा रुगधध्वम् ।

पक्षिओ अडनी डणीओपरथी डे. विहगास्तरोः शाखाभ्यो
डयन्ताम् ।

लुग्या सज्जनोनी सादाधपर (भवे) हसे. शठाः सज्जनानामृजुतां
प्रति विहसन्तु ।

अनाजना ठगला आहणुने अपाय. धान्यस्य राशयो ब्राह्मणेभ्यो
दीयन्ताम् ।

राजने पुत्र थाओ. नृपस्य पुत्रो जायताम् ।

तुं तारी धण्डाओने पामे. इष्टानि लभस्व । अभिलाषाँल्लभस्व ।

हुं भारा पितानी आगओतुं अपमान कइ नहीं. पितुराज्ञामावधीरये ।

आपणे यने आपणु शत्रुओने भारी नांभे. शत्रून् विपदयाय ।

નેકરના એ અપરાધો શેઠથી માફ થાઓ. મૃત્યુસ્થાપરાધો મર્ત્ત
ક્ષમ્યેતામ ।

મહેનતથી પૈસો મેળવો, બિખ માગો નહીં. ઇમેજ ધન લભધ્વ મા
યાચધ્વમ ।

એ છોકરાં લાડવા ચાખે. બાલકો મોદકાનુ સ્વાદેતામ ।
આપણે એ, લડાઇમાં હણાઇએ નહીં. યુદ્ધે મા હન્યાવહૈ ।

પાઠ ૨૪ મો.

કોઈ પણ ધાતુનું ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત્ર લાગે છે, જેમકે
શ્રુ નું શ્રુત, કૃ નું કૃત, અને એજ પ્રમાણે મૂત, જિત, ક્ષિત, વગેરે.
કેટલાક ધાતુનાં ભૂતકૃદંત કરવામાં બીજા નિયમો લાગુ પડે છે. તેવાનાં
ભૂતકૃદંત પાડેજ કરવામાં આવે છે. જેમકે પચ્ નું પક, વચ્ નું ઉક્ત.
આ ભૂતકૃદંતનું સ્ત્રીલીંગઅંગ અ નો આ કરવાથી થાય છે.

આ ભૂતકૃદંતનાં રૂપો નરગતિમાં નૃપ જેવાં થાય છે, નારીગતિ
માં શાલા જેવાં થાય છે. અને નાન્યતરગતિમાં વન જેવાં થાય છે.

ન્યારે અંગ્રેજી ભૂતકૃદંતનો અર્થ ગુજરાતી ભૂતકૃદંત જેવો એટલે
કરેલો, ખેડેલો, ઉડેલો એવો થાય, અને અનિયમિત વર્તમાન જેવો
એટલે કરાય, પૂજય, ખવાય એવો ન થાય ત્યારે ધણું ખરું સંસ્કૃત
ભૂતકૃદંત વપરાય છે. જેમકે God is worshipped every
where. ઈશ્વર સધળે પૂજય છે, એમાં પૂજિતઃ નહીં વપરાય. Is
worshipped=પૂજ્યતે પણ A jar is made by a potter
કુંબારથી ઘડો બનેલો છે-એમાં 'બનેલો' ભૂતકૃદંત છે માટે કુમ્મકા-
રેણ ઘટઃ કૃતઃ ।

કોઈ પણ પરસ્મૈપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદંત કરવું હોય તો તેના
વર્તમાનકાલના ત્રિજા પુરુષનું બહુવચનનું રૂપ લેવું અને તેમાંથી પ્રત્યયના
નૂ અને હ કાઢી નાંખવા. જેમકે:—

ગણ.	ધાતુ.	વંકાન્ત્રિંપુન્બન્વં	વં ફં
૧	ગમ	ગચ્છન્તિ	ગચ્છત
૪	પુષ	પુષ્યન્તિ	પુષ્યત

૧૦	ચુર	ચોરયન્તિ	ચોરયત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	વિશ	વિશન્તિ	વિશત્
૨	અસ્ to be	સન્તિ	સત્
૨	ઇ to go	યન્તિ	યત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	હિ	હિન્વન્તિ	હિન્વત્
૭	રુધ	રુન્ધન્તિ	રુન્ધત્
૮	કુ	કુર્વન્તિ	કુર્વત્

ગચ્છત્, પુષ્યત્ અને ચોરયત્ નાં ૩૫ એકસરખાં લેવાય છે.

સત્, યત્, હિન્વત્ રુન્ધત્ અને કુર્વત્ નાં ૩૫ એકસરખાં લેવાય છે, અને યાત્ તથા વિશત્ નાં ૩૫ એકસરખાં લેવાય છે.

જે ધાતુને ત્રિજા પુરૂષ અહુવચનમાં 'સંસ્કૃત સેકંડ યુક', ના નિયમ પ્રમાણે અન્તિ ને અદ્યે અતિ લાગે છે, તેમાં તો માત્ર ૬ ૪ ૩૬ી જાય છે, જેમકે:—

૧	શાસ્	શાસતિ	શાસત્
૨	જાગૃ	જાગ્રતિ	જાગ્રત્
૩	હૃ	જુહતિ	જુહત્

પહેલા, ચાથા, છઠ્ઠા કે દશમા ગણના કોઈ પણ આત્મનેપદી ધાતુનું વર્તમાનકૃદંત કરવું હોય તો ધાતુને તેના ગણની નિશાની લગાડવી અને પછી માન પ્રત્યય લગાડવો. જેમકે:—

ધાતુ, ગણની નિશાની

૧ વન્દ+અ+માન=વન્દમાન.

૪ યુધ્ધ+ય+માન=યુધ્ધમાન.

૬ વિદ્+અ+માન=વિન્દમાન.

૧૦ મૃગ્+અય+માન=મૃગયમાન.

ઉપસર્ગ વિનાના કોઈ પણ ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ન્વા લગાડવો, જેમકે કૃત્વા=કરીને ભૂત્વા=થઈને નીત્વા=દોરી લઈને.

એ ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ત્ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે અનુસૃ+ત્ય =અનુસૃત્ય=અનુસરીને. વિજિ+ત્ય=વિજિત્ય ૭ીને વિસ્મૃ+ત્ય=વિસ્મૃત્ય=વિસરીને.

એ ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર દીર્ઘ સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ચ લગાડેથી થાય છે. જેમકે આની+ય=આનીય=આણીને. અનુભૂ+ય=અનુભૂય=ભોગવીને પ્રક્ષિપ્+ય=પ્રક્ષિપ્ય=નાંખીને, having thrown.

હેતુર્થકૃદંત Infinitive of purpose ધાતુને તુમ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. એ લગાડતા પૂર્વે ધાતુના અંત્ય સ્વર તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે જેમકે શ્રુ તું શ્રોતુમ to hear, કરુ તું કર્તુમ to do, હ તું હર્તુમ to take away, જિ તું જેતુમ to conquer.

દશમા ગણના ધાતુનું હેતુર્થકૃદંત તથા સંબંધક ભૂતકૃદંત કરતી વખતે ધાતુને અય લાગે છે, અય ની પૂર્વે થતા ગુણ, વૃદ્ધિ તથા આદેશ વગેરે ફેરફારો કરાય છે અને પછી અય નો છેલ્લો અ કાઢીને હતમ અને હત્વા ઉમેરાય છે જેમકે

ચોરયિતુમ-ચોરયિત્વા,

પ્રીણયિતુમ=પ્રીણયિત્વા,

પીડયિતુમ-પીડયિત્વા,

ઘોષયિતુમ-ઘોષયિત્વા,

શ્ચાલયિતુમ-શ્ચાલયિત્વા,

દારયિતુમ-દારયિત્વા,

પૂર્વે ઉપસર્ગવાળા દશમા ગણના ધાતુનો સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવો હોય તો અય કાઢી નાંખીને ચ ઉમેરવો. જેમકે પ્રશ્ચાલયતિ તું પ્રશ્ચાલ્ય, વિદારયતિ તું વિદાર્ય અને અભિવાદયતિ તું અભિવાદ્ય.

ભૂતકૃદંત, સંબંધક ભૂતકૃદંત તથા હેતુર્થકૃદંત (=સામાન્યરૂપ Infinitive of purpose) માત્ર પ્રાદ્યભરના નિયમોથી જ બનાવાય છે. એમ નથી તેથી પ્રાદ્યભરમાં ન આપેલા એવા કેટલાક વપરાતા ધાતુઓનાં એવાં રૂપો અહીં આપ્યાં છે:—

धातु.

भूतकृदंत.

घुष् 10th conj.

घुष्ट-घुषित

चुर

चोरित

तद्

तुष्ट

दम्

दान्त-दमित

पा to drink.

पीत

पुष्

पुष्ट-पुषित

बुध् 4th A.

बुद्ध

मद्

मत्त

वस्

उषित

शम्

शान्त-शमित.

अद्, उद्, कुप्, कुस्, गण, चर्, चल्, जल्, जीव्, धाव्, निन्द्, पत्, पीड्, प्रथ्, बुध् 1st conj. रक्ष्, लुट्, वर्ण्, सान्त्व्, स्पृह्, स्फुर्, आ धातुभ्याम् भूतकृदंत इत लगाउंथी थाय छे; नेभडे अटित, उज्झित, निन्दित, बुधित वगैरे.

धातु.

संयंधक भूतकृदंत.

इत्यर्थ कृदंत.

अस् to throw

असित्वा

असितुम्

इष्

एषित्वा-इष्वा

एषितुम्-एषुम्

कथ्

कथयित्वा

कथयितुम्

खन्

खनित्वा-खात्वा

खनितुम्

गम्

गत्वा

गन्तुम्

चर्

चरित्वा

चरितुम्

चुर

चोरयित्वा

चोरयितुम्

जि

जित्वा

जेतुम्

जीव्

जीवित्वा

जीवितुम्

त्यज्

त्यक्त्वा

त्यक्तुम्

दह्

दग्ध्वा

दग्धुम्

हथ्

हृष्ट्वा

हृष्टुम्

धाव्	धावित्वा-धौत्वा	धावितुम्
नम्	नत्वा	नन्तुम्
नश्	नशित्वा-नष्ट्वा	नशितुम्
नृत्	नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच्	पक्त्वा	पक्तुम्
पत्	पतित्वा	पतितुम्
पा	पीत्वा	पातुम्
पुष्ट	पुष्ट्वा	पोष्टुम्
प्रच्छ	पृष्ट्वा	प्रष्टुम्
बुध् 1st c.	बुधित्वा-बोधित्वा	बोधितुम्
बुध् 4th c.	बुध्त्वा	बोध्दुम्
भू	भूत्वा	भवितुम्
मन्	मत्वा	मन्तुम्
मुच्	मुक्त्वा	मोक्तुम्
मुह्	मुह्त्वा-मुग्ध्वा	मोहितुम्-मोदुम्
		मोग्धुम्
यज्	इष्ट्वा	यष्टुम्
रक्ष्	रक्षित्वा	रक्षितुम्
रम्	रन्त्वा	रन्तुम्
रुह्	रुढ्त्वा	रोदुम्
लभ्	लब्ध्वा	लब्धुम्
लुम्	लुब्ध्वा-लोभित्वा	लोब्धुम्
वद्	उदित्वा	वदितुम्
वस्	उषित्वा	वस्तुम्
वह्	उह्त्वा	वोदुम्
विथ्	विष्ट्वा	वेष्टुम्
वृत्	वर्तित्वा	वर्तितुम्
सृ	सृत्वा	सर्तुम्

સૃજ
સ્પૃગ્
સ્મૃ
હ

સૃષ્ટ
સ્પૃષ્ટવા
સ્મૃત્વા
હત્વા

સ્પૃદુમ
સ્પૃદુમ-સ્પૃદુમ
સ્મર્તુમ
હર્તુમ

તે પાણી પીવાને નદીએ ગયો. He went to the river for drinking water.

કુંભારથી ઘડો થયો છે. A pot is made by a potter.

હરિથી સર્પ દેખાય છે. A serpent is seen by Hari.

હું ગામ જવાને ઇચ્છું છું. I wish to go to the village.

માણુસોનાં દુઃખો મટાડવાને ઈશ્વર સમર્થ છે. God is able to dispel the pains of men.

સ્ત્રી તણને વનમાં ગયો છું-છે. I have, thou hast, or he has gone to the forest having abandoned the wife.

રામનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. Ram's pain has perished.

ઉપાય ધાર્યો છે. A remedy is contemplated.

ક્રિકર: ગૃહમ પ્રવિષ્ટ: । નોકર ઘરમાં પેડો છે. The servant has entered the house.

શંબુકે કહેલી ખબર સાંભળીને રામ બેભાન થયો. Having heard the news told by Sambuka, Rama fainted.

સીતા નદ્યા: તીરે ચિરમ્ વિહત્ય ઉદજમ નિવૃત્તા । સીતા નદીને કાંઠે ઘણીવાર રમીને પર્યુકટી બણી પાછી વળી. Sita having sported long on the bank of the river, returned to her hut.

ગૃહમ પ્રવિષ્ય અવૃચ્છત માતા ક્વ હતિ । એણે ઘરમાં પેશીને પૂછ્યું 'મા ક્યાં છે ? Having entered the house he asked 'where is the mother ?'

તું પૈસાના મદથી અકડાયો છે—તને પૈસાનો મદ આવ્યો છે. Thou art touched by the pride of wealth, i. e. thou art proud of thy wealth.

રામેણ बहवः कूपाः च तडागाः उत्खाताः । રામથી બહુ કૂવા અને તળાવો ખોદાયા. Many wells and tanks were dug by Rama.

એમ કહેવાયલો હરિ બ્રાહ્મણને પૈસા આપતો હતો. Hari thus addressed gave wealth to the Brahmin.

ઘોડે ચઢવાને મરજ થઈ. A desire is produced to mount the horse.

તે શત્રુને જીતીને શહેરમાં પેઠો. Having conquered his enemies he entered the town.

એનપણીઓથી પૂછાયલી સ્ત્રી લાજ પામી. Being asked by her female friends, the woman felt shame.

સીતયા ક્લેશઃ મોહઃ । સીતાથી દુઃખ સહવાયું. Pain was endured by Sita.

પૃથ્વીમાં ફરવાને યજ્ઞનો ઘોડો છૂટો મૂક્યો છે. The sacrificial horse is let loose to go over the earth.

જંગલમાંથી પાછા ફરીને રામે રાજ્ય કરવાનું આરંભ્યું. Having returned from the forest, Rama began to rule his kingdom.

તે કાદવમાં પડેલી ગાયને ઉઠાડી લે છે. He lifts up the cow fallen in the mud.

દેવેન રક્ષિતઃ અસ્મિ । હું ઈશ્વરથી રક્ષાયલો છું. I am protected by God.

હરિણાં बहुनि काव्यानि पठितानि । હરિથી ઘણું કાવ્યો શિખાયાં છે. Many poems are learnt by Hari.

તાપથી તપેલા અમે ઝાડના મૂળ આગળ જઈએ છીએ. Exhausted by heat we resort to the root of the tree.

પવનથી વાદળાં વિખરાયાં છે. વાયુના મેઘા નિરસ્તાઃ । ખેડુતોથી ખેતરો ખેડાયાં છે અને અનાજ વધાયું છે. કૃષીવલ્લૈઃ ક્ષેત્રાણિ કૃષ્ણાનિ ધાન્યમુત્તં ચ ।

શિષ્યને સારી રીતે બણાવીને ગુરુએ તેને પરણવાની રજા આપી. શિષ્યં સુષ્ટુ વિનીય ગુરુઃ પરિણેતુમનુજ્ઞામચ્છત્ ।

દરિયો પવનથી ફોબ પામ્યો છે. સમુદ્રો વાયુના શુબ્ધઃ । કુતરાંને પગલે પગલે ચાલીને તે સૂર્યવેલી જગ્યાએ આવ્યો. સારમેયસ્ય પદાન્યનુસૃત્ય નિર્દિષ્ટં સ્થાનમાગચ્છત્ ।

શિવ રાવણની બક્તિથી પ્રસન્ન થયા. શિવો રાવણસ્ય મક્ત્યા સંતુષ્ટઃ । અશ્વિરે મનુષ્યોના હૃદયમાં સદ્ગુણોનું બીજ મુક્યું છે. ર્શ્વરેણ મનુષ્યાણાં હૃદયે સદ્ગુણાનાં बीजं निहितम् ।

તમારા શત્રુને જીતવાને તૈયાર થાઓ. શત્રું જેતુમુદ્યતા મવત । લડાઈમાં ઘણા સિપાઈઓ હણાયા. યુદ્ધે બહવઃ સૈનિકા હતાઃ । મરણ પામેલા પતિને સભારીને તેણીએ પાછી મૂર્છા ખાધી. મૃતં મર્તારં સ્મૃત્વા પુનરમૂર્છત્ ।

રાજ્યાભિષેક વખતે સઘળા માણસો કેદખાનામાંથી છોડી મુકાયા. અભિષેકસ્ય સમયે સકલા જનાઃ કારાગૃહાન્મુક્તાઃ ।

બાળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે. બાલક ઇન્દું ગ્રહીતુમિચ્છતિ । નારાયણથી મહેનતનું યજ્ઞ મેળવાયું છે. નારાયણેનોદ્યમસ્ય ફલં લબ્ધમ્ । દેવીને પ્રણામ કરીને તે દેવલમાંથી પાછો ફર્યો છે. દેર્વો પ્રણમ્ય દેવાલ્યાભિદુત્તઃ ।

હરિની ભૂલો તેના આપથી માઝ કરાઈ છે. હરેરપરાધાઃ પિત્રા ક્ષાન્તાઃ । પહાડપર ચઢીને તેણે તળાવ બેંચું. પર્વતમારુહ્ય કાસારમપદ્યત્ । બચનું કારણ ગયું છે. મયસ્ય કારણં ગતમ્ ।

તે લુચ્યાઓને સજ્જનોના માર્ગમાં લઈ જવા યત્ન કરે છે. શઠાન્ સજ્જનાનાં માર્ગં નેતું યતતે ।

બાળક દરિયા કાંઠે તબાયું. બાલકઃ સમુદ્રસ્ય તીરે ત્યક્તઃ ।

સંસારનાં દુઃખો અનુભવીને તે સાધુ થયો. સંસારસ્ય દુઃશાન્ત્યનુભૂય
ચત્તિરમચત્ત ।

સીપાદ્યોથી રસ્તે ઘણાં ગામ બળાયાં. સૈનિકૈર્માર્ગેં બહવોગ્રામા દગ્ધાઃ ।
મિત્રને જવાબ આપીને તે શાંત ઉભો. મિત્રં પ્રતિમાપ્ય મૂકોડતિષ્ઠત્ ।

હરિની સ્ત્રીને છોકરો આવ્યો છે. હરેર્માર્યાયાઃ પુત્રો જાતઃ ।

સવારમાં ઉઠીને મનુષ્યો મહોણં ધુએ છે. પ્રાત્કલ્પાય જના મુશ્કાનિ
ક્ષાલયન્તિ ।

ચોરો રાજના અમલદારોથી બંધાયા. સ્તેના રાજપુરુષૈર્બંધાઃ ।

પાઠ ૨૫ મો.

શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન આવે અને એ વ્યંજન
હોય ત્યારે જો પહેલો વ્યંજન રૂ હોય તો પહેલો રહે છે અને બાકીના
ઉડી જાય છે. જેમકે મરુત્સૂ=મરુત્, પણ અમારૂં માં રૂ નો પહેલો
વ્યંજન રૂ છે તેથી રૂ ઉડે નહીં.

ચ્ કે જ ની પછી કોઈ અથોપ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ ને
બદલે ક મૂકાય છે. જેમકે વાચ્+સુ=વાક્+સુ, યુજ્+તિ=યુક્તિઃ,
ઉચ્+તિ=ઉક્તિઃ ચ્ કે જ ની પછી નાસિકાસ્થાની અથવા અર્ધસ્વર
શિવાયનો ઘોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ ને બદલે ગૂ મૂકાય છે.
જેમકે વાચ્+મ્યામ=વાગ્મ્યામ, હુત્+મુજ્+ભિ=હુત્+મુખિઃ ।

શબ્દને છેડે ચ્ આવે તો તેને બદલે ક્ કે ગૂ મૂકાય છે.

અનુનાસિક શિવાયના પદાન્ત વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો પહેલો
અથવા ત્રીજો મૂકાય છે. જેમકે મરુત્-દ્.

અ, આ, શિવાયના કોઈ સ્વર, કંઠસ્થાની વ્યંજન ક કે ક્ અથવા
ર કે લ પછી આદેશ અથવા પ્રત્યયનો સૂ આવે તો ઘણું ખડું તે સૂ
નો જ થાય છે. જેમકે નૃપે+સુ=નૃપેષુ, ગુરુ+સુ=ગુરુષુ, ગીર+સુ=ગીર્ષુ,
કમલ+સુ=કમલષુ, વાક્+સુ=વાક્ષુ=વાશ્તુ, વાર+સુ=વાર્ષુ, જક્+
સિવ=જક્+વિવ=જક્ષિવ પણ અનુશ્ચિય એમાં સૂ ધાતુનો છે તેથી
જ થયો નથી. માલા+સુ=માલાસુ અને રાજ+સુ=રાજસુ આ એ
શબ્દોમાં સૂ ની પૂર્વે એકમાં આ છે અને એકમાં અ છે તેથી જ થયો નથી.

પરસ્પદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું (Fem. base) નારીજાતિ-
અંગ કરવું હોય તો તેને ઈ લગાડાય છે. આ ઈ લગાડતા પૂર્વે પહેલાં
ચોથા અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદંતના અંત્ય ત્ ની પહેલાં
નૂ મુકાય છે અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ત્ ની પહેલાં નૂ વિકલ્પે
કરીને મૂકાય છે. જેમકે મવત્+ઈ=મવન્ત્+ઈ=મવન્તી એજ પ્રમાણે
પચન્તી, માધન્તી, શામ્યન્તી, ચોરયન્તી, વિશતી-વિશન્તી, પૃચ્છન્તી.

સઘળા પરસ્પદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું નાન્યતરજાતિનું પહેલી,
બીજી અને સંબોધનનું દિવચન નારીજાતિઅંગ જેવું થાય છે.

જયત્ III. નાં રૂપો.

જયન્	જયન્તૌ	જયન્તઃ
જયન્	જયન્તૌ	જયન્તઃ
જયન્તમ્	"	જયતઃ
જયતા	જયદ્મ્યામ્	જયન્નિઃ
જયતે	"	જયદ્મ્યઃ
જયતઃ	"	"
"	જયતોઃ	જયતામ્
જયતિ	"	જયત્સુ
	જયન્તી f.	
જયન્તી	જયન્ત્યૌ	જયન્ત્યઃ
જયન્તીમ્	"	જયન્તીઃ

આ પ્રમાણે બાકીનાં પણ દાસી જેવાં.

જયત્ II.

જયત્	જયતી	જયન્તિ
------	------	--------

આ રૂપો પહેલી, બીજી અને સંબોધનનાં છે. બાકીનાં રૂપો નર-
જાતિનાં રૂપ જેવાં થાય છે.

આજ પ્રમાણે મહત્ત્વ being, માધત્ત્વ, શામ્યત્ત્વ, ચોર્યત્ત્વ, ઘોષ્યત્ત્વ વગેરે પહેલા, એથા અને દશમા ગણનાં વર્તમાનકૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે.

મહત્ત્વ (pro.) your honourનાં રૂપ મહત્ત્વ નાં જેવાં થાય છે.

છઠ્ઠા ગણના વર્તમાનકૃદંત વિશત્ત્વ નાં રૂપો:—

વિશત્ત્વ III.

વિશત્ત્વ

વિશન્તી

વિશન્ત:

એજ પ્રમાણે આક્રીનાં પણ જાયત્ત્વ III. જેવાંજ.

વિશતી-વિશન્તી f.

વિશતી

વિશત્યૌ

વિશત્ય:

વિશન્તી

વિશન્ત્યૌ

વિશન્ત્ય:

વિશતિ

—

—

વિશન્તિ

—

—

વિશતીમ્

—

વિશતી:

વિશન્તીમ્

—

વિશન્તી:

વિશત્યા

વિશતીભ્યામ્

વિશતીભિ:

વિશન્ત્યા

વિશન્તીભ્યામ્

વિશન્તીભિ:

વિશત્યૈ

—

વિશતીભ્ય:

વિશન્ત્યૈ

—

વિશન્તીભ્ય:

વિશત્યા:

—

—

વિશન્ત્યા:

—

—

—

વિશત્યો:

વિશતીનામ્

—

વિશન્ત્યો:

વિશન્તીનામ્

વિશત્યામ્

—

વિશતીષુ

વિશન્ત્યામ્

—

વિશન્તીષુ

વિશત્ત્વ II.

વિશત્ત્વ

વિશતી-વિશન્તી

વિશન્તિ

૧ લી. ૨ ૭ અને સંબોધનનાં આ રૂપો છે બાકીનાં વિશત્ m. જેવાં.

આજ પ્રમાણે બધા છૂટા ગણુના ધાતુનાં તથા ખીજ ગણુના આ કારાંત ધાતુના પરસ્પૃષ્ટ વર્તમાન કૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે. આથી યાત્ર going નાં રૂપ વિશત્ જેવાં લેવાં.

સન્તિ પરથી સત્ત being અને અદન્તિ પરથી અદત્ત eating વગેરે આ કારાંત ધાતુના નહીં એવા ખીજ ગણુના તથા પાંચમા, સાતમાં આઠમા અને નવમા ગણુનાં વર્તમાન કૃદંતનાં રૂપ નરજ્ઞતિમાં જયત્ત જેવાં, નારીજ્ઞતિમાં અંત્ય ત્ ની પહેલાં મૂ ન લાગવાથી થાય તેનાં રૂપ દાસી જેવાં, અને નાન્યતરજ્ઞતિમાં સત્ત, સતી, સન્તિ । અદત્ત, અદતી, અદન્તિ । એવાં રૂપો ૧લી, ૨ ૭ અને સંબોધનમાં થાય છે, બાકીનાં રૂપ નરજ્ઞતિ જેવાં થાય છે.

સત્ત નો અર્થ good થાય છે ત્યારે પણ એનાં રૂપ સત્ત being જેવાંજ થાય છે. જેમકે સન્તઃ પુરુષાઃ good men અથવા men present.

શાસત્ત નાં નરજ્ઞતિનાં રૂપ મરુત્ત જેવાં, નારીજ્ઞતિ અંગ શાસતી નાં દાસી જેવાં;

શાસત્ત n. નાં રૂપો.

શાસત્ત શાસતી શાસન્તિ-શાસન્તિ

આ ૧ લી. ૨ ૭ અને સંબોધનનાં રૂપ છે. બાકીનાં નરજ્ઞતિ જેવાં.

જક્ષત્ત, ચકાસત્ત, દરિદ્રત્ત. જાગ્રત્ત અને ત્રિજ ગણુના ધાતુનાં વર્તમાનકૃદંતનાં રૂપ શાસત્ત જેવાં લેવાય છે.

દૂરથી જેની સાથે બોલીએ તેના નામનાં સંબોધન રૂપનાં અંત્ય-સ્વરની પછીના સ્વર સાથે સંધિ થતી નથી જેમકે અઙ્ગલ અત્રાગચ્છ, વત્સ આયુજ્યમાન્ ભવ.

આવા સંબોધન નાં રૂપની પહેલાં હે કે હૈ વપરાયું હોય તો એ શબ્દોની પછીનાં સ્વર સાથે એમની સંધિ થતી નથી પણ સંબોધન શબ્દના અંત્ય સ્વરની તો પછીના સ્વર સાથે સંધિ થાય છે. જેમકે

અડગ્લાત્રાગચ્છ. વિદ્યમાન pre. p. from વિદ્ 4 A. being
existent અવિદ્યમાન non-existent.

ભવત એ ત્રિજ્ઞ પુરુષનું સર્વનામ છે તેથી ભવાન્ ગચ્છતિ થાય પણ
ગચ્છસિ થાય નહીં. અત્રમવત આપશ્રી આપસાહેબ, તત્રમવત
તેઓશ્રી, તેઓ સાહેબ. અત્રમવાન્ આગચ્છતુ આપ પધારો. તત્રમ-
વન્તઃ ગુરુવઃ ન આગતાઃ તે ગુરુશ્રી પધાર્યા નહીં.

વાક્યો.

દુષ્ટાથી ગુણવંતોને પણ ભય હોય છે. There is fear from
the wicked even to the meritorious. ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ
શરદિ આલ્હાદકઃ ભવતિ ચંદ્રો પ્રકાશ શરદઃઋતુમાં આનંદપ્રદ હોય
છે. The light of the moon is delighting in autumn.
વિજળી સાથે વાદળું આકાશમાં છે. There is a cloud with
lightning in the sky.

છાકરા, દીધાયુ થા. બાઈ, ધરડો ડોસો થતો. Child, be long-
lived.

મુદ્ધિમંતો લોકમાં પ્રખ્યાત થાય છે. The talented become
famous in the world.

રામ શરીરધારી ધર્મ જોવો છે રામ જાણે શરીર ધારણ કરીને આવેલો
ધર્મ છે. રામ જાણે ધર્મનો અવતાર છે. Rama is as if duty
incarnate.

જય પામતા શત્રુઓને ઉવેખ નહીં-જોયા ન કર. Do not neglect
thy enemies who are conquering.

આપથી ફરમાવાયલો નોકર શહેરમાં ગયો. The servant, ordered
by your honour, went to the town.

ભગવતે વાસુદેવાય નમઃ । ભગવાન્ વાસુદેવને (શ્રીકૃષ્ણને) નમસ્કાર
Bow to divine Vasudeva.

ગુરોઃ પશ્યતઃ શિષ્યેણ અવિનયઃ કૃતઃ । ગુરુના જોતાં છતાં શિષ્યથી
અવિનય કરાયો; Though the preceptor was seeing,
disobedience was shown by the pupil.

गुरोः पश्यतः=गुरु जોતાं છતાં. આ પ્રયોગને અગ્રેજીમાં (genetive absolute) કહે છે.

મનુષ્ય આવતો હતો તે છતાં, છોકરી બોલતી હતી તે છતાં, પાણી પડતું હતું તે છતાં—આવાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કરવામાં એ પ્રયોગ થાય છે. તેમાં નીચે એક લીટીથી જણાવેલ મનુષ્ય, છોકરી અને પાણી કર્તા છે તેની છટ્ટી વિભક્તિ વપરાય છે અને આવતો હતો, બોલતી હતી વગેરે જે શબ્દો કાળા અક્ષરમાં છાપ્યા છે તે ક્રિયાપદોનાં વર્તમાન કૃદંત વપરાય છે. એ વર્તમાન કૃદંતોનું મનુષ્ય વગેરે કર્તાનાં બનતિ, વિભક્તિ અને વચનવાળું રૂપ વપરાય છે. એટલે મનુષ્યસ્ય આગच्छतः, कुमार्याः वदन्त्याः, वारिणः पततः

नलः हुतभुजा दग्धम् अरण्यम् अपश्यत् । नणे अग्निથી બળેલું જંગલ જોયું. Nala saw the forest burnt by fire.

दृष्ट्वा जतां नारायण पंडित થયો. Days having elapsed, Narayan became a learned man.

दिनेषु गच्छत्सु આ પ્રયોગને અગ્રેજીમાં Locative absolute કહે છે.

કૃષ્ણ ગયો કે છોકરા ચાલ્યા ગયા.

કૃષ્ણ ગયો કે=કૃષ્ણે ગતે.

ઝાડ પડ્યું એટલે અમે કહેવા આવ્યા.

ઝાડ પડ્યું એટલે=વૃક્ષે પતિતે.

આપ ઉભા છો ત્યારે શા માટે ડરિએ.

આપ ઉભા છો ત્યારે=भवति तिष्ठति.

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે શું કંઈ ?

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે=घ्रातरि न वदति.

આ થોડા દૃષ્ટાંતો પરથી (सति सप्तमी) Locative absolute નો પ્રયોગ સમજાશે.

દશરથે ભૂમૃતિ મહીમ શાસતિ જનાઃ સુખમાજઃ અમલ્લન્ ।
 દશરથ રાજ પૃથ્વીપર રાજ કરતા હતા ત્યારે માણસો મુખી થયા.
 When king Dasarath was ruling the earth, men
 became happy.

દેવોના સ્વામી અર્જુનને જોવાને ઇચ્છે છે. The lord of gods
 wishes to see Arjuna.

કવિઓનાં વચનોમાં મિઠાશ છે. There is sweetness in the
 words of poets.

એ મિત્રોનું વચન હિલ્લંધન કરાય એવું નથી. The word of the
 two friends is inviolable.

આપ છેકરાઓની સાથે આવો એવી શ્રીમંત રાજાની આજ્ઞા છે. (इति=
 such that.) Your honour should come with your
 sons, such is the order of our prosperous lord.

અથવા

That your honour...sours, is the order of our pro-
 sperous king.

પદા મૃત્તિકાનાં ગુદાં રૂપો છે અને ઘરેણાં સોનાનાં રૂપો છે. Pots
 are different forms of clay and ornaments are
 those of gold.

પ્રાણુના વિયોગમાં પણ (જીવ જતો હોય તો પણ) દુર્જનો સજ્જનોથી
 પ્રાર્થાતા નથી. Wicked persons are not ontreated by
 good persons even at the passing away of life.

(प्राणः a vital air. આ શબ્દનો અર્થ જ્યારે life જાંદગી થાય
 છે ત્યારે એ અહુવચનમાંજ વપરાય છે.)

અહીં જગતમાં પુત્રનો જન્મ આનંદનું કારણ છે. The birth of
 a son is a source of joy in this world.

સંશયમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણનાં વલણો પ્રમાણરૂપ હોય છે. શક પડે
 એવી વાતમાં સજ્જનોનાં મનને કીક લાગતું હોય તેમાં લાભ ધારવા

અને અડીક લાગતું હોય તેમાં ઉક્તિનું ધારવું. In matters of doubt the predilections of the mind of good men are authority.

વિપદિ સદ્ગિઃ ઉચ્ચેઃ સ્થીયતે । વિપત્તિમાં સજ્જનોથી ઉચ્ચે રહેવાય છે. આપત્તિમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણ કલેશથી વેગળાં અને ઉચ્ચા નિશ્ચયોમાં રહે છે. Good men keep high (live nobly) in adversity.

પથરપર બેઠેલા ગુરૂએ શિષ્યોને ધર્મ શિખવ્યો. The preceptor seated upon the stone taught duty to the pupils.
કરજદારો બધી રીતથી પરાધીન થાય છે. Debtors become dependent in every way.

જીવિતે ચક્ષ્ણલે સતિ ધર્મસ્ય અકાલઃ ન અસ્તિ । જીંદગી ચક્ષ છે તેથી ધર્મનો (કાંઈ) અયોગ્ય સમય નથી. Life being transitory, no time is improper for (gaining religious) merit.

નારાયણ પરાધીન નથી. નારાયણઃ પરવાન્નાસ્તિ ।

દરશો જંગલમાં પથરોપર બેસે છે. મૃગા અરણ્યે દશત્સૂપવિશન્તિ ।
ઈદ્ર દેવતાઓનો રાજા છે. इन्द्रो मरुतां प्रभुः ।

કાર્તિકના પડવાપર મોટા આચ્છવ છે. कार्तिकस्य प्रतिपदि महोत्सवोऽस्ति ।

મેં એક છોકરાને નિશાળે જતો જોયો. कुमारं पाठशालां गच्छन्तमपश्यम् ।

ચઢતીમાં માણસને બહુ માણસો અનુસરે છે. संपदि जनं बहवो मनुष्या अनुसरन्ति ।

માણસ પડતીમાં મિત્રોથી તળાય છે. जनः आपदि सुहृद्भिः त्यज्यते ।
जन आपदि सुहृद्भिस्त्यज्यते ।

કૃષ્ણે માણસોને ઘોડા હાંકતા જોયા. कृष्णोऽश्वान् नुवतः पुरुषानपश्यत् ।
યોગીઓ જમતને જંગલ તરીકે માને છે. यतयो जगदरण्यमिव मन्यन्ते ।

બુદ્ધિમંત નારાયણથી પુસ્તક લખાય છે. ધીમના નારાયણેન પુસ્તકં પ્રણીયતે ।

ગુણવંતો પણ દુષ્ટોથી નિંદાય છે. ગુણવન્તોઽપિનૃશંસૈર્નિન્દ્યન્તે ।
માણસા હંમેશાં દીર્ઘાયુ થવાને ચ્હાય છે. જનાઃ સર્વદાયુષ્મન્તો ભવિતુમિच्छन्ति ।

ભગવાન મનુએ એ પ્રમાણે કહ્યું છે. મગવતા મનુનૈવં વિહિતમ્ ।
નમ્ર વાણીથી ક્રોધ શમે છે. મૃદ્ધા વાચા ક્રોધઃ શામ્યતિ ।

(મૃદુ એ વાચ્ તું વિશેષણ છે માટે વાચ્ પ્રમાણે એની જાતિ નારીજનતિ છે તેથી એતું ૩૫ ઘેન્વા જેવું અહીં વપરાયું)

નારદ આકાશમાંથી ઉતર્યા. નારદો વિયતોઽવાતરત્ ।

સંજ્ઞનો પૈસાથી અભિમાની થતા નથી. સન્તઃ સંપદોદ્ધતા ન ભવન્તિ ।
સ્વર્ગ જતાં ગુરુએ એમ નિમેલું હતું. સ્વર્ગે ગચ્છતા ગુરુર્જૈવમુપદિષ્ઠમ્ ।
જંગલમાં રહેતાં રામ અને લક્ષ્મણે ધણા રાક્ષસોને હણ્યા. અરણ્યે વસન્તૌ રામો લક્ષ્મણશ્ચ बहुन् राक्षसान् न्यसूदयताम् ।

આપના દર્શનથી ધણો પ્રસન્ન થયો છું. ભવતો દર્શનેનાતીવ પ્રસન્નોઽસ્મિ ।
બુદ્ધિમંત પુરુષો રાજાની સભામાં માન પામે છે. ધીમન્તો નૃપાણાં સમાસુ પૂજ્યન્તે ।

પવન ટાંડીમાંથી છુટાં થયેલાં ફુલને લઈ જાય છે. વાયુઃ વૃન્તાત્ શ્લથમ્ કુસુમમ્ હરતિ ।
વાયુર્વૃન્તાત્ શ્લથં અથવા વૃન્તાત્ છલ્થં કુસુમં હરતિ ।

કવિઓથી વિજ્ઞાની મેધની સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે. કવિભિર્વિજ્ઞુમેધસ્ય પત્નીવ મન્યતે ।

સ્પર્શ કરાયેલો દેવતા હોતાને પણ બાળે છે. સ્પૃષ્ઠો હુતભુગ્હોતારમપિ દદ્ધતિ ।

(હુતભુગ્હોતારમ પણ થાય; ૧૮ માં પાઠમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે) સુખી માણસોની સુખની ઇચ્છા સુખના ભોગથી વારંવાર વધે છે. સુખ-
માજાં સુખેઽમિલાષઃ સુખસ્ય ભોગેન बहुवर्धते રામ વંભવી અયો-
ધ્યા નગરીમાં રહ્યો. રામઃ શ્રીમત્યામયોધ્યાયાં નગર્યામવસત્ ।

પાઠ ૨૬ મો.

નરજાતિ કે નારીજાતિનાં નામેના અંત્ય અન્ ની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય અને તે જોડાક્ષરનો છેલ્લો અક્ષર મ કે વ હોય તો તે નામેનાં ૩૫ આત્મન્ જેવાં લેવાં અને નહીં હોય તો રાજન્ જેવાં લેવાં.

આ પ્રમાણે અદ્દમન્, બ્રહ્મન્, યજ્ઞન્ અને વિશ્વકર્મન્ નાં ૩૫ આત્મન્ જેવાં થાય છે. અને અણિમન્ m. smallness, ધવલિમન્ m, whiteness, પ્રેમન્, મજ્જન્, marrow મજ્જા, મેદ, મૂર્ચન્ લઘિમન્ અને સીમન્ નાં ૩૫ રાજન્ જેવાં થાય છે.

બ્રહ્મન્ m. નાં ૩૫.

બ્રહ્મા	બ્રહ્માણૌ	બ્રહ્માણ:
બ્રહ્મન્	"	"
બ્રહ્માણમ્	"	બ્રહ્મણ:
બ્રહ્મ ણા	બ્રહ્મભ્યામ્	બ્રહ્મભિ:
બ્રહ્મ ગે	"	બ્રહ્મભ્ય:
બ્રહ્મ ગઃ	"	"
"	બ્રહ્મણો:	બ્રહ્મણામ્
બ્રહ્મણિ	"	બ્રહ્મણુ

પ્રેમન્ m. નાં ૩૫૦.

પ્રેમા	પ્રેમાણૌ	પ્રેમાણ:
પ્રેમન્	"	"
પ્રેમાણમ્	"	પ્રેમ્ણ:

સાતમી એકવચન પ્રેમણિ-પ્રેમ્ણિ. આડીનાં ૩૫ પણ રાજન્ જેવાં.

કર્મન્ p. નાં ૩૫૦.

કર્મ	કર્મણી	કર્મણિ
કર્મન્-કર્મ	"	"
"	"	"
કર્મણા	કર્મભ્યામ્	કર્મભિ:
કર્મણે	"	કર્મભ્ય:
કર્મણઃ	"	"

કર્મણો:

કર્મણામ

કર્મણિ

કર્મસુ

અંત્ય અન્ ની પહેલાં બેડાક્ષર હોય અને તેનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે જ્ હોય તો નાન્યતરગ્ગતિમાં કર્મન્ જેવાં રૂપ લેવાય છે. આથી ચર્મન્, જન્મન્ n. birth, પર્વન્ n. a holiday, ભર્મન્ n. a house, વર્ત્મન્ તથા સ્વર્મન્ નાં રૂપ કર્મન્ જેવાં લેવાય છે. નામન્ નાં રૂપ પ્રાઇમરમાં છે તે પ્રમાણે પ્રેમન્ n, હેમન્ વગેરે નાન્યતરગ્ગતિનાં નામોનાં રૂપ લેવાં.

શશિન્ નાં રૂપ પ્રાઇમરમાં આપેલાં છે તે પ્રમાણે અપરાધિન્ m. ક્ષયિન્ m, ઉત્સન્નવર્તિન્ m, કચ્ચુકિન્, કુશલિન્ m..... નાં રૂપ લેવાં.

અપરાધિન્ ક્ષયિન્.....વગેરે વિશેષણોનું નારીગ્ગતિ અંગે ફે લગાડેથી થાય છે તેનાં રૂપ દાસી જેવાં લેવાં છેડે ઇન્ વાળા આવડા શબ્દોના રૂપ નાન્યતરગ્ગતિમાં માવિન્ n. જેવાં થાય છે.

ઉપાનહ્ નાં રૂપો.

ઉપાનત્-દ્	ઉપાનહૌ	ઉપાનહઃ
"	"	"
ઉપાનહમ્	"	"
ઉપાનહા	ઉપાનહ્યામ્	ઉપાનહ્નિઃ
ઉપાનહે	"	ઉપાનહ્યઃ
ઉપાનહઃ	"	"
"	ઉપાનહોઃ	ઉપાનહામ્
ઉપાનહિ	"	ઉપાનહ્મુ

ક્ષેત્રગામિના આમાં ક્ષેત્ર ના ર ની પછી ન્ આવ્યો છે. અને ર તથા ન્ ની વચ્ચે આવી શકે એવા અ ગ્ આ મ્ ઇ અક્ષરો આવ્યા છે તો પણ ન્ નો જ થતો નથી. કારણ કે ક્ષેત્ર અને ગામિન્ એ બન્ને સંસ્કૃત સમાસના નિયમ પ્રમાણે જૂદાં પદ ગણાય છે એટલે ર અને ન્ એકજ પદમાં નથી.

શબ્દ અથવા પદનાં અંત્ય ક્ષ્ ણ્ કે ન્ ની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય અને પછી કોઇ હ્રસ્વ કે દીર્ઘસ્વર હોય તો તે ક્ષ્ ણ્ કે ન્ એવડા લખાય

છે. જેમકે પ્રત્યક્+આત્મા=પ્રત્યક્કાત્મા, સુગળ+ઈશઃ=સુગળીશઃ,
સન્+અચ્યુતઃ=સન્નચ્યુતઃ, વસન્+અમ્બરાત્=વસન્નમ્બરાત્, શ્રીમન્+
ઉપેન્દ્ર=શ્રીમન્નુપેન્દ્ર, પણ પ્રામાન્+આગચ્છન્તિ. કાસ્થુ કે ન ની
પૂર્વે દીર્ઘસ્વર આ છે.

નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે આવેલા ઈ, ઓ, એ કે ઔ ની પછી
ક્રાઠ સ્વર આવે અને તેથી ઈ ઓ વગેરેના અર્થ અર્થ વગેરે થયા હોય.
તો તે અર્થ, અર્થ વગેરેના ઈ ઔ વિકલ્પે કરીને ઉડી જાય છે અને તેમ
કરવાથી સાથે આવેલા બે સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમકે વિશ્વે+
આકાશઃ=વિશ્વયાકાશઃ or વિશ્વઆકાશઃ, લક્ષ્મ્યં + ઉદ્યમઃ=
લક્ષ્મ્યાયુદ્યમઃ or લક્ષ્મ્યા ઉદ્યમઃ, નર્ગો+આગચ્છન્તઃ=નરાગચ્છન્તઃ
or નરા આગચ્છન્તઃ.

વાક્યો.

યોગિઓ ફળાહારિ હોય છે. Ascetics are fruit-eaters.
ગુન્હેગારને માફ ન કર. Do not thou forgive the offender.
મર્તા અનુજીવિને કુપ્યન્તિ । શેઠ નોકરપર ગુસ્સે થાય છે. The

Master becomes angry with his servant.
દસરથના છોકરાનું નામ રામ છે. The son of Dasaratha is
Rama by name.

અહ્લાથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. People are born of the Creator.
હું રાજા સુખી થા. King, be thou happy.

કંચુકી રાજાઓના જનનખાનામાં અધિકારવાળો પુરુષ છે. The
Kanchuki is a man authorised in the king's harem.

જનઃ ભાવિનઃ અનર્થાન્ જ્ઞાતુમ સમર્થઃ ન અસ્તિ । માણસ ભવિ-
ષ્યનાં દુઃખોને જાણવા સમર્થ નથી. Man is not able to know
future evils.

પથરોથી ઘોડાની ચાલ ખળાયલી છે. The motion of the horse
is impeded by stones.

જગત્કર્તાનાં શક્તિયોનું ફળ (-નો પ્રતાપ) સર્વજગતે જણાય છે. The
effect of the great powers of the Creator of the
world is seen everywhere.

મેં તીર્થ જવાને રસ્તે જતા જનારને જોયો. I saw a pilgrim going by the way leading to a holy place.

લોકના કલ્યાણને માટે મહેનત કરતા રામથી જીવ ક્ષેષમાં નખાયો. Soul was subjected to grief by Rama striving for the good of the people. તે પોતાના છોકરાઓનું કામેમાં કુશળપણ વખાણે છે. He praises the skill of his own sons in actions. [આ વાક્યના સંસ્કૃત વાક્યમાં વપરાયલા આત્મન નો પ્રયોગ ગુજરાતી 'પોતે' ના જેવો થાય છે, એ શબ્દ હંમેશા નરજાતિમાં અને એકવચનમાંજ વપરાય છે. જેમકે અમે પોતાના (our) પાઠ ભણીએ છીએ આત્મન: પાઠાન્ પઠામઃ, તેણી પોતાનો (her) પાઠ ભણે છે. આત્મન: પાઠં પઠતિ, તે બે છોકરીઓ પોતાના (their) પાઠ ભણે છે. કુમાર્યો આત્મન: પાઠં પઠતઃ, તેઓ પોતાને (themselves) ધિક્કારે છે. આત્માનમવધીરયન્તે.]

કૃષ્ણ વસુદેવના ઘરમાં રહેતાં આકાશમાંથી ઉતરતા નારદને જોતો હવો. Krishna, living in the house of Vasudeva, saw Narada descending from the sky.

શ્રીષેણસ્ય રાજાઃમહિષી સ્વપ્ને સૂર્યમ ચ ચન્દ્રમ આત્મનઃ ઉત્સન્નવર્તિનો અપશ્યત્ । શ્રીષેણ રાજાની રાણી સ્વપ્નામાં સૂર્યને તથા ચંદ્રને પોતાના બેઠામાં બેઠેલો જોતી હતી. The crowned queen of king Shrishena saw, in her dream, the sun and the moon resting on her lap.

(her=આત્મનઃ ધ્યાનમાં રાખો.)

રાજાનઃ અપરાધિનઃ પુરુષાન્ દણ્ડયન્તુ । રાજાઓ અપરાધી પુરુષોને શિક્ષા કરે. Let kings punish guilty persons.

દુષ્ટાનામ્ દુઃકર્યમ્ અશ્મના નિર્મિતમ્ દિવ પરકીયસ્ય દુઃખસ્ય શ્રવણેન કદાપિ ન દ્રવતિ । દુષ્ટોનું દેયું પત્યસ્ત્રી વ્રણું હોય તેમ પારકાના દુઃખને સાંભળવાથી કદી પણ પીગળતું નથી. The heart of the wicked, as if made of stone, never melts at hearing the misery of another.

શુભ કર્મેભિઃ આરંભ કલ્યાણને માટે છે. The beginning of good works is for—leads to prosperity.

સાધુ આત્માનમ જગતા કુટુંબિનમ મન્યતે । સત્પુરુષ પોતાને જગત્ વડે કુટુંબવાળો ગણે છે—આખી દુનિયાને પોતાનું કુટુંબ ગણે છે. A sage considers himself a family man by the world. પ્રાણિઓના કલ્યાણને માટેજ સત્પુરુષોનું જગત્માં જીવન છે. The life of sages in the world is only for the doing of good to animals.

પ્રિયવાદિનામ પ્રિયવાદિત્વમ શઠૈઃ દૈન્યમ ગણ્યતે । મિહું બોલનારાઓનું મિહું બોલવાપણું લુચ્ચાઓથી ગરીબડાપણું ગણાય છે. The kindliness of speech of men speaking sweetly is regarded as lack of spirit by rogues.

રાક્ષા દશરથેન વ્યાલી ઇવ કૈકેયી અજ્ઞાનાત્ કેવલમ આત્મનઃ વિનાશાય એવ આત્મનઃ સઘ્નિ નિવેશિતા । રાજા દશરથથી વાધણું જેથી કૈકેયી અજ્ઞાનથી માત્ર પોતાના વિનાશને માટે પોતાના ઘરમાં રખાઈ હતી. Kaikeyi like a tigress was kept in his house by king Dasaratha only for his own destruction through ignorance.

મનતઃ અન્તરાત્મા પ્રસન્નઃ આપનો જીવ રાજી થયો છે. Your heart is pleased.

વૃક્ષાણામ છાયાઃ દિનસ્ય પૂર્વાર્ધે આરમ્ભે ગુરુયઃ ચ ક્રમેણ ઋયિણ્યઃ પરાર્ધે તુ પુરા લઘવઃ ચ પશ્ચાત્ વૃદ્ધિમત્યઃ । ઝાડોનાં જાંચડા દિવસના પહેલા ભાગમાં શરૂઆતમાં વધારે હોય છે, અને ધીમે ધીમે ઘટે છે; પાછલા ભાગમાં તે પહેલાં થોડા હોય છે અને પાછળથી વધારે હોય છે. In the first half of the day the shades of trees are large in the beginning and gradually lessening, while in the latter half, first they are short and lengthening afterwards. હિ હેમ્નઃ વિશુદ્ધિઃ વા શ્યામિકા અપિ અગ્નૌ સંલસ્યતે કારણ કે સોનાનું ચેખાપણું અથવા નરસાપણું પણ દેવતામાં જલાય છે. Because:

the purity, or impurity even of gold is tested in fire.

દેવદત્ત યુદ્ધિમાન છે. દેવદત્તો મેઘાવી ।

બાપ છોકરાને પ્રેમથી બેઠયો. પિતા પુત્રં પ્રેમ્ણાકુસ્યત્ ।

નળ વિશ્વકર્માનો છોકરો હતો. નલો વિશ્વકર્મણસ્તનયઃ ।

પક્ષિઓ આકાશમાં ઊડે છે. પક્ષિણોઽમ્બરે હયન્તે ।

ચાકરો પોતાના શેઠને અનુસરે છે. અનુજીવિનઃ સ્વામિનઅનુસરન્તિ ।

પહાડોપર ઝાડો ઊગે છે. શિખરિષુ તરવો રોહન્તિ ।

હું છોકરાઓનાં નામો સંભારતો નથી. કુમારાણાં નામાનિ ન સ્મરમિ ।

જોડા ચામડાના બને છે. ઉપાનહશ્ચર્મણા ક્રિયન્તે ।

હરિનો વિનાશ તેનાં કર્મોનું ફળ છે. હરેર્નાશઃ કર્મણાં પરિણામઃ ।

અપરાધીનું મન હંમેશા વહેમ ખાતું હોય છે. અપરાધિનશ્ચિત્તં સર્વદા સાશઙ્કમ્ ।

રાજા કર્ને રાણીનો સંદેશો કંચુકાથી લખ જવાયો. રાજાનંરાઘ્યાઃ સંદેશઃ કચ્ચુકિના હતઃ ।

મિહું બોલું છું, પણ સાચું બોલું છું. પ્રિયવાદ્યપિ સત્યં વદમિ ।

આખી સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી કૃતપન્ન થઈ. અસ્થિલા સૃષ્ટિર્બ્રહ્મણો જાતા ।

માણસો ઘણીવાર ભવિષ્યની વાતો જાણવાને આતુર હોય છે. મનુષ્યા बहुशो भाविनोऽर्थाञ् જ્ઞાતું સોત્કળ્ઠાઃ । અર્થાન્+જ્ઞાતુમ્=અર્થાન્ જ્ઞાતુમ્ ।

શિવ યોગીઓથી હૃદયને વિષે શોધાય છે. શૂલી યોગિભિર્હૃદયં મૃગ્યતે ।

રાજાથી શત્રુઓના માથાપર પગ મૂકાયો. રાજા શત્રૂણાં શીર્ષેષુ પાદો નિહિતઃ ।

વિદ્વાન્ પુરુષ સદાચારની મર્યાદા બોળાંગતો નથી. સુવિનીતઃ પુરુષઃ સદાચારસ્ય સીમ્નો ન લઙ્ક્યતે ।

દૂર દેશમાં પોતાના કુશળ છોકરાઓની ખબર સાંભળીને તે ખુશ થયો. દૂરે દેશે કુશલિનાં પુત્રાણાં વાર્તાં શ્રુત્વામોદત ।

પશુ ચઢી પણ બાળકોને માટે પ્રેમ કરાય છે. પશુભિરપિ વત્સેભ્યઃ પ્રેમાલિપ્કિયદે ।

જગલમાં ફળાહારીઓથી મહેલથી ગુજરાન થાય છે. વને ફલાશિભિઃ
સુખેન જીવિકા લભ્યતે ।

તેણે પોતાને ઘેર પરાણાઓને દેવ તરીકે પૂજ્યા. ભર્મણ્યતિશીન્ દેવા-
નિવાપૂજયત્ ।

બુદ્ધિની મહત્તાથી માણસ પ્રખ્યાત થાય છે. બુદ્ધેર્મહિમ્ના જનો યશ-
સ્વાન્ ભવતિ । મહિમન્ એ નામ મહત્ત્વ પરથી પડ્યું છે.

પ્રજાનો વિશ્વાસ સારા રાજાપર વધે છે. પ્રજાયા વિશ્વાસઃ (શુભ
રાજાનિ) સુરાજાનિ વર્ધતે ।

માણસોનું હલકાપણું તેમનાં પોતાનાં કૃત્યોથી બહાર પડે છે. મનુષ્યાણાં
લઘિમાત્મનઃ કર્મભિરાવિષ્ક્રિયતે । લઘિમન્ એ નામ લઘુ
પરથી પડ્યું છે.

બ્રહ્માએ પ્રાણી, પત્થરો અને આકાશ સરખાં. બ્રહ્મા પ્રાણિનોઽશ્મનોઽ-
સ્થરં ચામૃજત્ ।

પાઠ ૨૭ મો.

જે નામને છેડે વસ્તુ હોય છે તેનાં રૂપ વિદ્યસ્ત જેવાં થાય છે
પણ જેમાં અત્ય વસ્તુ ની પહેલાં રૂ હોય છે તેમાં, જ્યાં વિદ્યસ્ત
નાં રૂપમાં વસ્તુ ને બદલે ઉષ્ થાય છે ત્યાં, રૂવસ્ત ને બદલે ઉષ્ કરવો
જેમકે વિદ્યસ્ત નું વિદુષઃ તેમ મેદિવસ્તુ નું મેદુષઃ

અધ્યૂષિવસ્તુ નાં રૂપો.

અધ્યૂષિવાન્	અધ્યૂષિવાંસૌ	અધ્યૂષિવાંસઃ
અધ્યૂષિવન્	"	"
અધ્યૂષિવાંસમ	"	અધ્યૂષુષઃ
અધ્યૂષુષા	અધ્યૂષિવદ્વચામ	અધ્યૂષિવદ્ધિઃ
અધ્યૂષુષે	"	અધ્યૂષિવદ્વચઃ
અધ્યૂષુષઃ	"	"
"	અધ્યૂષુષોઃ	અધ્યૂષુષામ
અધ્યૂષુષિ	"	અધ્યૂષિવસ્તુ

વિદ્યસ્ય નું નારીજ્ઞતિ અંગ વસ્ય ને બદલે ઉષી કરવાથી વિદ્યુષી થાય છે. અધ્યુષિવસ્ય નું દ્યવસ્ય ને બદલે ઉષી કરવાથી અધ્યુષુષી થાય છે.

અધ્યુષુષી નાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

અધ્યુષિવસ્ય II. નાં ૩૫૦.

અધ્યુષિવત્-દ્

અધ્યુષુષી

અધ્યુષિવાંસિ

આ ૩૫૦ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંખ્યાધનનાં ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજ્ઞતિ જેવાં.

તસ્થિવસ્ય III. નાં ૩૫૦.

તસ્થિવાન્

તસ્થિવાંસો

તસ્થિવાંસઃ

તસ્થિવન્

"

"

તસ્થિવાંસમ્

"

તસ્થુષઃ

તસ્થુષા

તસ્થિવદ્વયામ્

તસ્થિવદ્ધિઃ

તસ્થુષે

"

તસ્થિવદ્વયઃ

તસ્થુષઃ

"

"

"

તસ્થુષોઃ

તસ્થુષામ્

તસ્થુષિ

"

તસ્થિવત્સુ

તસ્થિવસ્ય નું નારીજ્ઞતિ અંગ તસ્થુષી એનાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

તસ્થિવસ્ય II. નાં ૩૫ પ્રાક્રમિરમાં આપ્યાં છે.

સેદિવસ્ય III.

શ્રી ૭ બ. ૧. સેદુષઃ ત્રિ દિ. ૧. સેદિવદ્વયામ્. સાં ૦ ૫૦ ૧૦

સેદિવત્સુ બાકીનાં બધાં પણ તસ્થિવસ્ય પ્રમાણેજ.

જગન્વસ્ય III. નાં ૩૫૦.

જગન્વાન્

જગન્વાંસો

જગન્વાંસઃ

જગન્વન્

"

"

જગન્વાંસમ્

"

જગ્મુષઃ

જગ્મુષા

જગન્વદ્વયામ્

જગન્વદ્ધિઃ

જગ્મુષે

"

જગન્વદ્વયઃ

જગ્મુષઃ

"

"

"

જગ્મુષોઃ

જગ્મુષામ્

જગ્મુષિ

"

જગન્વત્સુ

જગ્મિવત્સુ III. નાં રૂપો.

જગ્મિવાન્	જગ્મિવાંસૌ	જગ્મિવાંસઃ
જગ્મિવન્	"	"
જગ્મિવાંસમ્	"	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગ્મિવદ્વ્યામ્	જગ્મિવદ્ધિઃ
જગ્મુષે	"	જગ્મિવદ્ધ્યઃ

સા. ૫૦ ૫૦ ૫૦ જગ્મિવત્સુ.

એ પ્રમાણે ખીજાં રૂપ પણ જગન્વત્સુ જેવાં કરી લેવાં. જગન્વત્સુ અને જગ્મિવત્સુ એ બે શબ્દો એકજ ધાતુમાંથી નિકળેલા છે, એમનું નારીજાતિ અંગ જગ્મુષી એકજ છે, તેનાં રૂપ દાસી જેવાં લેવાય છે.

જગન્વત્સુ II. નાં રૂપો.

જગન્વત્-દ્	જગ્મુષી	જગન્વાંસિ
------------	---------	-----------

૧ લી, ૨ છ, અને સંબોધનનાં એ રૂપો છે. બાકીનાં નરજાતિ જેવાં.

જગ્મિવત્સુ II. નાં રૂપો.

જગ્મિવત્-દ્	જગ્મુષી	જગ્મિવાંસિ
-------------	---------	------------

૧ લી, ૨ છ, અને સંબોધનનાં એ રૂપો છે, બાકીનાં નરજાતિ જેવાં.

ચક્રવત્સુ III. નાં રૂપો.

ચક્રવાન્	ચક્રવાંસૌ	ચક્રવાંસઃ
ચક્રવન્	"	"
ચક્રવાંસમ્	"	ચક્રુષઃ
ચક્રુષા	ચક્રવદ્વ્યામ્	ચક્રવદ્ધિઃ
ચક્રુષે	"	ચક્રવદ્ધ્યઃ
ચક્રુષઃ	"	"

"	ચક્રુષોઃ	ચક્રુષામ્
ચક્રુષિ	ચક્રુષોઃ	ચક્રુષત્સુ

ચક્રવત્સુ+ઈ=ચક્ર+ઉષ+ઈ=ચક્રુષી f. નાં રૂપ દાસી જેવાં.

ચક્રવત્સુ II. નાં રૂપો.

ચક્રવત્-દ્	ચક્રુષી	ચક્રવાંસિ
------------	---------	-----------

આ ૧ લી, ૨ છ અને સંબોધનનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરજાતિ જેવાં. જે વિશેષણોને છેડે યત્સ હોય તેમનાં રૂપ નરજાતિમાં એયત્સ જેવાં.

નારીજાતિમાં ફે લગાડીને દાસી જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્ જેવાં. જે નાભેને છેડે વસ્ત્ર કે યસ્ત્ર ન હોય પણ અંત્ય અસ્ત્ર હોય છે, જેવા કે દિવ્યૌકસ્ત્ર, દુર્વાસસ્ત્ર, રજસ્ત્ર, વયસ્ત્ર, તેમનાં ૩૫ નરજાતિમાં ચન્દ્રમસ્ત્ર જેવાં થાય છે અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્ત્ર જેવાં થાય છે. કનીયસ્ત્ર, જ્યાયસ્ત્ર, પ્રેયસ્ત્ર, ભૂયસ્ત્ર, શ્રેયસ્ત્ર વગેરે શબ્દો comparative degree નાં વિશેષણ છે. Comparative degree વાળાં વાક્યમાં જેનાથી ચઢતાપણું અથવા ઉતરતાપણું બતાવ્યું હોય છે, અર્થાત્ જે શબ્દના ઇમેણ શબ્દની પહેલાં than, to વગેરે મૂકાય છે તે શબ્દની પાંચમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે:—

Kishna is younger than Rama કૃષ્ણઃ રામાત્ કનીયાન્ ।
The father is dearer than the mother પિતા માતુઃ પ્રેયાન્ ।

Knowledge is superior to learning જ્ઞાનં વિદ્યાયાઃ શ્રેયઃ ।
The Narmada is longer than the Tapee. નર્મદા તાપ્યાઃ દ્રાવ્રીયસી ।

દુર્વાસસ્ત્ર m. the sage Durvasas નાં ૩૫૦.

દુર્વાસાઃ	દુર્વાસસૌ	દુર્વાસસઃ
હે દુર્વાસઃ	"	"
દુર્વાસસમ્	"	"
દુર્વાસસા	દુર્વાસોભ્યામ્	દુર્વાસોભિઃ
દુર્વાસસે	"	દુર્વાસોભ્યઃ
દુર્વાસસઃ	"	"
"	દુર્વાસસોઃ	દુર્વાસસામ્
દુર્વાસસિ	"	દુર્વાસઃસુ-દુર્વાસસ્તુ
	ચક્ષુસ્ નાં ૩૫૦.	
ચક્ષુઃ	ચક્ષુષી	ચક્ષુષિ
"	"	"
"	"	"
ચક્ષુષા	ચક્ષુર્મ્યામ્	ચક્ષુર્મિઃ
ચક્ષુષે	"	ચક્ષુર્મ્યઃ

ચક્ષુષઃ

”

”

”
ચક્ષુષિ

ચક્ષુષોઃ

”

ચક્ષુષામ

ચક્ષુઃષુ

ચક્ષુષ્ણુ

એજ પ્રમાણે ધનુસ્ તથા જનુસ્ n. birth નાં રૂપો થાય છે.

હવિસ્ નાં રૂપો.

હવિઃ

હવિષી

હવીંષિ

”

”

”

”

”

”

હવિષા

હવિર્મ્યામ

હવિર્ભિઃ

હવિષે

”

હવિર્મ્યઃ

હવિષઃ

”

”

”

હવિષોઃ

હવિષામ

હવિષિ

”

હવિઃષુ

હવિષ્ણુ

સમીપ n. proximity, vicinity.

વાક્યો.

ઋષિઓ વનવાસી હતા. Sages were forest dwellers.

દેવોને સ્વર્ગના રહેનારા કહે છે. They call gods residents of heaven.

તું નાના ભાઈને બોલાવ. Call younger brother.

કુશ લવનો મોટો ભાઈ થાય. Kusha is Lava's elder brother.

કૃષ્ણઃ પ્રેયસઃ જનાન્ સ્મરતિ । કૃષ્ણ અતિ પ્રિય જનોને સંભારે છે.

Krishna remembers the people who are very dear to him.

ઉગતા ચંદ્રમાને જો. See the rising moon.

અંધારાથી આકાશ વ્યાપેલું છે. The sky is covered with darkness.

કન્યયા વાસમ્સી પરિહિતે । છોકરીથી બે વસ્ત્રો પહેરાયાં છે. Two clothes are worn by the girl.

તે કંથ્યાણુને માટે યત્ન કરે છે. He strives for welfare.

તે શત્રુઓને માથામાં મારે છે. He beats the enemies on their heads.

તે મનવડે હરિકને જાય છે. He goes to Hari by his mind.

એટલે તેનું મન હરિમય થાય છે. હરિમાં લીન થાય છે.

તેને તપોનું ફળ મળે. May he enjoy the fruit of his religious austerities.

દુર્વાસા પાંડવોના મુકામપર ગયા. Durvasas went to the residence of the Pandavas.

અત્ર મૂયાંસઃ ધાન્યસ્યરાશયઃ વર્તન્તે । અહીં ઘણા મોટા અનાજના ઢગલા છે. Here are very great heaps of corn.

રામે રાક્ષસોને હણીને કીર્તિ મેળવી. Rama having killed the Rakshasas obtained fame.

ગંગાના પાણી ઘોળાં છે એમ સંભળાય છે. It is heard that the waters of the Ganges are white.

વિદ્વાનોથી બોધાયલો દશરથ યજ્ઞ કરતો હોય. Dashratha, advised by the learned men performed a sacrifice.

બીમથી છાતીમાં મરાયલો કીચક મૂર્છા ખાતો હોય. Kichaka struck by Bhima on the breast, fainted.

અગ્નૌ વહ્નિં હવીંષિ પ્રાસ્યન્તિ । તે દેવતામાં ઘણું અર્પણ નાંખે છે.

He throws many offerings in the fire. મેં શહેરની પાસે પડેલું રાજાનું લશ્કર જોયું. I saw the king's army encamped in the proximity of the town.

સૂર્યના તાપથી તપેલો મુસાફર ઝાંચડે જાય છે. The traveller, oppressed by the heat of the Sun, resorts to the shade.

દારકામાં રહેનાર લોકની સંપત્તિ મનનો પણ અવિષય હતી. (એટલે તે સંપત્તિને મન પણ પહોંચી શકતું નહોતું. મન ધારે તે કરતાં પણ વધારે-કળાય નહીં એટલી હતી) The riches of the people that dwelt at Dwarka were not even the object of thought. વસિષ્ઠનાં વચનો સાંભળીને વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું જવાનું દશરથ કમુલ રાખતા હતા. Having heard the words of Vasishtha, Dashratha consented to Rama's departure with Vishvamitra.

વિશ્વામિત્ર=વિશ્વંમિત્રં यस્ય અથવા વિશ્વસ્યમિત્રમ્. ગુણિષુ ગુણાઃ પૂજાસ્થાનમ્ ચ લિङ્ગમ્ ન ચ વયઃ ન ।

ગુણવંત પુરુષોમાં ગુણો માનનાં કારણ છે, જ્ઞાતિ નહિ અને વય પણ નહીં. In the meritorious, merits are the object of reverence, (but) neither sex nor age.

ગાર્ગીએ સભામાં પ્રવેશ કીધો છે. ત્યારે માત્ર યાજ્ઞવલ્ક્યનેજ પુરુષ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. અન્ય અનેક મનુષ્યો કરતાં ગાર્ગી સ્ત્રી અધિક માન પામી છે. તેમજ શુક્રદેવ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે ઋષિઓનાં સભામાં પધાર્યા ત્યારે અધા વૃદ્ધ ઋષિઓ ઉડીને ઉભા થયા હતા. અર્થાત્ ગુણવંત પુરુષોમાં લિંગ એટલે જ્ઞાતિ તેથી મનુષ્ય હોય તોજ માન પામે અને સ્ત્રી હોય તો ન પામે એમ નથી. તેમજ વય એટલે મોટી વયનોજ માન પામે અને નાની વયનો હોય તો ન પામે એમ પણ નથી.

કૈકેય્યાઃ દારુણમ્ વચઃ શ્રુત્વા મહારાજઃ દશરથઃ મહસા ભૂમૌ અપતત્ ચ નિશ્ચેષ્ટઃ અમવત્ । કૈકેયીનું ભયંકર વચન સાંભળીને મહારાજ દશરથ એકદમ ભૂમિપર પડ્યા અને જડ જેવા થઈ ગયા. Having heard the dreadful speech of Kaikeyi, king Dashratha fell on the ground at once and became motionless.

હરિએ વાણીવડે માને શાંત કરી. હરિર્વચસા માતરમમાન્ત્વયત્ । નારાયણનો નાનોભાઈ કાશીમાં છે. નારાયણસ્ય કનીયાન્. આતા કાશ્યાં વર્તન્તે ।

પાણીનિ વેદોને છંદસ્ કહે છે. પાણિનિર્વેદાંશ્છન્દાંસિ વદતિ ।
 પાણીનિઋષિએ અષ્ટાધ્યાયી નામનું વ્યાકરણશાસ્ત્ર રચ્યું છે. એમણે સદા-
 શિવ કનેથી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.
 પવન કુલોમાંથી પરાગ આણે છે. મરુત્ પુષ્પેભ્યો રજ આનયતિ ।
 શણીનેા યશ પૃથ્વીમાં પસરેા. રાહ્યા યશઃ પૃથ્વીયાં પ્રસરતુ ।
 પ્રિયવંદા દુર્વાસા કને ગદ્ય અને બારી ભાગતી હતી. પ્રિયંવદા દુર્વાસ-
 સમગચ્છત્ ક્ષમાંચાયાચત્ ।
 હરિએ ઘોડા હાંકતા સારથીને આખોથી બેયો. હરિરન્ધ્રાન્ નુદન્તં
 સચ્ચેષ્ટ્રં ચશ્તુર્ભ્યામિપશ્યત્ ।
 રામ નાના ભાઈઓથી સેવાયા. રામઃ કનીયોભિર્ભ્રાતૃભિરમેવ્યત ।
 પનવાસી ઋષિઓના આશ્રમે ઝાડોનાં પાંદડાંના તથા ડાળાનાં બનાવાયા
 હતા. વનૌકમામૃતપીણામાશ્રમાસ્તરૂપાં પર્ણઃ શાખાભિઃશ્ચ નિર્ગ-
 મીયન્ત ।
 ભગીરથે વેધસને તપોથી પ્રસન્ન કીધા. ભગીરથો વેધસં તપોભિર્ગ-
 પ્રીણયત્ ।
 તળાવોના પાણીમાં કમળો છે. સ્વર્ગમાં પયસ્સુ કમલો નિ સન્તિ ।
 રાજા પિંદાન માણસોને પૂજે છે. રાજા વિદુષઃ પૂજયતિ ।
 જેમ માણસ જીવનાં કપડાં છોડીને નવાં ધારણ કરે છે તેમ, યુવ જીવનાં
 શરીરોને તજીને નવામાં પેસે છે. યથા નરો જીર્ણાનિવાસાંસિ ત્યક્ત્વા
 નવાનિ ધારયતિ તથાત્મા જીર્ણાનિ શરીરાણિ ત્યક્ત્વા નવાનિ
 પ્રવિશતિ (વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ ગૃહ્ણાનિ
 નરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યાનિ સંયાતિ
 નવાનિ દેહી ।)
 ભ૦ ગી૦ ૨-૨૨
 આનુંજ ભાષાન્તર પ્રાદ્યમરમાં અગ્રિયમાં આપ્યું છે.)
 રઘુએ કામદાં તથા તીરવડે પૃથ્વી જિતી. રઘુર્ધનુર્ભિરિષુભિઃ
 મહીમજયત્ ।

અગ્નિમાં નાખેલાં યજ્ઞીદાન અગ્નિથી દેવોકને લઈ જવાય છે. અગ્નૌ
અસ્તાનિ હવીંષિ અગ્નિના દિવૌકસઃ નીયન્તે ।

અગ્નાવસ્તાનિ હવીંષ્યગ્નિના દિવૌકસો નીયન્તે ।

અયોધ્યામાં વસનાર લોકો સુખી હતા. અયોધ્યામધ્યૂષિવાંસો જનાઃ
કુશલિન આસન્ ।

('અયોધ્યા' ની સાતમી ન વાપરતાં ખીજ વાપરી છે.)

વસ્ ની સાથે અધિ ઉપસર્ગ વાપરવાથી અધ્યૂષિવસ્ શબ્દ થયો છે.
અને વસ્ ની સાથે ઉપ, અનુ, અધિ, ઇ આ ઉપસર્ગ વપરાય છે,
ત્યારે જ્યાં વસવાનું હોય તે જગાના નામની ખીજ વિભક્તી આવે છે.

ઉપ+અનુ+અધિ+આહ્+વસઃ=ઉપાન્વધ્યાહ્વસઃ આ સુત્ર છે તે યાદ
રાખવું. અંધાઈ અજવાળા પાછળ આવે છે. તમસ્તેજોઽનુસરતિ તેજશ્ચ
તમોઽનુસરતિ ।

જાળને કાંટાપર મુકીને પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડ્યા. જાલં કણ્ટકેષુ-
મુક્ત્યા પક્ષિણો નમસ્યુદ્ઙયન્ત ।

ગરીબોનું ધન લઈ લેવામાં જાડુ મોટું પાપ છે. દરિદ્રાણાં ધનસ્ય
હરણે ભૂયઃ પાપમ્ ।

ગમન, ચલન, દ્રવણ, ધાવન. મનન, સરણ, હરણ, આ શબ્દો
ધાતુઓપર પ્રત્યય અન્ લગાડવાથી થયા છે. એ નાન્યતર ગતિના છે.
યોદ્ધાઓ કીર્તિને માટે મોતને પણ ગણુતા નથી. યોદ્યા યશસે
મૃત્યુમપિ ન ગણયન્તિ ।

નાનો ભાઈ મોટા ભાઈની પાછળ ગયો. કર્નીયાન્ ભ્રાતા જ્યાયાંસં
ભ્રાતરમન્વગચ્છત્ ।

તેણે દેવતાઓ કનેથી ધણાં વરદાન મેળવ્યાં. દિવૌકોમ્યો બહુન્
વરાનલભત ।

પુણ્યવતોને છંદગી કરતાં સત્ય વહાનું છે. પુણ્યવતાં પ્રાણેભ્યઃ સત્યં
પ્રેયઃ । than life=પ્રાણેભ્યઃ than=કરતી=the fifth case.

ધૈર્ય ભક્તોથી નિશ્ચલ મનથી શોધાય છે. ईश्वरो भक्तैरविचलि-
तश्चित्तैर्मृग्यते ।

વિદ્વાન્ અધે પૂજાય છે. વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજયતે ।

પાઠ ૨૮ મો.

મોસ્ શબ્દની પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન આવે તો મોસ્ તો
સ્ ઉડી જાય છે. જેમકે મોસ્+આચાર્ય=મો આચાર્ય, મોસ્+મહા-
ત્મન્=મો મહાત્મન્.

potential mood=વિધિલિફ્ઠ=વિધ્યર્થ.

પ્રાપ્તિરમાં વસેયમ્, વસેવ.....વગેરે પરસ્મૈપદના તથા યુધ્યેય,
યુધ્યેવહિ.....વગેરે આત્મનેપદનાં potential રૂપે આપેલાં છે તે
તૈયાર કરો.

વસયેમ્, વસેવ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
પુષ્યેયમ્, પુષ્યેવ.....પ્રમાણે ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
વિશેયમ્, વિશેવ.....પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
ચોરયેયમ્, ચોરયેવ.....પ્રમાણે દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
ઈક્ષેય, ઈક્ષેવહિ, ઈક્ષેમહિ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના આત્મનેપદી
ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

યુધ્યેય, યુધ્યેવહિ.....પ્રમાણે ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં
૩૫ લેવાં.

વિન્દેય, વિન્દેવહિ.....પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં
૩૫ લેવાં.

અવધીરયેય, અવધીરયેવહિ.....પ્રમાણે દશમા ગણના આત્મનેપદી
ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

passive forms of પા to drink.

present.

પીયે	પીયાવહે	પીયામહે
પીયસે	પીયેથે	પીયધ્વે
પીયતે	પીયેતે	પીયન્તે

Imperfect.

અપીયે	અપીયાવહિ	અપીયામહિ
અપીયથાઃ	અપીયેથામ્	અપીયધ્વમ્
અપીયત	અપીયેતામ્	અપીયન્ત

Imperative.

पीये	पीयावहे	पीयामहे
पीयस्व	पीयेथाम्	पीयध्वम्
पीयताम्	पीयेताम्	पीयन्ताम्

Potential.

पीयेय	पीयेद्यहि	पीयेमहि
पीयेथाः	पीयेयाथाम्	पीयेध्वम्
पीयेत	पीयेयाताम्	पीयेरन्

passive 3rd, pers. sing. forms of खन्, गै, जि, दा, ध्यै, ध्वस्, यज्, वप्, वस्, वह्, स्तु, स्था, स्मृ, ह्ये, अस् to be जन्, प्रच्छ, चूर्, तद्, नि-तूद्.

Present. 3rd pers. sing.	Imperf. 3rd pers. sing.	Impera. 3rd pers. sing.	Potential. 3rd pers. sing.
खन्यते	अखन्यत	खन्यताम्	खन्येत
खायते	अखायत	खायताम्	खायेत
गीयते	अगीयत	गीयताम्	गीयेत
जीयते	अजीयत	जीयताम्	जीयेत
दीयते	अदीयत	दीयताम्	दीयेत
ध्यायते	अध्यायत	ध्यायताम्	ध्यायेत
ध्वस्यते	अध्वस्यत	ध्वस्यताम्	ध्वस्येत
इज्यते	ऐज्यत	इज्यताम्	इज्येत
उप्यते	औप्यते	उप्यताम्	उप्येत
उष्यते	औष्यत	उष्यताम्	उष्येत
उह्यते	औह्यत	उह्यताम्	उह्येत
स्त्रियते	अस्त्रियत	स्त्रियताम्	स्त्रियेत
स्थीयते	अस्थीयत	स्थीयताम्	स्थीयेत
स्मर्यते	अस्मर्यत	स्मर्यताम्	स्मर्येत
ह्रयते	अह्रयत	ह्रयताम्	ह्रयेत

અસ્ to be નાં ૩૫.

ભૂયતે	અભૂયત	ભૂયતામ	ભૂયેત
જન્યતે	અજન્યત	જન્યતામ	જન્યેત
જાયતે	અજાયત	જાયતામ	જાયેત
પૃચ્છ્યતે	અપૃચ્છ્યત	પૃચ્છ્યતામ	પૃચ્છ્યેત
ચોર્યતે	અચોર્યત	ચોર્યતામ	ચોર્યેત
તાઙ્યતે	અતાઙ્યત	તાઙ્યતામ	તાઙ્યેત
નિષૂદ્યતે	ન્યસૂદ્યત	નિષૂદ્યતામ	નિષૂદ્યેત

Potential mood નીચેના અર્થોમાં વપરાય છે.

(1) Probability સંભવ. બની શકે એવું હોવાપણું.

(2) Capability શક્તિ, સામર્થ્ય.

જેમ કે, જનઃ સમુદ્રં તરેત્ કિંતુ સજ્જનતાં નાનયેત્ માણસથી સમુદ્ર તરાય નહિં એવું છે તો પણ કોઈ તરે એમ સંભવે છે. પણ દુર્ગનમાં સજ્જનતા આણી શકે નહીં. તરેત્ એ 'સંભવ' બતાવે છે અને આનયેત્ એ 'શક્તિ' બતાવે છે. ગ્રન્થં રચયેત્ He can compose a book ગ્રંથ રચવા સમર્થ છે. આ વાક્યમાંનું રચયેત્ પણ 'શક્તિ' બતાવે છે.

(3) Command શાસ્ત્ર અથવા સત્પુરુષની આજ્ઞા.

સત્યં વદેત્ One should speak the truth. જનો ન પરકીયં દ્રવ્યં ચોરયેત્ માણસે પારકો પૈસો ચોરવો નહીં.

(4) Prayer પ્રાર્થના. મોદકં લભેય મને લાડુ મળે. I pray I get sweetmeat.

(5) Wish or hope ઈચ્છા અથવા આશા I wish I may live long ચિરં જીવેયમ્ બહુ ઊંડું એવી ઈચ્છા અથવા આશા છે. મુખ્ય વાક્યોની પેઠે પેટા વાક્યો (dependent clauses) માં પણ આવા અર્થોમાં Potential વપરાય છે. તેમજ જે આમ થાય, તો આમ થાય. જે આમ હોત તો આમ થાત. આવા conditional sentences

માં પણ Pot. વપરાય છે. જેમકે **यदि हरिः विमार्गात् निवर्तेतः शोभनं भवेत्.** જો હરિ આડે રતેથી પાછો ફરે તો સારું થાય.

વાક્યો.

विषदा अभिभूतः अपि धर्मं त्यजेयम् न । દુઃખથી અકળાયલો હોઉં તો પણ મારે ધર્મ તજવો જોઈએ નહીં. **Though over-powered by misery I should not abandon my duty.**

इच्छामि भवान् सोमम् पिबेत् । હું ઇચ્છું છું કે આપ સોમરસ પિઓ. **I wish your honour may drink soma juice.**
કેમ ! અરે ! નૃત્ય શિખું કે ગાયન ? **What ! Oh ! may I learn dancing or singing ?**

तारे धृष्टी महेनतथी सत्यं ज्ञातुं नोद्यमे. **Thou shouldst know the truth with much effort.** છોકરાઓએ સત્કર્મોથી માબાપને પ્રસન્ન કરવાં જોઈએ. **Sons should please their parents by their good actions.** આપણે બંને ઇશ્વરની પૂજાથી શાંતિ મેળવીએ. **We two may get peace by the worship of God.** તમારે દોરડીને સાપ ગણવો નહીં. **You should not regard a rope as a serpent.**

नरि दुर्दशाम् गते क्षुद्रः अपि अहितम् आचरेत् । માણસ નબળી અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે હલકો માણસ પણ તેનું ભુકું કરે છે. **When a man is in misfortune, even a mean fellow does him injury.**

वधता रोगने अने नय मेणवता शत्रुने नयेना न करवो. **One should not neglect a growing disease and a conquering enemy.**

पंडितोनी सभाમાં भूर्ખાએ मौन सेवतुं-ચૂપકી પકડવી. **The illiterate should resort to silence in the assembly of the learned.**

तारे कुक्षोથી सुगंधवाणी हवेલીમાં सुसाक्षरीना थाक उतारवो. **Thou shouldst remove the fatigue of thy journey in a mansion fragrant with flowers.**

પ્રજાની પ્રસન્નતા માટે રાજાઓએ મહેનત કરવી. Kings should strive to please their subjects.

સારા રાજાનો પ્રજાએ દ્રોહ ન કરવો. Subjects should not bear malice towards their good king.

જો હરિ ખોટું રસ્તેથી પાછો ફરે તો સાફ થાય. It would be good if Hari turns from bad path.

ધર્મમાં ચુસ્ત ડાહ્યા પુરુષો હરિને જોશે. Wise men devoted to religion will see Hari.

છોકરાઓ, તમારે બંનેએ માતૃશ્રીની આજ્ઞા પાળવી. Two children, you should obey the command of your mother.

તારે હિંમત રાખીને શત્રુઓની સાથે લડવું. Thou should fight with thy enemies having resorted to (-with) courage.

નારાયણના આજ્ઞાસથી દળદર આવશે. Poverty will result from the idleness of Narayana.

गुरुः शिष्यस्य अभिनयम् न सहति । शिक्षके शिष्यनी असम्ब्यताने सहन કરવી નહીં. The tutor should not endure his pupil's immodesty.

આપત્તિમાં ડાહ્યા માણસે મૂઠ બની જવું નહીં અથવા ધર્મ તજવો નહીં. A wise man should neither be silly nor abandon his duty in adversity.

इच्छामि पुनर् अपि
इति सीता रामम् अवदत् । હું ધારું છું કે આપણે બંને ફરીથી પવિત્ર ગંગામાં સ્નાન કરીએ એમ સીતાએ રામને કહ્યું. "I wish that we two should bathe again in the holy Ganges"-so said Sita to Rama.

॥ विमुखः भवेत् ईश्वरेणा भोवाणो थाय=भोवा ईश्वरे.] મુકામને માટે મિત્ર આવે ત્યારે પહેલાનાં સારાં કામ સંભારીને હલકા માણસ પણ મોંઘાં ફેરવે નહીં. When a friend seeks refuge, even

a mean fellow would not turn away his face from him remembering his previous good actions.

तृषिताय जलम् यच्छेत् दीनस्य च आपदम् हरेत् । तस्स्थाने पाणी
આપવું અને ગરીબનું દુઃખ મટાડવું. One should give water
to the thirsty and remove the distress of the poor.

नीचैराख्यम् गिरिम् तत्र विश्रामहेतो अधिवसेः । नीचैस् नामना
પર્વતપર તારે ત્યાં વિસામો લેવા બેસવું. Thou shouldst sit
upon the mountain named *Nichais* to rest there.

सूर्ये तपतिलोकस्यदृष्टेः आवरणाय तमिक्षा कथमकल्पेत । न्यारे
સૂર્ય તપતો હોય ત્યારે લોકની દૃષ્ટિને રોકવાને રાત્રિ કેવી રીતે સમર્થ
થાય ? How should night be able to obstruct the
sight of people when the Sun is shining.

ન્યારે તમે બે ઘેર પાછા જાઓ ત્યારે તમારે હાથ પગ ધોવા. યદા
ગૃહં નિવર્તેથે તદા હસ્તૌ પાદૌ ચ (or હસ્તપાદં) ક્ષાલયેતમ્ ।
માણસોએ મિત્રોને ભૂલી જવા નહીં. જના મિત્રાણિ ન વિસ્મરેયુઃ ।

જો તું ઝેર ચાખે તો મરી જાય. યદિ વિષં સ્વાદેથા મ્રિયેથા ।

બે ચોપડીઓ બે હાથમાં લઈ જવાય. પુસ્તકે હસ્તયો નીચેયાતામ્ ।

તમારે બેએ તમારા ગુરુકનેથી ન્યાય શિખવો. ગુરોર્ન્યાયં શિક્ષેયાથામ્ ।

અહીં જાણી છાયામાં આપણે બેશીએ. અત્ર તરોદછાયાયાં નિષીદેમ ।

રાજાઓએ પ્રજાને તુકશાનમાંથી બચાવવી. રાજાનઃ પ્રજા અપાયાદ્રક્ષેયુઃ ।

આપણે ધર્મરતે પવિત્ર ચંતઃકરણથી પૂજવો. ઈશ્વરં પૂતેન હૃદયેન યજેમ ।

તારે ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઈએ, દરિદ્રેભ્યોદ્રવ્યં યચ્છે ।

તમારા ધર્મમાં તમારે ન ચૂકવું, સ્વકૃત્યેભ્યો ન પ્રમાદ્યેત ।

દારણ વગર માણસોએ અકળાવું નહીં. કારણં વિના જના ન શ્રુમ્યેયુઃ ।

કોઈ માણસે બીજાનું ધન તકાસવું નહીં. જનઃ પરકીયં ધનં ન લુભ્યેત્ ।

બે લુબ્ધાઓ મરાય એવો રાજાએ હુકમ કરીધો. શઠૌ તાઢ્યેયાતામિતિ

રાજાદિશત્ ।

જે આપણે આપણા દેશના રક્ષણમાં મરીએ તો કાર્તિ મેળવીએ.

यदि देशस्य रक्षणे स्त्रियेमहि यशो लभेमहि ।

સાક્ષિઓએ ધનસાક્ષી કચેરીઓમાં હમેશાં સાચું બોલવું. સાક્ષિણો ન્યાય-

समासु नित्यं सत्यं भाषेरन् । न्याय समासु=न्यायस्य समासु ।

જે હું કાશી જાઉં તો બહુ સંસ્કૃત ચોપડીઓ આણું. યદિ કાશીં

गच्छेयं बहूनि संस्कृतपुस्तकान्यानयेयम् ।

જે તમે જુદું બોલો, તો શેઠથી મરાઓ. यद्यसत्यं भाषेध्वं

मर्तुमिस्ताडयेध्वम् । असत्यम्=न सत्यम्.

રાજા સીપાઇઓને શહેરની બહાર લઈ ગયો, જેથી કરીને તે પોતાના

शत्रु साथे लढे. नृपः सैनिकान् नगरादनयद्यथा शत्रुणा युध्येत ।

અથવા શત્રુણા યુધ્ધેતેતિ નૃપઃ સૈનિકાન્ નગરાદનયત્.

જે હું પાપ કરતો જણાઉં તો શેઠથી ટંડાઉં, યદિ પાપં કુર્વન્

दृश्येयं मर्तुमिर्दण्डयेयं ।

જે ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં માગે તો કંઈ ધન તેઓ મેળવે ખરા?

यदि दरिद्रा ब्राह्मणा नगरे याचरेन् किञ्चिद् धनं लभेरन् किम् ।

મારા મામાપ રાજ થાય એટલા માટે મેં મારી બેનોને બહુ ધન આપ્યું.

पितरौ तुष्येतामिति स्वसृभ्यो बहु धनमयच्छम् । माताचपि-

ताच्च=पितरौ.

પતિ પત્નિએ દરરોજ ઘરમાં અગ્નિને પૂજવો જોઈએ. जायापती

प्रतिदिनं गृहेऽग्निं पूजयेताम् । जायाचपतिः च=जायापती.

માણસે ફરજ બજાવવામાં શ્રમને ગણવો નહીં. जनो धर्मस्यानुष्ठान-

यायासं न गणयेत् । अनुष्ठाने+आयासम्.

નિશાળીઆઓએ ગુરુને નમવું. शिष्या गुरुं वन्देरन् ।

વિદ્વોથી નડાઓ તોપણ તમારે આરંભેલું કામ તજવું નહીં. विद्वैः

प्रतिहता अप्यारब्धं कार्यं न त्यजेत् ।

પાઠ ૨૯ મો.

सर्व=બધું, સધળું. तद्=તે પેલો. यद्=જે. किम्=કોણ, શું, કયું,

अस्मद्=હું, અમે. युष्मद्=તું, તમે. इदम्=આ.=अदस्=આ, પેલું.

सर्वनामनां धातुं अङ् संभोधनमां ३५ लेखातां नथी.

તદ્ m. નાં ૩પો.

સઃ	તૌ	તે
તમ્	"	તાન્
તેન	તામ્યામ્	તૈઃ
તસ્મૈ	"	તેભ્યઃ
તસ્માત્	"	"
તસ્ય	તયોઃ	તેષામ્
તસ્મિન્		તેષુ

તદ્ f. નાં ૩પો.

સા	તે	તાઃ
તામ્	"	"
તયા	તામ્યામ્	તામિઃ
તસ્યૈ	"	તામ્યઃ
તસ્યાઃ	"	"
"	તયોઃ	તાન્નામ્
તસ્યામ્	"	તાસુ

તદ્ n.

તદ્	તે	તાનિ
-----	----	------

આ ૩પો ૧ લી અને ૨ જાનાં છે. બાકીનાં નરજાતિ લેવાં.

યદ્ નાં ૩૫ માટે નાં ય નરજાતિમાં સર્વ ની પેડે અને યા નાં નારીજાતિમાં સર્વા ની પેડે લેવાં. કિમ્ નાં ૩૫ માટે એજ પ્રમાણે ક અને કા નાં લેવાં.

નાન્યતરજાતિમાં યદ્ અને કિમ્ નાં ૩૫ પ્રાથમરમાં આપ્યાં છે.

एतद् m. નાં ૩પો.

एषः	एतौ	एते
एतम्-एनम्	एतौ-एनौ	एतान्-एनान्
एतेन-एनेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	"	एतेभ्यः
एतस्मात्	"	"

एतस्य	एतयोः-एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	"	एतेषु
एषा	एते	एताः
एताम्-एनाम्	एते-एने	एताः-एनाः
एतया-एनया	एताभ्याम्	एताभिः
एतस्यै	"	एताभ्यः
एतस्याः	"	"
"	एतयोः-एनयोः	एतासाम्
एतास्याम्	"	एतासु

एतद् n. नां ३पो.

एतद्	एते	एतानि
एतद्-एनद्	एते-एने	एतानि-एनानि

आङ्गीनां नरनृतिनां ज्ञेयां.

वाक्यभां सः अने एषः नी पङ्थी व्यंजन आवे तो એમને વિસર્ગ હિડી જાય છે.

તદ્, યદ્ અને કિમ્ એકલાં સર્વનામ તરીકે વપરાય છે અથવા વિશેષણની પેઠે પણ વપરાય છે, એટલે એમનાં ૩૫ની પંથી વિશેષ્ય નામ આવે છે. જેમકે યઃ આગચ્છત્=જે આવ્યો યઃ અને પુરુષઃ જે માણસ. યસ્માત્ પતતિ જેમાંથી પડે છે અને યસ્માત્ કૃપાત્ જે કૃપામાંથી. સ ગચ્છતિ તે જાય છે અને સ પુરુષો ગચ્છતિ તે માણસ જાય છે. સા ગતા=તે ગઈ, અને સા નગરી રમ્યા=તે શહેર સુંદર છે, ક આગતઃ કોણ આવ્યો? અને કઃ પુરુષઃ આગતઃ કયો માણસ આવ્યો? કસ્યા શ્રુતમ્=કોની તરફથી સાંભળ્યું? અને કસ્યાઃ કુમાર્યાઃ શ્રુતમ્= કઈ છોકરી તરફથી સાંભળ્યું?

નીચે આપેલાં કિંચિત્ નાં ૩પો કિમ્ નાં બધાં ૩૫માં ચિત્ હમેશવાથી થાય છે.

કિંચિત્ m.

કંચિત્	કૌંચિત્	કેચિત્
કંચિત્	"	કાંચિત્

કેન્નચિત્	કામ્યાંચિત્	કૈચિત્
કસ્મૈચિત્	"	કેમ્યશ્ચિત્
કસ્માશ્ચિત્	"	"
કસ્યચિત્	કયોશ્ચિત્	કેષાંચિત્
કસ્મિશ્ચિત્	"	કેષુચિત્
	કિંચિત્ f.	
કાચિત્	કેચિત્	કાશ્ચિત્
કાંચિત્	"	"
કયાચિત્	કામ્યાંચિત્	કામિશ્ચિત્
કસ્યૈચિત્	"	કામ્યશ્ચિત્
કસ્યાશ્ચિત્	"	"
"	કયોશ્ચિત્	કાસાંચિત્
કસ્યાંચિત્	"	કાસ્સુચિત્
કિંચિત્	કિંચિત્ n.	કાનિચિત્
	કેચિત્	

આ ૧ લી અને બીજીનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરન્નતિ જેવાં.

કિમ્ નાં રૂપોમાં ચન અને અપિ પણ આ પ્રમાણે ઉમેરાય છે. અને તે રૂપોના અર્થ પણ કિંચિત્ ના જેવાજ થાય છે. કિંચિત્=any કેચિત્ જનાઃ some men. કેષાંચિત્ દેવાનામ્ of some gods. કસ્યૈચિત્નાર્યૈ for some women કેચનપુરુષાઃ some men, કામિરપિ નારીભિઃ by some women કેમ્યશ્ચન બાલેભ્યઃ for some children કેષામપિ ગ્રામાણામ્ of some villages. એક one એ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ સર્વ જેવાં લેવાય છે. દિવચ-વમાં ઘણું ખરૂં એ વપરાતું નથી. બહુ વચનમાં એનો અર્થ some કેટલાક થાય છે. જેમકે એકે મન્યન્તે some believe.

અન્ય other બીજું આ શબ્દ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ સર્વ ની પેઠે લેવાય છે. માત્ર નાન્યતરન્નતિમાં પહેલી તથા બીજીના એકવચનમાં એનું અન્યમ્ રૂપ ન થતાં અન્યત્ થાય છે.

ઉમ્ both આનાં રૂપ દિવચનમાંજ લેવાય છે. નરન્નતિઃઉમૌ, ઉમૌ, ઉમામ્યામ્.....વગેરે, તથા નારીન્નતિ ઉમે, ઉમે, ઉમામ્યામ્.

.....વગેરે સર્વ all નાં દિવચન જેવાં. **इयत्** એટલું this much, **एतावत्** તેટલું this much, **कियत्** કેટલું how much, **यावत्** જેટલું that much અને **तावत्** તેટલું as much આ સર્વનામોનાં ૩૫ ત્રણે જાતિમાં ભગવત્ જેવાં થાય છે.

तद् નાં ૩૫ બે વાર વપરાય ત્યારે તેનો અર્થ various થાય છે, **तेषु** તેષુ શાસ્ત્રेषु=in the various shastras **तानि** તાનિ મિત્રાणि various friends. **तेभ्यः** તેभ्यः **पुरुषेभ्यः** for various men.

यद् ની સાથે **किम्** નાં ૩૫ આવે અને **किम्** નાં ૩૫માં **चित्**, **चन** કે **अपि** ઉમેર્યું હોય અથવા ન ઉમેર્યું હોય તો તેનો અર્થ 'ગમે તે' થાય છે.

यः कः चित् 'ગમે તે' યેન કેન **चित्** ગમે તેણે, **यस्मात्** **कस्मात्** **चित्** પુરુષાત્ ગમે તે પુરુષ તરફથી. **यत्र कुत्र निषीदति** ગમે ત્યાં બેસે છે. sits anywhere.

यः कोपि भवामि अहम् whoever I may be, હું ગમે તે હોઉં. **महम्** m. નાં ૩૫૦.

महान्	महान्तौ	महान्तः
महन्	"	"
महान्तम्	"	महतः
महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
महते	"	महद्भ्यः
महतः	"	"
	महतोः	महताम्
महति	"	महत्सु

महती f. નાં ૩૫ દાસી જેવાં.

	महत्	
महत	महती	महान्ति
	दिश f. (दिशा) નાં ૩૫૦.	
दिक्-ग्	दिशौ	दिशः
"	"	"
दिशम्	"	"

दिशा
दिशे
दिशः
”
दिशि

दिग्भ्याम्
”
”
दिशोः
”

दिग्भिः
दिग्भ्यः
”
दिशाम्
दिक्षु

કોણ અહીં આવેલો છે ? Who has come here ?

કોનાં આ પુસ્તકો છે ? Whose are these books ?

કોના (કંઈ સ્ત્રીના) છોકરા આ છે. Whose sons are these ?

મેં જે પુરુષને ગઈ કાલે જોયો તેનેજ હું બોલાવું છું. I call the very man whom I saw yesterday.

તે છોકરી કંઈ બોલી નહીં. That female child spoke nothing.

મેં તે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણ આપી. I gave *dakshina* to those Brahmins.

કયા શહેરમાંથી જસુસ આવેલો છે ? From which town has the messenger come ?

એમને જે જે ઇચ્છ (ગમતું) હોય તે તે કરાઓ. Let whatever is desired by these be done.

જે કથાઓ પુરાણોમાં સંભળાય છે તેજ આ માણસો બજવે છે.

These men dramatically represent the same stories that are heard in the Puranas.

તેજ આ દેશ છે જેમાં હું પ્રિયા સાથે ઘણો વખત રહ્યો. This is the same country where I lived long with my beloved.

येनपतद् अखिलम् जगत् निर्मीयत तस्मै ईश्वरायनमः જેનાથી આ આખું જગત પેદા થયું તે ઇશ્વરને પ્રણામ. Bow down to that God by whom this whole universe was created.

તે તે શાસ્ત્રોમાં કુશળ પંડિતોની સાથે રાજ બોલ્યો. The king spoke with learned men well-versed in those respec-

tive sciences (or in the various sciences). ક્યા એ જલુનાં તે કપડાં છે ? Whose are those two clothes ?

यथा वसिष्ठः आत्मानम् पूतम् मन्यते ताम् अरुन्धतीम् वन्दस्व ।
Bow to that Arundhati by whom Vasishtha thinks himself purified.

राजपुत्रः सर्वासु कलासु प्रावीण्यम् उपगतः । राज्ञेन છોકરો સધળી કળાઓમાં નિપુણતાને પામ્યો છે. The Prince has gained proficiency in all arts.

જેનાથી મહિષાસુર રાક્ષસ હણાયો તે દુર્ગા (કાળકા, મહાકાળી) દેવીને પ્રણામ. Bow to that Durga goddess by whom Mahishasura was killed. તે એ નદીઓ પ્રયાગમાં મળે છે. Those two rivers join at Prayaga.

જે એ જલુથી ચોરી કરાઈ તે માણસોને રાજાએ શિક્ષા કીધી. The king punished those two persons by whom theft was committed.

આ જંગલમાં અગાઉ બ્રહ્મને જલુનાર ઋષિઓ રહેતા હતા. The sages knowing Brahma formerly dwelt in this forest.

જેમનાથી પૃથ્વી ખોદાઈ ગઈ હતી અને જે કપિલના ક્રોધથી બળી ગયા હતા તે સગર ઋષિના છોકરાઓને ભગીરથે ગંગાના જળથી ઉદ્ધાર્યા. Bhagiratha saved, by means of the water of the Ganges, those sons of Sagara by whom the earth was excavated and who were burnt by the anger of the sage Kapila.

જેમના વિવાહ પોતાના છોકરાઓની સાથે થયા હતા તે જનકની છોકરીઓની સાથે રાજા દશરથ અયોધ્યા ગયા. King Dashratha went to Oudh joined with those daughters of Janak whose marriages took place with his own sons.

अत्र कोऽपि न दृश्यते रोदनम् तु श्रूयते । અહીં કોઈ જણાતું નથી

રૂદન તો સંભળાય છે. None appears here, however weeping is heard.

પુરા યાનિ વસ્તૂનિ મહતા શ્રમેણ સાધ્યાનિ આસન્ તાનિ અધુના યન્ત્રાણામ સામર્થ્યાત્ અલ્પેન એવ આયાસેન સાધ્યાનિ । અગાઉ જે ચીજો ઘણી મહેનતે થાય એવી હતી તે હમણાં સાંચાના બળથી થોડીજ મહેનતથી થાય એવી છે. Those things which could formerly be done with great labour can now be done with only little trouble by help of machines.

યસ્યાઃ દુગ્ધમ ન ઉપલભ્યતે તયા ઘેન્વા કિમ ક્રિયતે । જેનાથી (-જેનું) દૂધ ન મળે તે ગાયથી શું કરાય-તે ગાયનું શું કામ છે ? What is to be done with, what is the use of-that cow form whom (-whose) milk is not obtained ?

યસ્યવિત્તમ અસ્તિ સઃ નરઃ કુલીનઃ સઃ પण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः सः एव वक्ता च सः दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनम् आश्रयन्ते । જેની કને પેસા હોય છે તે માણસ ઉંચા કુળનો, તે પંડિત, તે વેદ જાણનાર, તે ગુણની જુજ જાણનાર, તેજ બાપણ કરનાર અને તેજ ખુશ્બુરત, સધળા ગુણો સુવર્ણમાં રહે છે. That man who has wealth, is highly born, he is a learned man; he is one who knows the Vedas, he is appreciative, he alone is a speaker and he is handsome. All good qualities resort to gold.

એઓ કોણ છે? एते के ।

તેઓનો ધંધો શો છે? का तेषां वृत्तिः ।

તે હરિની છોકરી છે. साहरेर्दुहिता ।

શું તેણીનું નામ છે? किं तस्या नाम ।

કોને રામે એવું કહ્યું? कस्मै राम एवमवदत् ।

80=एवम् इति वपराय नहीं. इति तो शब्द समूह (phrase) अथवा वाक्यने अंते वपराय છે જેમકે स मूर्खः अस्ति इति अहम् अकथयम्

I said 'he is a fool.' **संपदः पदम् आपदाम् इति अहम् बोधामि** I know 'riches are the abode of miseries. તે ગોવિંદનો ભાઈ છે. **સ ગોવિન્દસ્ય શ્રાતા ।**

હું તેની સાથે નિશાળે ગયો. તેન સહ પાઠશાલામગ્ચ્છમ્ ।

તેણે નારાયણને તે છોકરાઓની સાથે રમતો બોલ્યો. **સ નારાયણ તૈઃ કુમારૈઃ સહ રમમાણમશ્નૈત ।**

પોતાના કયા મિત્રને તે સંભારે છે. **આત્મનઃ કિં મિત્રં સ સ્મરતિ ।** તે નદીમાં માછલાં છે. **તસ્યાં નદ્યાં મત્સ્યાઃ સન્તિ ।**

તે તેણીનાથી અનુસરાય છે. **સ તયાનુસ્રિયતે ।**

તે ગામોમાંથી આવેલા માણસો ક્યાં છે ? તેમ્નો ગ્રામેભ્ય આગતા નરાઃ કુત્ર ।

જે દેશનો રાજા શુદ્ધ છે તેમાંથી તેઓ આવે છે. **યસ્ય દેશસ્ય રાજા શુદ્ધકોઽસ્તિ તસ્માત્તયાગચ્છન્તિ ।**

પોતાની જે દાસીઓ સમીપમાં હતી તેને પોતાને માટે ડુલો લાવવાને રાણીએ હુકમ આપ્યો. **આત્મનઃ યાઃ દાસ્યઃ સંનિધૌ આસન્ તાઃ આત્મને કુસુમાનિ આનેતુમરાજ્ઞી આદિશત્ । આત્મનો યા દાસ્યઃ સંનિધાવાસંસ્તા આત્મને કુસુમાન્યાનેતું રાજ્યાદિશત્ ।**

મહારાષ્ટ્રીયેનો રાજા તે ધરમાં રહ્યો. **મહારાષ્ટ્રીયાણાં રાજા તસ્મિન્ ગૃહેઽવસત્ ।**

તે છોકરીઓમાંની કઈ ગાય છે ? **તાસાં કુમારીणां का गायन्ति ।** કોનાથી આ ગ્રંથ અહીં મૂકાયો ? **केनैष ग्रन्थोऽत्र निहितः ।**

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યથી આકાશ અને પૃથ્વી વધી રહ્યાં છે. **एतस्याक्षरस्यात्मनः सामर्थ्येन द्यावापृथिव्यौ विधृते ।**

તે બેથી કંઈ મોટું કામ કરાયું નથી. **ताभ्यां किमपिमहत् कार्यं न कृतम् ।**

હું તે વનમાં ઘણી વાર સુધી રહ્યો. **तस्मिन्नरण्ये चिरमवसम् ।**

કઈ દિશામાંથી તે લુચ્યો ગયો ? **कया दिशा स जाल्मोगतः ।**

તે દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર પ્રતિમા છે. **तस्मिन् देवायतने लक्ष्म्याः सुन्दरा मूर्तिरस्ति ।**

હરિએ તેને ન મનાય એવી વાત કહી. **हरिस्तमश्नयेयां कथामकथयत् ।**

જેને લક્ષ્મી ઇચ્છે છે તે તેણીને મેળવવો કઠણ કેમ થાય ? ચં લક્ષ્મી-
પ્રાથયતે સ તયા દુરાપઃ કથં ભવેત્ । or શ્રિયાદુરાપઃ કથમી-
પ્સિતો ભવેત્ એટલે શ્રિયા ઇપ્સિતઃ દુરાપઃ કથમ્ ભવેત્ ।

પાઠ ૩૦ મો.

when=જ્યારે=યદા. when=જ્યારે=કદા.

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં ૩૫ પ્રાર્થનરમાં આપેલાં છે તે ત્રણે જાતિમાં
લાગુ પડે છે. અહમ્ આગતઃ હું આવ્યો. અહમ્ આગતા હું આવી.

ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ તું ડાહ્યો છે, ત્વમ્ સુકન્યા તું સારી છોકરી છે.

અહમ્ અપરાધી નાં હું અપરાધી નથી. I am not guilty.

રઘુનાથઃ આશયોઃ સ્નિહ્યતિ । રઘુનાથ અમારા બંનેના ઉપર હેત
રાખે છે, Raghunath feels affection for us both.

મે પુત્રકઃ કુત્ર અસ્તિ । મારો છોકરો ક્યાં છે ? Where is my
dear son ?

પુત્રક માં ક એ તદ્દિત પ્રત્યય છે. ક જુદા જુદા અર્થમાં ઉમેરાય
છે તે માટે નીચેના થોડા દાખલા તૈયાર કરો.

વૃક્ષ a tree અને વૃક્ષક a small tree.

પુત્રક a dear son.

અશ્વક a bad horse.

આ દાખલાપરથી જણાશે કે ક= 1 small, 2 dear, 3 bad.

આમ ત્રણ અર્થો થાય છે.

દેવિ, તને હું વંદું છું. Goddess, I bow to thee.

અસ્માન્ મા અવધીરય । અમને વખોડ નહીં. Do not despise us.

વિષ્ણુ તમને રક્ષો. May Vishnu protect you.

હું તારી સાથે બાગમાં જવાને ચાહું છું. I wish to go to the
garden with thee.

આર્યે તે ભૂતાર્યમ્ કથયામિ । પૂજ્ય સ્ત્રિ, હું તને સત્ય કહું છું.

Venerable woman, I tell the truth to thee.

(તે નહીં ચોથી અથવા છઠી વિભક્તિ છે.)

તું મને પૈસો આપતો નથી. Thou dost not give me wealth.

શંકર તમારા કલ્યાણને માટે હો-તમારું કલ્યાણ કરો. May God Shiva be for your welfare!

એ બાળકો, તમારા પિતા ક્યાં છે? You two children, where is your father?

પૃથ્વીમ યુષ્માસુ રક્ષતસુ નઃ મયમ્ કુતઃ । પૃથ્વીને તમે રક્ષો છો ત્યારે અમને ભય ક્યાંથી હોય? When you are protecting the earth, whence is fear to us?

હું તમારી કનેથી મળેલી ખબર સૌને કહું છું. I tell the news obtained from you to all.

તેનું દુઃખ ટાળવાને અમારાથી ધરાયલો ઉપાય નિષ્ફળ થયો. The remedy contemplated by us to take away his pain became fruitless.

તવ...પ્રતનુ યતઃઆવામ્ દર્ધમ્ કાલમ્ સુખમ્ ન અન્વભવાવ તમારું પુણ્ય મારી માફક થોડું છે કારણ કે આપણે બંનેએ ઘણો વખત સુખ ભોગવ્યું નહીં. Thy good action is small like mine, because we both did not enjoy happiness for a long time.

મમ મનઃ અધ્યયનાય ત્વરતે । મારું મન ભણવાને તલપે છે. My mind is impatient for study.

પૃષ્ઠઃ અસ્માકમ્ અશ્વઃ । આ અમારો ઘોડો છે. This is our horse. તે માતા ક્વ ગતા । તારી મા ક્યાં ગઈ? Where is thy mother gone?

પતસ્ય વૃત્તાન્તસ્ય શ્રવણેન આવયોઃ મનઃ પર્યાકુલમ્ । આ હકીકત સાંભળવાથી અમારું બંનેનું મન ક્ષોભ પામ્યું છે. The mind of both of us is agitated by hearing this account.

ક્રુદ્ધઃદશરથઃકૈકેયીમ્ અપૃચ્છત્ પાપે રામેણ યા મયા તવ કિમ્ પાપમ્ કૃતમ્ । બીજવાયલા દશરથે કૈકેયીને પૂછ્યું 'હે પાપી સ્ત્રી! રામે અથવા મેં તારું શું પાપ કીધું—બગાડ્યું? Dasharatha being provoked asked Kaikeyi 'Oh sinful woman, what offence is done by Rama or myself against thee. કેન નિમિત્તેન એવમ્ તસ્ય અનર્થાય અથ ત્વમ્ ઉચ્ચતા ।

શા કારણથી આ પ્રમાણે તેના અહિતને માટે તું તૈયાર થયેલી છે ?

Why art thou prepared to do him harm thus to-day ?

મવતઃ અસ્માસુ દીનેષુ પતાદશઃ સ્નેહઃ । આપનો અમારા ગરીબ પર આવેા પ્રેમ છે. Your honour has such affection for us who are humble.

પવનથી વાદળાનાં સમૂદની પેઠે, પ્રારબ્ધથી અમારા સઘળા મનોરથ હડી ગયા-નિષ્કળ ગયા. All our desires are scattered by fate like a collection of clouds by the wind.

માનિનિ મયિ કમ અપરાધલવમ પદ્યસિ યતઃ દાસજનમ ત્વજસિ । હે અભિમાની સ્ત્રી ! મારામાં કદી કસુરને જુએ છે કે જેથી તું તારા સેવકને તરો છે. Oh proud woman, what small fault dost thou see in me that thou abandonest the man who is thy slave ?

નંદિનિ યેષામ કુલેષુ સવિતા ગુરુઃ ચ વયમ્ (ગુરવઃ) તેષાં પાર્થિવાનામ ત્વમ્ વધૂઃ । હે પુત્રિ, જેમના કુળમાં સર્વ ગુરુ એટલે મૂલ પુરુષ છે અને અમે ગુરુ છીએ તે રાજાઓની તું વહ છે.

રાજાઓની=રાજાઓને ત્યાં

વહ=છોકરાની વહના અર્થમાં.

હેતમાં વૃદ્ધ પુરુષો નાની છોકરીને ‘દીકરી’ ‘પુત્રી’ કહે છે તે અર્થમાં નંદિનિ=પુત્રિ. Oh girl, thou art the daughter-in-law of those kings, in whose family the Sun is the progenitor and we are preceptors, or, in whose family the Sun and we are the venerable heads.

યૂયમ્ વયમ્ વયમ્ યૂયમ્ इति आवयोः मतिः आसीत् अधुना किम् जातम् येन यूयम् यूयम् वयम् वयम् । તમે તે અમે અને અમે તે તમે એમ આપણું ‘અનેતું’ માનવું હતું; હવે શું થઈ ગયું કે તમે તે તમે અને અમે તે અમે ? ‘You are we and we are you’, such was the feeling of us both; what has become now that you are you and we are we ?

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં મા, મે, નૌ, નઃ, ત્વા, વામ, વઃ, તે
એ ટુંકાં રૂપો વાક્યને આરંભે, શ્લોકની લીટીને આરંભે, સંબોધનરૂપ
પછી, તેમજ ચ, વા, एव અને हा એ અવ્યયોની પહેલાં વપરાતાં
નથી. જેમકે,

मम गृहम् काश्याम् अस्ति એ વાક્યને આરંભે મે ગૃહમ
નહી વપરાય.

वेदैः अशेषैः संवेद्यः } આ અર્ધા શ્લોકના બીજા ભાગને
अस्मान् कृष्णः सर्वदा अचतु । } આરંભે અસ્માન્ ને બદલે નઃ
નહી વપરાય.

हेः कृष्ण नः पाहि आ ખોટું છે પણ હે કૃષ્ણ અસ્માન્ પાહિ એમ
વપરાય, કારણ કે કૃષ્ણ સંબોધનમાં છે.

नव मम च पुस्तके आमां च नी પહેલાં મે નહીં વપરાય. તવ મે
ચ પુસ્તકે એ ખોટું છે.

तव मम वा कार्यम्. તવ મે વા કાર્યમ આ ખોટું છે.

तव एव पुस्तकम् तांश्च पुस्तकं આને બદલે તે एव પુસ્તકમ
નહીં થાય.

हा मम दुर्भाग्यम् આને બદલે हा મે દુર્ભાગ્યમ નહીં થાય.

युवयो रूढं रक्षतु प्रभुः એમાં વાં ગૃહં ન થાય.

तुं ડાહ્યો ખાણસ છે. ત્વં બુધઃ ।

હું અણબરોસાદાર ખાણસ છું એવો તું વહેમ રાખે છે ? अहमविश्वास्य

इति त्वं शङ्कुसे किम् ।

Do you think him to be a fool ?

Do you suspect him to be a thief ?

Do you think him to be a wise man ?

આવાં વાક્યોને તરજુઓ કરતી વખતે એ વાક્યોને આ પ્રમાણે
ફેરવી નાંખવાં.

Do you think that he is a fool ? स मूर्ख इति
मन्यध्वे किम् ।

Do you suspect that he is a thief स स्तेन इति
शङ्कध्वे किम् ।

Do you think that he is a wise man स प्रश्न इति
मन्यध्वे किम् ।

બ્યારે તમે પહાડપર ચઢ્યા ત્યારે તમારો ભોમિયો કોણ હતો ? યદા
યૂયં ગિરિમારોહત તદા યુષ્માકં માર્ગદર્શકઃ ક આસીત્ ।
કોણે તને આ વાત કહી ? કસ્ત્વામેતાં કથામકથયત્ ।

મારા પિતા કાશીએ ગયા હતા; અને તે બ્યારે પાછા આવ્યા ત્યારે તેણે
ધણાં પુસ્તકો આપ્યાં, અને તે મને આપ્યાં. મમ પિતા કાશીમગ-
ચ્છત્ । યદા સ ન્યવર્તત તદા સ બહુનિ પુસ્તકાન્યાનયત્તાનિ
મહ્યમચ્છન્ન । આ વાક્યને આરંભે મમ ને બદલે મેં નહીં વપરાય.

ત્યાં જે થયું તે અમને કહે. તત્ર યદાપતિતં તદસ્માન્ કથય ।
મારું પુસ્તક ક્યાં છે એમ મેં તમને પૂછ્યું. મમ પુસ્તકં ક્વાસ્તીત્યહં
યુષ્માનપૃચ્છમ્ ।

અમારાથી છુટા પડવામાં દલગીર ન થાઓ. અસ્માભિર્વિયોગો મા શોચ ।
વિયોગ ની સાથે જેનાથી છુટા પડવાનું હોય તેના નામની ત્રિછ
વિભક્તિ આવે છે.

તારી કૃપાથી અમે સઘળાં સંકટો તરી ગયા. તવ કૃપયા વયં સર્વાણિ
સંકટાન્યપારયામ ।

તમારાથી તે વખતે જે કરાયું તે મને યાદ છે. યુષ્માભિરેતસ્મિન્
કાલે યત્કૃતં તદહં સ્મરામિ ।

સાક્ષિઓ મારાથી સોમવારે આવવાને ફરમાવાયા. સાક્ષિણો મયા
સોમવાસરે આગન્તુમાદિષ્ટાઃ ।

બ્યારે તમે ઘેર આવ્યા ત્યારે મેં તમને અનાજના ઢગલા આપ્યા. યદા
યૂયં મમ ગૃહમાગચ્છત તદાહં યુષ્મભ્યં ધાન્યસ્ય રાશીનયચ્છમ્ ।
તું હાર્યો તેથી તારા સીપાઇઓ જિતનારને શરણે ગયા. ત્વયિ પરા-
જિતે તવ સૈનિકા જેતારં શરણમગચ્છન્ ।

I submit to God. હું ધર્મરત્ને શરણે જઈ છું. ईश्वरं शरणं
गच्छामि. submit to the master. ગુરુને શરણે જા. ગુરું
શરણં ગચ્છ આવાં વાક્યોમાં ईश्वरस्य, गुरोः વગેરે છઠ્ઠી વિભક્તિનાં
રૂપો ન વપરાય.

અમે બેએ ઘણા ઋપિના આશ્રમે ગયા. આવાં બહુનામૃષીણામાશ્રમા-
નૈક્ષાવહિ ।

આ કુલો અમારા બેથી અણુયાં છે. પત્તાનિ કુસુમાન્યાવામ્યા-
માનીતાનિ ।

તેણે તે ખચર મારા તરફથી મેળવી. સ તાં વાર્તા મદવિન્દત ।
તમે બે બધાં માણસોને વખોડો છો. યુવાં સર્વાશ્ર જનાન નિન્દયઃ ।
હું તને આ ઇનામ આપું છું. અહં તુમ્યમેતત્ પારિતોષિકં યચ્છામિ ।
તારા તરફથી ડાહ્યા પુરુષોનો માર્ગ મેં જાણ્યો. ત્વત્પ્રજ્ઞાનાં માર્ગો
મયા જ્ઞાતઃ ।

ઋત્વિજોએ મને બ્રૂણ વગર માર્યો. ઋત્વિજો મામપગધં વિનાતાડયન્ ।
હું ઘ્યાળુ પિતા, અમે તારાં છોકરાંપર ક્રોધે બરા નહીં. કારુણિક પિ-
તરસ્મભ્યં તવ વાલેભ્યો મા કુપ્ય ।

અમે (૩ જે) તેના દોસ્તદારો (તેના) થી તે દૂર બસ્યો. અસ્મત્તસ્ય
સુહૃદ્ભ્યઃ સ દૂરમાદત્ ।

તે દૂરને મારવામાં તારાથી અયોગ્ય કામ કરાયું છે. તસ્ય સારમે-
યસ્ય નાડને ત્વયાનુચિતં કાર્યં કૃતમ્ ।

તું રક્ષક છે તો તારી પ્રબળ કેવી રીતે દુઃખ ભોગવે ? ત્વયિ રક્ષિતરિ
તવ પ્રજાઃ કથં દુઃખમનુભવેયુઃ ।

અમારામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે. અસ્માસુ હરિઃ શ્રેષ્ઠઃ ।

પાઠ ૩૧ મો.

હદમ નાં રૂપો પ્રાઇમરમાં આપ્યાં છે તેમાં નીચે પ્રમાણે
વધારો કરવો:—

	હદમ m.	
Acc. હમમ	હમો	હમાન્
એનમ	એનો	એનાન્
Instr. અનેન		
એનેન્		
Gen.	અનયોઃ	
	એનયોઃ	
Loc.		

इदम् ।

Acc. इमाम्
एनाम्इमे
एनेइमाः
एनाःInstr. अनया
एनया

Gen.

अनयोः

Loc.

एनयोः

”

इदम् n.

Acc. इदम्
एनद्इमे
एनेइमानि
एनानिInstr. अनेन
एनेन

आक्षीनां पीप्सा इषो नरञ्जति ज्ञेयां
 देवाय छे. तेभ छद्दी सातभीनुं ज्ञे
 इषवाणुं द्विवयन पशु देवाशे.

इदम् अने एतद् नां एनम्, एनेन, एनयोः वयं विदुषे थनारां
 इषो तेभनां मुण्य इषो वपराया पछी वपराय छे. ज्ञेभदे:—

एतम् कुमारम् आह्वय । एनम् अहम् द्रष्टुम् इच्छामि ।
 एनयोः कन्ययोः माताकास्ति । एनयोः पितुः समीपे किम् । अयम्
 अहम् आगच्छामि आ हुं आहुं हुं—आग्या. Here I come.
 एषः अस्मि आ स्त्री. दाज्जर हुं. Here am I. एषा आगच्छति
 नव माता आ तारी मा आवे छे. Here comes thy mother.
 अयं स ते संगमोत्सुकः तिष्ठति आ तने भगवाने आतुर थदने
 ज्ञे छे. Here he stands eager for thy union. आ
 वाङ्मोपरथी एतद् तथा इदम् नां पढेनी विलङ्कितनां इषोनुं लापांतर
 गुञ्जराती ‘आ’ अने अत्रेछ ‘here’ थाय छे ते लक्ष्मां दे.

अमी शब्दने छेले ई जेनी पछीना स्वर साथे जेडातो नथी.
 ज्ञेभदे अमी अश्वाः, अमी इषवः

इदम् आसनम् भवता अलङ्कियताम् आ आसन आपन्नथी शोभाओ.

Let this seat be adorned by your honour.
 दरायुनी उडपनी अहेभाभ्थी होयनी तेभ आ घोडा दोडे छे. These
 horses run as if by jealousy of the speed of the deer.

अयम् ग्रन्थः अनया रीत्या व्याख्येयः । आ ग्रंथ आ रीते समञ्जवे।
જેમએ. This book should be explained in this way.

वत्स अस्मात् साहसात् विरम । छोडरा, आ अविचारी कामधी
અટક. Child, desist from this adventure.

यौ तरु ह्यः अपश्यम तौ अमू । જે બે ઝાડ મેં ગઇ દાલે જોયાં
તેઆ. Those are the two trees which I saw yesterday.

આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દક્ષિણ આપ. Give *dakshina* to this
learned Brhmanan.

આ જે છોકરીઓની સંજાત મને ગમે છે. The companionship
of these two girls pleases me. આ સારંગ પક્ષિને પ્રિયાની
ખબર માટે વિનવું છું. I request this *Saranga* bird for
intelligence about my beloved.

भीरु यतः अवधीरणाम विशङ्कुप्ते सः ते संगमोत्सुकः अयम्
નિષ્ઠિત । હે ળીકણ સ્ત્રી, જેના તરફથી તું તિરસ્કારનો વહેમ ખાય છે
તે તને સળવાને આતુર અહીં ઉભો છે. Hero stands ho eager
for union with thee from whom, oh timid woman
thou apprehendest repulsion અયમ્=આ, here.

असुमदेवदारुमपूरः पश्यसि असौवृषभध्वजेन पुत्रीकृतः । તું આ
અસુમદરુ વૃક્ષને આગળ જુએ છે, એ શિવથી પુત્રરૂપે સ્વીકારાયો છે.
Thou seest this pine-tree in front, it is adopted
as a son by Shiva.

इयम् वशा तव प्रियतमा स्त्रीरन्नेषु मम उर्वशी જેમ ટોળામાં આ
તારી સહચરી તને અત્યંત વહાલી છે તેમ રત્નરૂપ અત્યંત સુંદર
સ્ત્રીઓમાં મારી ઉર્વશી મને છે. Of all female beauties
Urvasi is the dearest to me, as in the whole herd
this mate is to thee.

मधुकर तस्याः मेदिराक्ष्याः प्रवृत्तिम् शंस अथवा असौ मे वरतनुः
ન્યયા દૃષ્ટા ન ણવ । હે ભ્રમર, તે મોહક ચક્ષુ વાળી સ્ત્રીની ખબર
કહે અથવા તે મારી સુંદરી તારાથી દેખાઈ નથીજ. Oh bee, tell
the news of that lady with fascinating eyes, or
that my beautiful mistress is never seen by you.

હંસ મે કાન્તામ પ્રયચ્છ અસ્થાઃ ગતિઃ ત્વયા હૃતા । હે હંસ, મારી પ્રિયા આપ, એની ચાલ તારાથી હરાઇ છે. Oh swan, give me my beloved, her gait has been stolen by you.

અસ્મિન્ પવ લતાગૃહે ત્વમ અમવઃ । આજ વેલાના માંડવામાં તું હતો. Thou wast in this very bower of creepers.

અસ્ય પવ મહતિ શિખરે ગૃધ્રરાજસ્ય વાસઃ આસીત્ । આના જ મહેલના શિખરપર જટાયુનો નિવાસ હતો. The residence of Jatayu—the lord of vultures was on the top of this very mountain.

ગૃધ્રાણાં રાજા ઇતિ ગૃધ્રરાજઃ

પુષ્પધારિણઃ અમી વૃક્ષાઃ મનોહરાઃ દૃશ્યન્તે । ફુલવાળાં આ વૃક્ષો મોહક જણાય છે. These trees bearing flowers look charming.

અમુયા વીથ્યા અગચ્છત્ દાસિ અમૂમ દ્રુતમ આનય તે આ રસ્તે ગઇ, હે દાસિ, તેને જલદી લાવ. અમૂમ fem. She went by that way; Oh maid, bring her soon.

or

દાસી અમુદા વીથ્યા અગચ્છત્ અમૂમ દ્રુતમ આનય The maid-servant went by this way, bring her soon.

પ્રભિઃ તવ કિમ વિપ્રિયમ કૃતમ યદ્ પશામ અનિષ્ટમ કર્તુમ ઉચ્યતઃ અસિ એમણે તારું શું બુદ્ધિ કીધું છે કે એમનું નુકશાન કરવાને તું તૈયાર થયો છે. What offence is given by these men to thee that thou art prepared to do harm to them.

યતઃ અસૌ અમીવામ પાદાન્ પ્રણતઃ તતઃ અમુખ્ય મદ્રમ્ અમીમિઃ કાર્યમ્ । જેથી આ માણસ તેમનાં ચરણમાં નમ્યો છે મારે એનું બહુ તેમનાથી થવું જોઇએ. As this man has fallen at their foot, his good should be done by them.

આવાં વાક્યોમાં પાદાન્ ને જલ્દે પાદૌ પણ વપરાય છે.

જેમકે પાદાભ્યામ ધાવન્તિ બાલાઃ જાણકો પગે દોડે છે.

એમાં પાદાભ્યામ દિવચન વાપર્યું છે તેમ.

पुरा अस्याम् पुर्याम् कवीशः न्यवसत् यः किल नाम्ना कालि-
दासः अभवत् । अगाडि आ शહેરમાં એક કવીશર રહેતા હતા જે
નામે કાલિદાસ હતા. In this town there lived in former
times a lord of poets who was Kalidasa by name.
यदि भगवती प्रसन्ना इमम् वरमयाचे । જે દેવી પ્રસન્ન થાય તો
હું આ વરદાન માગું. If the deity be pleased, I shall
ask this boon.

अस्मिन् लोके यद् क्रियते तस्य फलम् अमुष्मिन् लोके अनुभूयते ।
આ લોકમાં જે કરાય છે તેનું ફળ પેલા લોકમાં અનુભવાય છે. The
fruit of that which is done in this world is
experienced in that (-the next) world.

ममिः वचोभिः मे दुःखिताम् भार्याम् सान्त्वय । આ વચનોથી
મારી દુઃખિયારી સ્ત્રીને શાંત કર. With those words comfort
my distressed wife.

हे मीनं इमौ ते पुत्रौ । હે સીતા, આ બે તારા છોકરાઓ છે. Oh
Sita, these are thy two sons.

આ મારો ગ્રંથ છે. અયં મે ગ્રન્થઃ ।

આ મનુષ્યો રાજ્યના જયમાં હરખાય છે. इमे मनुष्या राज्ञो विजयं
મોદન્તે ।

આ છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. इमाः कुमार्यो नृत्यं शिक्षन्ते ।

આ ગામેમાં ઘણા વિદ્વાન પુરુષો રહે છે. एषु ग्रामेषु बहवो विद्वांसः
સન્તિ ।

હું આ આખોથી જ્ઞેતો નથી. अहमाभ्यां चक्षुर्भ्यां न ज्ञे ।

આ ઝાડપર વાદરો છે અસ્મિન્સરૌ વાનરો વર્તન્તે ।

આ નદીઓમાં ઘણું પાણી છે. आसु नदीषु प्रभूतं वार्यस्ति ।

આ પહાડોમાંથી ઘણા પથરા પડ્યા છે. अमीभ्यो गिरिभ्यो बहवो
હશદઃ પતિતાઃ સન્તિ ।

મેં આ લાકડીઓથી ચોરને માર્યો અહમેભિર્લગુઢઃ સ્તેન (લગુઢૈ સ્તેન
or લગુઢૈસ્તેન) મતાડયમ ।

મેં શિવાલયમાં આ સ્ત્રીઓને જોઈ. અહં શિવાલયે હમા નારીરક્ષે ।
આ નદીઓનાં મૂળ હિમાલયમાં છે આસાં નદીનાં પ્રભવા હિમાલયે
સન્તિ ।

આ છોકરાઓને અને પેલી છોકરીઓને થોડો શ્રાદ્ધ આપ. અમીમ્યકુમા-
રેમ્યોઽમૂમ્યઃ કુમારીમ્યઃ કચ્ચિદ્ મોદકં ચચ્છ ।

તે પર્વતના શિખરપરથી ઉતરી આવતો વાઘ મેં જોયો. અમુસ્ય પર્વ-
તસ્ય શિખરાદવતરન્તં વ્યાઘ્રમહમૈક્ષે ।

આ જે ચોરોથી મેં મારું સોતું બચાવ્યું. અમૂમ્યાં સ્તેનામ્યામહં મમ
સુવર્ણમરક્ષમ ।

મેં તે સિપાહને રણભૂમિમાંથી નાસતો જોયો. અહં તં સૈનિકં રણભૂ-
મેર્ધાવન્તમપદ્યમ ।

મુસાફર તે રસ્તે ગયો. પાન્થસ્તેન વર્ત્મનાગચ્છત્ ।

આ જે ખાડાને માટીથી ભરો. હમે ગર્તે મૃદા પૂરય ।

હું કંબુસ તરફથી દક્ષિણા ધારતો નથી. અહં કદર્યાદ્ દક્ષિણાં નાપેક્ષે ।

રાજાનો મહેલ આ નદીથી જે કાશપર છે. રાજાઃ પ્રાસાદોઽસ્યા નદ્યાઃ

ક્રોશૌ (ક્રોશયોઃ)

તે સ્વાદિષ્ટ કરી અને આપ. તન્સ્વાદ્યામ્ મહ્યં ચચ્છ ।

આ સરણથી શો અપરાધ કરાયો છે. ? અનેન હરિણેન કોઽપરાધઃ કૃતઃ ।

આ જે નદીઓનાં સંગમ પવિત્ર છે. અમુયોર્નદ્યોઃ સંગમઃ પવિત્રઃ ।

આ વસ્ત્રથી ઢંકાયેલો હું અદસ્ય થાઉં છું. અનેન વાસના ચ્છન્નોઽ-
હમદસ્યો મવામિ ।

આ જે છોકરીઓ પણ લગ્નમાં આપી દેવાની છે. હમે કન્યે અપિ પ્રદેયે ।

પાઠ ૩૨ મો.

વિદ્વાન્પણ્ડુ અને રાજાપણ્ડુ કદી પણ બરાબર નથીજ. રાજા પોતાના દેશમાં
પૂજાય છે. વિદ્વાન્ તો સઘળે પૂજાય છે. Learnedness and
royalty are never equal: a king is worshipped in
his own country, while a learned man is worshipped
everywhere.

એક ગુણવાન્ છોકરો સારો, સેંકડો મૂરખ હોય તો તે નહી. ચંદ્રમા
એકલો અંધકારનો નાશ કરે છે અને તારાઓનો ખુબખો તે કરતો

નથી. One meritorious son is better and not even hundreds of fools; a single moon dispels darkness and not even a constellation of stars.

સુપુત્રેણ કુલમ્ યથા એકેન અપિ પુષ્પિતેન સુગન્ધિના સુવૃક્ષેણ તન્ન સર્વમ્ વનમ્ વાસિતમ્ । સારા છોકરાથી આખા કુળની પેઠે એક પણ ફુલવાળા સુગંધમય સારા વૃક્ષથી તે આખું વન બહેક બહેક મારતું થાય છે. Just as a race (is made famous) by a good son, so, that whole forest is rendered fragrant even by a single good tree which bears flowers and which is fragrant.

યઃ ઉત્સવે વ્યસતે દુર્મિત્રે શત્રુવિગ્રહે રાજદ્વારે ચ એવ દમશાને તિષ્ઠતિ સઃ વાન્ધવઃ । જે ઉત્સાહમાં, આપત્તિમાં, દુષ્કાળમાં, શત્રુ સાથે લડાઈમાં, રાજદરબારમાં, અને સ્મશાનમાં ટકી રહે તે સંબંધી બન્યો. He who stands on a festive occasion, in difficulty, in famine, in hostility with enemies, at king's court and at the burning-place is a relation (or a friend).

દુષ્ટ માણસ મીઠું બોલનારો છે એ કંઈ તેનામાં વિશ્વાસ મૂકવાનું કારણ નથી. તેના હબના ટેરવાપર મધ છે, પણ હેયામાં તો દગાદગ ઝેર છે. That a wicked person is a sweet speaker is no reason for confidence (in him) there is honey on the tip of his tongue, but deadly poison in his heart.

દુર્જનઃ વિદ્યયા અલંકૃતઃ સન્ન અપિ પરિહર્તવ્યઃ સર્પઃ મણિના ભૂષિતઃ કિમ્ અસૌ મયંકરઃ ન । દુર્જન જાનથી શણગારેલો હોય તોપણ તથા દેવો. સર્પ રત્નથી શણગારેલો છે તેથી શું તે બચપ્રદ નથી? A wicked man though adorned with learning ought to be shunned, a serpent is adorned with a jewel—is he not dreadful ?

કુળવાનોની સાથે સંબંધ, પંડિતોની સાથે દોસ્તી અને સગાંવહાલાંની સાથે સરખો મેળ અર્થાત્ સંપ રાખનાર વિનાશને પામતો નથી. One who associates himself with men of good family, and makes friendship with the learned and equal union with his relations, never perishes.

જે નિશ્ચિતને છોડી દ્યને અનિશ્ચિતને સેવે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુઓ જતી રહે છે અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામીજ છે. The certain things of that man who having abandoned certain things resorts to an uncertain thing perish, and the uncertain thing has perished indeed.

વૃક્ષોને બચનો હેતુ પવન છે, કમળોને બચ ઉપજવનાર ઠંડી ઋતુ છે. તેમ પહાડોને ઈંદ્રનું વજ્ર, અને સજ્જનોને દુર્જનો બચદાતા છે. Wind is source of fear to trees, the cold season to lotuses, thunderbolt to mountains, and a wicked man to good men.

વાવાઝરણથી વૃક્ષો પડી જાય છે. તેથી વૃક્ષોને પવનનો બચ કહ્યો છે. અસલ પહાડોને પાંખો હતી અને ઉડતા હતા પણ પછી ઈંદ્ર પોતાના વજ્રવતી તે પાંખો કાપતા હતા. આથી પહાડોને ઈંદ્રના વજ્રનો બચ કહ્યો છે.

तस्मात् भूमिम् इच्छता स्वविषये रक्षा कर्तव्या रक्षणात् यथा स्वर्गः प्राप्यते यज्ञैः न अवाप्यते । ते भाटे संपत्तिने ध्विन्नाने પોતાના રાજ્યમાં રક્ષણ કરવું જોઈએ. રક્ષણથી જેવી રીતે સ્વર્ગ મળે છે તેવી રીતે યજ્ઞોથી મળતું નથી. As heaven is not obtained by sacrifices as through protection, so one who wishes prosperity should protect his own dominion.

यथा पक्कानाम् फलानाम् पतनात् अन्यत्र भयम् न एवम् जातस्य नरस्य मरणात् अन्यत्र भयम् न । જેમ પાકાં ફળોને પતન શિવાય બીજા કશામાં ભય નથી તેમ જન્મેશ પુરુષને મરણ શિવાય બીજામાં ભય નથી. As there is no other fear than that

of falling down to ripe fruits, so there is no other fear than that of death to a born being.

હું મરણથી ભય ધરતો નથી માત્ર કલંકિત કીર્તિથી (ખીટું છું); નિષ્કલંકિત એવા મને મરણ પુત્રના જન્મતુલ્ય છે. I am not afraid of death, I fear only polluted fame; death to me who am pure is verily like the birth of a son.

નિષ્પાપ પુરુષોના કુળમાં જન્મેલા મારામાં પાપ નથી. જો પાપ છે એમ જણાય તો શુદ્ધ એવા મને તેથી શું છે? There is no sin in me who am born in a family of sinless persons, if it is thought possible, what has it to do with me who am sinless?

પેસાને લંબેશાં દુઃખનું કારણ ગણુ. ખરે તેમાં સુખનો અંશ નથી. શ્રીમંતોને છોકરાથી પણ ભય હોય છે, આ વાત બધેજ દૃઢ થઈ છે. Always consider wealth as evil. Indeed there is not an atom of happiness in it. There is fear to the rich even from their sons. This is the established way everywhere.

કોણ તારી સ્ત્રી છે? કોણ તારો છોકરો છે? આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે. કોનો તું? અથવા ક્યાંથી આવ્યો છે? તે માટે, હે ભાઈ, આ તત્ત્વનું ચિંતન કર. Who is thy wife? Who is thy son? this world is very curious. Whoso art thou? or whence hast thou come? Therefore oh friend! think about this real thing.

यदि त्वम् अचिराद् सत्तत्त्वम् वाञ्छसि शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नम् मा कुरु सर्वत्र समचित्तःभव ज्ञे तुं सत्वर सत्य वस्तुने पाभवा भागतो होय तो શત્રુ, મિત્ર છોકરા અને સગાં-વહાલાંમાં લડાઈ કે સલાહને માટે પ્રયાસ કર નહીં. સઘળાંમાં સમયુદ્ધિ રાખ. If you desire the real thing soon, do not make efforts for war and peace, with thy enemy,

friend, son and relation. Be even-minded every where. આ શરીરથી હોડી તારાથી બારે પુણ્યથી કિંમતવડે દુઃખના દરિયાને પેલેપાર જવાને ખરીદાઇ છે. એ બાગે તે પહેલાં તરી બ. This vessel of the body is bought by thee for a great religious merit as price in order to go over to the other shore of the ocean of misery. Cross (by means of it) as long as it is not broken.

दुःखोद्दधेः=दुःखस्य उद्दधेः

ધૈર્ય જેના પિતા છે, જેની માતા ક્ષમા છે, દીર્ઘકાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે, દયા જેન છે, બાધ મનનો જય છે, બ્રહ્મિનું તળીમું પથારી છે, દિશાઓ પણ વચ્ચે છે, જ્ઞાનથી અમૃત ખાવાનું છે. એ જેના કુટુંબીઓ છે તે યોગિને હે મિત્ર ક્યાથી ભય હોય તે કહે. Say, friend ! ' whence is fear to that ascetic whose family members are these:—whose father is courage, mother is forgiveness, wife is continued peace, son is the truth, sister is mercy, brother is control over mind, bed is the surface of the earth, cloth is even the directions and food is the nectar of knowledge.

વિપત્તિમાં ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમાશુભ, સભામાં વક્તાપણું, યુદ્ધમાં શૂરાતન, કીર્તિપર પ્રેમ, વેદપર ખાસ નિષ્ઠા, આ સર્વ મહાત્માઓમાં સ્વાભાવથી સિદ્ધ હોય છે. Courage in adversity, forgiveness in prosperity, cleverness in speech in an assembly, valour in war, liking for fame, assiduous devotion to the Vedas—this is naturally existing in great men.

આળસ એ મનુષ્યોના શરીરમાં રહેલો મહાન્ શત્રુ છે, ઉદ્યોગ સરખો કોઇ મિત્ર નથી જે (ઉદ્યોગ) કરવાથી કોઇ વિનાશ પામતો નથી. Idleness is a great enemy of men, living in the

body (itself). There is no friend like industry doing which one does not perish.

બ્રહ્મારણ્યમાં કર્પૂરતિલક નામનો એક હાથી હતો. There was an elephant named Karpuratilaka in the Brahmaranya forest.

તેને જોઇને સઘળા શિયાળોએ વિચાર્યું કે જો આ કોઈ કિપાયથી મરી જાય તો આપણું એના શરીરથી ચામ મહીનાનું ભોજન થશે. All the jackals seeing him thus contemplated—"If this dies by any means, then our food of four months would be (secured) by his body."

તેમનામાંથી એક ઘરડા શિયાળો સંકલ્પ કીધો કે મારાથી બુદ્ધિબળે એનું મરણ સધાશે. From them an old jackal took a vow "His death should be brought about by me by the power of my talent."

પછી તે લુચ્ચો કર્પૂરતિલકની પાસે જઈને આડ અંગપર પડી નમીને (સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામીને) બોલ્યો હે દેવ! દૃષ્ટિની કૃપા કર. Afterwards that cheat having approached Karpuratilaka and bowed with prostration (on the eight bodily limbs) said 'Lord, do me the favour of a (gracious) look.'

જાનુભ્યાં ચ તથા પદ્મ્યાં પાણિભ્યામુગ્રસા ધિયા ।

શિરસા વચસા દૃષ્ટ્યા પ્રણામોષ્ટાંગ ઈન્તિઃ ॥

સાષ્ટાંગ પ્રણામ આડ અંગથી થાય છે તે આડ અંગેઃ—

૧ જાનુ=the knee બંને ધુંગણ, ૨ પદ્મ=બંને પગ, ૩ પાણિ=બંને હાથ. ૪ડરસ=હાતી, ૫ ધી=બુદ્ધિ, ૬ શિરસ=શીર્ષઃ માથું, ૭ વચસ=વાણી, ૮ દૃષ્ટિ=આંખ, નજર.

હાથી બોલ્યો 'તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ?'

The elephant said "Who art thou ? whence hast thou come ?

સકાશ=સમીપ.

તે બોલ્યો હું શિયાળ છું, સઘળાં વનવાસી પશુઓથી મળીને આપના સમીપ મોકલાયલો છું, રાજા વગરનું રહેવું એમ નથી માટે વનના રાજ્યમાં રાજ્યાભિષેક કરવા માટે સ્વામિના સઘળાં લક્ષણોથી યુક્ત આપ શોધી કઢાયા છે. તેથી જેમ શુભ વેળા વહી ન જાય તેમ કરીને આપ સત્વર પધારો. He said. "I am a jackal sent to your honour by all the beasts dwelling in the forest, assembled together. Since it is not proper to live without a lord your honour endowed with all the qualities of a lord is selected to be crowned as king to this forest dominion. Therefore may your honour speedily come so that the auspicious time may not pass away."

એમ કહી ઉઠીને ચાલ્યો. So saying he got up and walked.

પછી તે રાજ્યના લોભથી તણાયલો કર્પુરતિલક શિયાળને રસ્તે ઘટતા ધણા કાદવમાં પડ્યો. Then that Karpuratilak drawn by the desire of royalty plunged into deep mud while running by the path of the jackal. ત્યારે તે દાથી બોલ્યો, બાઈ શિયાળ, હવે શું કરવું? કાદવમાં પડેલો હું મરી જાઉં છું. ફરીને જો. Then the elephant said "Friend jackal, what should be done now. Fallen in the mud I perish. Turn back and look at me."

શિયાળે હસીને કહ્યું સ્વામિન! મારા પૂંછડાને આશ્રય લઈને છે. The jackal laughing contemptuously said "Lord, having taken hold of my tail, rise up."

તે મારા વચનમાં વિશ્વાસ મુક્યો તો છોડવાનાર ન મળે એવું હું બોલવાએ. As confidence was placed by you in my words, let irremediable misery be experienced by you.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

(1) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part I Lessons. 1 to 12 Price 12 annas.

(2) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part II. Lessons 13 to 20. Pages 405. Price
Rs. 1-6 as.

Can be had from.

(1.) Mr. Kasandas Narandas Bookseller,
Nanavat Surat. and

(2) all well known booksellers, Bombay.

